

3

Avd: R

Grupp: 18 jämför
HP1W

Mål:

Raoul Wallenberg

1957 -

(Redigera dess förståelse)

265A 5.1156

Department of
Leifland

MD

Re: Project - and background

W. - 1961 - 1962 - 1963

Ind. - 1961 - 1962 - 1963

Ind. - 1961 - 1962 - 1963

Handla post

aa
ay
Memorandum överlämnat av vice utrikesminister Gromyko
till ambassadören Sohlman i Moskva den 6 februari 1957.

/Preliminär översättning/

I anslutning till svenska regeringens begäran uppdrog sovjetregeringen åt vederbörande sovjetiska organ att granska det material rörande Raoul Wallenberg, som mottagits från svensk sida vid de sovjetisk-svenska överläggningarna i Moskva i mars - april 1956 och även i maj 1956. Vid granskning och prövning av detta material ha de sovjetiska myndigheterna företagit en noggrann undersökning av de arkiv, som hänföra sig till redovisning av fångar och till undersökningsfrågor - "sledstvenye dela" - i syfte att finna eventuella upplysningar om Wallenberg. Lika så har många personer förhörts, som skulle kunna ha något att göra med de omständigheter, som nämnts i det från svensk sida mottagna materialet. Som resultat av dessa åtgärder har det emellertid icke lyckats påträffa några som helst uppgifter om Wallenbergs uppehåll i Sovjetunionen. Det har härvid framkommit, att ingen av de förhörda kände till någon person med namnet Wallenberg. I samband härmed har vederbörande sovjetiska myndigheter vidtagit en prövning sida för sida av arkivdokument från alla biträdesavdelningar i vissa fängelser. Som resultat av dylik prövning av arkivdokument från sjukvårdstjänsten i Ljub-lanka-fängelset har påträffats ett dokument, som det finns grund betrakta såsom hänförande sig till Raoul Wallenberg. Detta dokument har formen av en handskriven rapport riktad till förutvarande ministern för statssäkerheten i Sovjetunionen Abakumov och skriven av chefen för sjukvårdstjänsten vid detta fängelse A.L.Smoltsov av följande innehåll: "Jag rapporterar att den Eder bekante fången Wallenberg i natt plötsligt avled i cellen förmodligen till följd av en uppkommen myokardinfarkt. I samband med av Eder givna instruktioner att personligen ha tillsynen över Wallenberg, utber jag mig anvisning om åt vem skall uppdragas att verkställa obduktion i syfte att fastställa dödsorsaken. 17 juli 1947. Chef för sanitetsavdelningen i fängelset, överste i medicinska tjänsten - Smoltsov."

På denna rapport finns följande anteckning av Smolt-

sovs hand: "Har personligen underrättat ministern. Det har bifallits att kremera liket utan obduktion. 17 juli. Smoltsov."

Man har icke lyckats finna några som helst andra upplysningar med karaktär av dokument eller vittnesmål så mycket mera som ovan omnämnde A.L.Smoltsov avled den 7 maj 1953. På grund av vad ovan anförts bör den slutsatsen dragas, att Wallenberg avled i juli 1947. Raoul Wallenberg arresterades tydligen jämte andra persner i området för sovjetiska truppers krigshandlingar. Samtidigt kan anses otvivelaktigt att Wallenbergs senare kvarhållande i fängsligt förvar och likaså de oriktiga uppgifter om honom som av vissa förutvarande ledare för säkerhetsorganen lämnats till Sovjetunionens utrikesministerium under en följd av år utgjorde ett resultat av Abakumovs brottsliga verksamhet. I samband med av honom begångna grova brott blev som bekant Abakumov, vilken bedrivit verksamhet som inneburit brott mot Sovjetunionens lagar och vilken strävat efter att vålla Sovjetunionen all slags skada, arresterad i enlighet med dom av Sovjetunionens högsta domstol.

Sovjetregeringen framför sitt uppriktiga beklagande i anledning av vad som förekommit och uttalar sin djupa medkänsla till svenska regeringen och likaså till Raoul Wallenbergs släktingar.

Den 7 februari 1957.

Utrikesdepartementet offentliggör härmed visst material i Wallenberg-frågan. Materialet har uppdelats i två avdelningar.

Den första omfattar skriftväxling mellan svenska och sovjetryska myndigheter samt viss annan dokumentation om Wallenberg efter den 22 maj 1951, då en utförlig redogörelse lämnades av utrikesministern i anledning av en interpellation av fru Ingrid Gärde-Widemar i andra kammaren. (För fullständighetens skull bifogas texten till interpellationssvaret.) Denna skriftväxling har i allmänhet vid dokumentens ^{de} överlämnande åtföljts av muntliga kommentarer varjämte mellan olika svenska skriftliga framställningarna ha gjorts upprepade muntliga påminnelser. Bland dessa må särskilt nämnas en hänvändelse till utrikesminister Vysjinskij från utrikesminister Undén vid ett sammanträffande i New York den 17 november 1952.

Den andra avdelningen omfattar utsagor av från sovjetrysk fångenskap återvända fångar av olika nationalitet, som kunnat lämna upplysningar om Wallenberg, vilka upplysningar överlämnades till sovjetryska vederbörande vid statsminister Erlanders och inrikesminister Hedlunds besök i Moskva vid månadsskiftet mars/april 1956. Samtliga utsagor fylla de krav på tillförlitlighet, vilka utgjort utrikesdepartementets norm och vilka finnas redovisade i memorandum den 29.9.1954 (avd.I, bil.F). Efter den ryska framställningen om ytterligare material den 4 maj 1956 överlämnades den 12 maj 1956 personliga data, fotografier och signalement beträffande Wallenberg samt ytterligare ett vittnesmål (avd.II, bil.19).

De överlämnade utsagorna ha varit det huvudsakliga material, varöver justitieråden Eklund och Lind förfogat, då de gjort det skriftliga uttalandet om Wallenbergs fångenskap i Sovjetunionen. Uttalandet finnes redovisat i bilagan till note Undén-Rodionov, dagtecknad 9.3.56, överlämnad 10.3.56 (avd.I, bil.I).

En del utsagor beröra även Wallenbergs ungerske chaufför, Wilmos Langfelder, vilken rönte samma öde som Wallenberg vid Budapests erövring.

Efter interpellationssvaret den 22 maj 1951 fortsatte utrikesdepartementet, liksom dittills med anlitande av

särskild expertis, efterforskningsarbetet efter Wallenberg. Samtliga spår och uppslag gjordes till föremål för de noggrannaste undersökningar. Detta arbete fortgår alltså. Det kan i detta sammanhang förtjäna bli omnämnt, att denna metodik ledde till att utredningen blev mycket omfattande, och att många spår följdes, som till slut visade sig vara falska eller som icke gick att fullfölja. Som exempel på skäl till att vissa spår icke kunnat fullföljas kan exempelvis anföras, att vederbörande uppgiftslämnare på ett visst lands territorium icke vågat upptaga kontakt med utrikesdepartementets representant.

Arbetet ledde emellertid till talrika positiva resultat. En detaljerad redogörelse för dessa skulle bli alltför omfattande. Materialet i avdelning II är emellertid representativt för hela utredningen med förbehållen bl.a., att utrikesdepartementet endast velat redovisa dels enligt dess bedömning absolut tillförlitliga utsagor, dels endast sådana där uppgiftslämnaren uttryckligen medgivit dess användning gentemot sovjetrisk eller annan myndighet.

Allteftersom utredningsarbetet fortskred, företogs de diplomatiska démarcher, vartill resultaten gav anledning.

Nedan lämnas först en kort sammanfattning av dessa framställningar, varefter ges några kommentarer till det till sovjetiska vederbörande överlämnade bevismaterialet.

Vid årsskiftet 1951/52 förelåg ett antal utsagor av från sovjetrisk fångenskap återvända italienska medborgare om Wallenbergs fångenskap i Sovjetunionen. Med anledning härav hemställde svenska regeringen i en note den 11 februari 1952 bl.a. att: "Sovjetunionens regering vidtager de för Wallenbergs snara återförande till Sverige erforderliga åtgärder" (avd.I, bil.3).

Denna note besvarades den 16 april 1952 med att "sovjetmyndigheterna inte förfoga över några tilläggsuppgifter om Raoul Wallenbergs öde utom det, som redan meddelats i A.J.Vysjinskijs brev till herr Sohlman av den 18 augusti 1947" (avd.I, bil.C).

Detta negativa svar bemöttes den 23 maj 1952 i en note till Sovjetunionens ambassadör (avd.I, bil.D). För att särskilt understryka den vikt man på svensk sida tillmätte denna note överlämnades densamma även till vice utrikes-

minister Zorin i Moskva den 26 maj 1952.

De båda framställningarna i Stockholm och Moskva besvarades den 5 augusti 1953 (avd.I, bil.E) med att ambassadör Rodionov meddelade, att tidigare lämnade uppgifter i denna fråga bekräftades och att alla försök att förbinda frågan om Wallenbergs öde med hans förmenta vistelse i Sovjetunionen vore helt grundlösa.

Under sommaren 1954 hade utrikesdepartementet erhållit ytterligare utsagor, vilka styrkte de tidigare om Wallenbergs vistelse i sovjetrisk fångenskap. Med anledning härav överlämnades den 29 september 1954 i Moskva ett utförligt memorandum (avd.I, bil.F) om de svenska efterforskningarna av Wallenberg etc.

Sedan den österrikiske förbundskanslern i april 1955 utverkat frigivandet av i sovjetrisk fångenskap kvarvarande österrikiska medborgare, inledde utrikesdepartementet ingående efterforskningar i Österrike efter personer, som kunde tänkas ha haft förbindelse med Wallenberg ävensom efter sådana personer, som utrikesdepartementet av tidigare utsagor kände till att de skulle ha kännedom om Wallenbergs vistelse i sovjetrisk fångenskap. Dessa undersökningar ledde till positivt resultat i flera fall, och det framgick att, förutom dessa personer, i Sovjetunionen kvarvarande tyska medborgare även varit i förbindelse med Wallenberg. Då efter förbundskansler Adenauers besök i Moskva i september 1955 även de i Sovjetunionen kvarvarande tyska medborgarna frigavs, fortsattes undersökningarna under hösten 1955 i Tyskland. Även i detta fall ledde efterforskningarna till positivt resultat. Det var detta utredningsarbete som utrikesminister Undén åsyftade, när han som svar på en fråga av professor Ohlin gjorde ett uttalande i riksdagsdebatten den 2 november 1955 (avd.I, bil.G).

Efter hand som detta material inkom till utrikesdepartementet, och då dess överväldigande samstämmighet och beviskraft var uppenbar redan innan materialet hunnit systematiskt detaljbearbetas, ansåg utrikesdepartementet det nödvändigt att omedelbart informera sovjetiska vederbörande om det nya bevismaterialet, vilket skedde i ett muntligt meddelande den 8 november 1955, som framfördes av utrikesministern till ambassadör Rodionov (avd.I, bil.H).

Sedan under senhösten 1955 och de första månaderna 1956

det nya materialet om Wallenberg hunnit bearbetas och vederbörande uppgiftslämnare undertecknat respektive utsaga samt förklarat sig beredd att när som helst under edlig förpliktelse bekräfta sina uppgifter, tillkallade utrikesdepartementet justitieråden Eklund och Lind, vilka fingo taga del av dessa utsagor jämte visst annat material. Justitierådens granskning av materialet ledde till ett skriftligt uttalande, vilket överlämnades av utrikesministern till ambassadören Rodionov den 10 mars 1956 med en den 9 mars 1956 dagtecknad note, vari bl.a. redogjordes för de noggranna undersökningarna samt förklarades, att den svenska regeringen med anledning av dessa ansåge "att alla förutsättningar föreligga för att kunna uppspåra Raoul Wallenberg och återsända honom till Sverige" (avd.I, bil.I).

Under mars månad 1956 pågingo förberedelserna för statsminister Erlanders och inrikesminister Hedlunds besök i Sovjetunionen, varvid det beslöts, att de svenska regeringsledamöterna skulle upptaga frågan om Wallenberg med de sovjetryska ledarna. Den 19 mars 1956 överlämnades emellertid av biträdande chefen för skandinaviska avdelningen i Sovjetunionens utrikesministerium Gribanov till ^{t.f.}chargé d'affaires Petri i Moskva en note, vari det bl.a. sades att "utrikesministeriet finner nödvändigt bekräfta, att de förklaringar, som tidigare lämnats företrädare för svenska regeringen av ledande personer i sovjetregeringen, att Wallenberg icke finns på Sovjetunionens territorium, äro uttömmande och slutgiltiga. Utrikesministeriet har intet att tillägga till de ovan anförda förklaringarna." (avd.I, bil.J).

Sedan det meddelats den sovjetryska regeringen att statsminister Erlander och inrikesminister Hedlund vid besöket i Moskva månadsskiftet mars/april 1956 önskade upptaga Wallenberg-frågan, skedde så redan vid det inledande samtalet med de sovjetryska ledarna. Förhandlingarna ledde som bekant till att den sovjetryska regeringen tillmötesgick det svenska kravet på en förnyad undersökning på basis av det överlämnade materialet (avd.I, bil.K).

Den 14 juli 1956 meddelade ambassadör Rodionov utrikesdepartementet, att besked om resultatet av de sovjetryska myndigheternas undersökningar beträffande Raoul Wallenberg komme att lämnas snarast möjligt, vilket utrikesdepartementet offentliggjorde i ett pressmeddelande den 14 juli 1956 (avd.I, bil.I).

Den 26 september 1956 instruerades^{t.f.} chargé d'affaires Petri att snarast göra en ny påminnelse hos det sovjetryska utrikesministeriet och därvid överlämna ett memorandum (avd.I, bil.M).

Den 13 november 1956 instruerades ambassadören Sohlman att snarast göra en ny påminnelse hos det sovjetryska utrikesministeriet och därvid överlämna ett memorandum (avd.I, bil.N).

Avdelning I omfattar sålunda följande dokument:

- A. Utrikesministerns svar den 22 maj 1951 på interpellation i andra kammaren av Fru Ingrid Gärde-Widemar.
- B. Note överlämnad av utrikesministern till Sovjetunionens ambassadör Rodionov den 11 februari 1952.
- C. Note från Sovjetunionens ambassad i Stockholm till utrikesdepartementet den 16 april 1952.
- D. Note överlämnad av utrikesministern till Sovjetunionens ambassadör Rodionov den 23 maj 1952.
- E. Muntligt meddelande, vilket med överlämnande av nedteckning framfördes av Sovjetunionens ambassadör Rodionov till kabinettssekreteraren Lundberg den 5 augusti 1953.
- F. Memorandum överlämnat av ambassadören Sohlman till vice utrikesminister Zorin i Moskva den 29 september 1954.
- G. Uttalande av utrikesministern i riksdagsdebatten den 2 november 1955.
- H. Muntligt meddelande, vilket med överlämnande av nedteckning framfördes av utrikesministern till Sovjetunionens ambassadör Rodionov den 8 november 1955.
- I. Note överlämnad av utrikesministern till Sovjetunionens ambassadör Rodionov den 10 mars 1956.
- J. Note överlämnad av bitr.chefen för skandinaviska avdelningen i Sovjetunionens utrikesministerium Gribanov till t.f. chargé d'affaires Petri i Moskva den 19 mars 1956.
- K. Gemensam svensk-sovjetisk kommuniké den 3 april 1956 utfärdad i samband med statsminister Erlanders och statsrådet Hedlunds besök i Moskva.
- L. Pressmeddelande från utrikesdepartementet den 14 juli 1956.
- M. Memorandum överlämnat av t.f. chargé d'affaires Petri till vice utrikesminister Zacharov i Moskva den 27 september 1956.
- N. Memorandum överlämnat av ambassadören Sohlman till vice utrikesminister Zacharov i Moskva den 17 november 1956.

Avdelning II omfattar utsagor av nedanstående personer, vilkas yrke och ställning vid tillfångatagandet framgår i början av varje utsaga. Samtliga utsagor ha bestyrkts av behö-

rig notarie på platsen för avgivandet (Gäller icke Voss och Hofstetter). Det notariella bestyrkandet har av praktiska skäl icke medtagits. Utsagorna äga giltighet på originalspråket och översättningarna äro att betrakta såsom inofficiella.

Med hänsyn till att oftast en mycket lång tid - cirka 10 år - förflutit sedan de i de olika utsagorna redovisade händelserna inträffade, får det anses naturligt, att vederbörande uppgiftslämnare icke alltid kunnat lämna exakta tidsuppgifter etc. Med anledning härav är icke alltid utsagorna helt överensstämmande. Som exempel härpå kan anföras att Claudio de Mohr och Karl Supprian lämnat divergerande uppgifter om Wallenbergs placering i Lefortovskaja-fängelset i Moskva. de Mohr och Supprian ha med anledning härav gjort en gemensam utsaga, där detta förhållande beröres. I andra fall är inadvertenserna med hänsyn till vad som ovan anförts om tidsfaktorn av relativt liten betydelse.

Det bör noteras, att det i utsagorna förekommer namn på personer, som icke kunnat anträffas och höras av olika skäl. De här återgivna utsagorna ha gjorts av följande personer:

1. Gustav Richter
2. Karl Supprian
3. Claudio de Mohr
4. Claudio de Mohr o. Karl Supprian
5. Heinz-Helmut von Hinckeldey
6. Ernst Wallenstein
7. Willi Bergemann
8. Horst Kitschmann
9. Anton Mohrmann
10. Wilhelm Mohnke
11. Bernhard Rensinghoff
12. Erhard Hille
13. Ernst Huber
14. Franz-Eccard von Bentivegni
15. Rudolf ten Hompel
16. Joachim Vorwerk
17. Gotthold Starke
18. Hans Erich Voss
19. Hans Hofstetter

Följande punkter i utsagorna synas vara att särskilt beakta. Enligt utsagorna ha ett tiotal fångar kortare eller längre period suttit i vederbörande fängelse tillsammans med Wallenberg och/eller dennes chaufför från Budapest ungraren Langfelder. Dessa fångar fördes i slutet av juli månad 1947 till förhör. Dessa förhör gällde huvudsakligen respektive fångars kännedom om Wallenbergs verksamhet i Budapest och om dennes och Langfelders tillfångatagande. Efter förhören isolerades de förhörda under viss tid i ensamceller.

Följande personer ha såsom framgår av utsagorna suttit tillsammans med Wallenberg och Langfelder i Ljubljanskaja-fängelset och Lefortovskaja-fängelset:

Tillsammans med Wallenberg: Otto Scheuer

Gustav Richter

Hans Loyda

Willi Roedl

Tillsammans med Langfelder: Hans Loyda

Willi Roedl

Erhard Hille

Ernst Huber

Hubert Hengstenberg

Ernst Krafft

Eero Pelkonen

Horst Kitschmann

Richter, Hille, Huber och Kitschmann ha återvänt från den sovjetryska fångenskapen. Av dessa är det endast Hille som under fångenskapen ej förhörts angående Wallenberg. Såsom framgår av Hilles utsaga har den i rysk fångenskap avlidne tyske amiralen Krafft med största sannolikhet också förhörts angående Wallenberg och Langfelder. Hille vistades vid tidpunkten för förhören i Krasnogorsk, medan de övriga sutto i Moskva-fängelserna Ljubljanskaja och Lefortovskaja. Såväl Huber som Pelkonen ha emellertid senare berättat för Hille om förhören.

Tidpunkten för förhören uppges av Richter vara den 27 juli. Kitschmann säger den 27 eller 28 juli. Huber säger i slutet av juli månad 1947.

De skilda utsagorna sammanfalla i fråga om tidpunkten på ett otvetydigt sätt. Någon gång i slutet av juli - sannolikt den 27 juli - torde de här nämnda förhören ha hållits.

Det får antagas, att förberedelserna till den av vice utrikesminister Vysjinskij den 18 augusti dagtecknade skrivelsen pågick just vid denna tid.

Även ifråga om gången i de skilda förhören råder största överensstämmelse. Detta gäller också behandlingen efter förhören.

Sålunda säger Gustav Richter, att han den 27 juli 1947 förhördes i Lefortovskaja-fängelset. Han utfrågades om vilka personer han delat cell med och uppgav därvid även namnet Wallenberg. Han fick därefter omtala för vilka personer han hade berättat något om Wallenberg. Efter förhöret vistades Richter i ensamceller till den 23 februari 1948.

Ernst Huber säger, att han i slutet av juli 1947 hämtades till ett förhör. Vid detta utfrågades han med vilka personer han suttit i Ljubljanskaja-fängelset och Lefortovskaja-fängelset. Då Huber härvid nämnde Langfelders namn, utfrågades han närmare om denne, samt om vad Langfelder berättat för honom om Wallenberg. Efter förhöret vistades Huber i ensamceller till den 27 april 1948.

Erhard Hille återger i sin utsaga Hubers berättelse om förhöret på ett sätt som helt överensstämmer med Hubers ovan relaterade utsaga.

Erhard Hille uppger i sin utsaga, att Pelkonen för honom berättat, att han den 27 juli 1947 hämtades till förhör. Härvid hade han utfrågats om vad Langfelder berättat för honom om den svenske legationssekreteraren, och om Pelkonen kände till dennes namn, vilket Pelkonen icke gjorde. Efter förhöret hade Pelkonen insatts i en ensamcell i Lefortovskaja-fängelsets bottenvåning.

Horst Kitschmann uppger, att han den 27 eller 28 juli 1947 hämtades till förhör. Han utfrågades med vilka fångar han delat cell under sin fångenskap och angav då namnet Langfelder. Kitschmann frågades därefter om vad Langfelder berättat för honom, vilket Kitschmann redogjorde för. Efter förhöret fick Kitschmann vistas i ensamceller i Lefortovskaja-fängelset till den 23 februari 1948.

Förhören torde endast haft till syfte att utröna hur mycket dessa fångar kände till om Wallenberg och Langfelder. Det måste efter förhören ha stått klart för förhørsledaren, att de förhörda haft god kännedom om såväl Wallenbergs verksamhet i Budapest som om dennes och Langfelders upplevelser

efter tillfångatagandet. Den behandling, som de förhörda fingo genomgå efter förhören, ger vid handen, att de sovjetryska myndigheterna önskade så långt det var möjligt förhindra ytterligare spridning av kännedomen om den svenske diplomaten.

De åtgärder som i första hand vidtogos var att var och en av de förhörda sattes i ensamcell i cirka ett halvt års tid.

Under deras fortsatta fängelsetid finner man en bestämd tendens från de sovjetryska myndigheternas sida att isolera denna lilla krets bestående av f.d. cellkamrater till Wallenberg och Langfelder. De sammanförs i stor utsträckning i grupper om två eller tre. Så t.ex. sutto Gustav Richter och Horst Kitschmann under flera år tillsammans, och detsamma gäller Hille och Pelkonen, vilka en kortare tid hade Huber som cellkamrat. Den schweiziske medborgaren Hofstetter, som under tiden juli 1947 - januari 1949 i Lefortovskaja-fängelset och under tiden januari 1949 - januari 1952 i Butyrskaja-fängelset satt tillsammans med Loyda, fördes - i full konsekvens med de ovannämnda isoleringssträvandena - sedan han skilts från Loyda till den cell, där Hille och Pelkonen sutto.

Av intresse är också att notera, att Hille och Loyda, som vid tidpunkten för förhören i juli 1947 voro i Krasnogorsk, återfördes till Moskva och därefter, såsom framgår av utsgorna, inrangerades i gruppen av f.d. cellkamrater till Wallenberg och Langfelder.

A. Utrikesministerns svar den 22 maj 1951 på interpellation i andra kammaren av fru Ingrid Gärde-Widemar.

Ledamoten av denna kammare, fru Ingrid Gärde-Widemar, har med kammarens tillstånd till mig riktat frågan, huruvida jag är i tillfälle att lämna en fullständig redogörelse för hur efterforskningarna efter Raoul Wallenberg bedrivits och beträffande vilka åtgärder, som vidtagits för att så snabbt och effektivt som möjligt söka rädda honom.

Interpellanten anför, att under den senaste tidens offentliga diskussion gjorts gällande å ena sidan, att utrikesdepartementet redan tidigt erhållit underrättelser om att Wallenberg befunne sig i livet men att departementet icke visat erforderlig energi för att skapa klarhet över hans försvinnande och bringa honom undsättning, medan det å andra sidan uppgivits, att utrikesdepartementet icke erhållit dessa underrättelser och därför icke kunnat visa större aktivitet än som skett för att bringa Wallenberg hjälp.

Det får i fråga om Wallenbergs försvinnande anses styrkt, att han den 17 januari 1945 avreste från Post i sällskap med tre ryska militärpersoner. Dagen innan, den 16 januari, meddelade det ryska utrikesdepartementet den svenska beskickningen i Moskva, att Wallenberg påträffats och att åtgärder till skydd för honom och hans egendom hade vidtagits av de sovjetryska militärmyndigheterna. Det dröjde däremot ända till den 19 februari, innan en vag underrättelse ingick till UD om minister Danielssons och övriga legationsmedlemmars öde. Först den 23 mars ingick meddelande, att vissa av dessa personer anlänt till Rumänien. Verkliga förhållandet var sålunda under de första månaderna av 1945, att utrikesdepartementet hyste den största oro för de beskickningsmedlemmars öden, om vilka intet var känt, medan man saknade anledning till oro beträffande Raoul Wallenberg, som de ryska militärmyndigheterna sade sig ha tagit under sitt beskydd.

När den övriga legationspersonalens uppehållsort blev känd, medan ännu ingen närmare underrättelse erhållits om Wallenberg, började utrikesdepartementet den långa raden hänvändelser till de ryska myndigheterna i syfte att klarlägga Wallenbergs uppehållsort och få honom återförd till

Sverige.

D. interpellanten särskilt intresserat sig för frågan om vad Sveriges representation i Moskva uträttat eller kunnat uträtta för att söka undsätta Raoul Wallenberg far jag här återge en av envoyén Sjöborg med ledning av utrikesdepartementets akter upprättad sammanställning över skrift- och telegramväxlingen mellan departementet och, huvudsakligen, vår beskickning i Moskva rörande démarcherna i detta ärende.

9.2.45 telegraferade UD till besk. i Moskva att man inom departementet var mycket orolig angående Budapest-svenskarnas öde. Beskickningen anmodades söka inhämta upplysningar.

13.2.45 svarade Söderblom att han skriftligen och muntligen vid flera tillfällen erinrat det ryska UD om Budapest-svenskarna.

17.2.45 telegraferade UD till besk. i Moskva, att densamma, om förbindelse kunde erhållas med W-g, skulle framföra besked att instruktioner komme att lämnas honom när envoyén Danielsson anträffades.

Samma dag - 17.2.45 - telegraferade UD till besk. i Moskva att, enär man hyste stor ängslan angående Danielssons och övriga Budapest-besk:s medlemmars öden, beskickningen borde hos ryska vederbörande begära efterforskningar.

Samma dag - 17.2.45 - telegraferade UD till konsulatet i Wien, att W-g vore i säkerhet sedan en månad tillbaka men att varje underrättelse beträffande de övriga saknades.

19.2.45 telegraferade Söderblom, att han verkställt den 17.2.45 beordrade démarchen hos ryska vederbörande.

8.3.45 telegraferade UD till besk. i Moskva att W-g vore efterlängtat här. När kunde han hitväntas?

10.3.45 telegraferade besk. i Bukarest, att, enligt uppgift, Danielsson skulle ha arresterats omkring 20.2.45. I anledning härav beordrades Söderblom 11.3.45 att i det ryska UD begära efterforskningar efter Danielsson. 12.3.45 telegraferade S. att han bett Dekanosov påskynda efterforskningen, då inga omedelbara autentiska underrättelser från Danielsson erhöles.

12.3.45 telegraferade Söderblom att besk. i Bukarest i telegram 7.3.45 meddelat att W-g vore försvunnen sedan 17.1.45 då han sade sig ämna avresa i bil.

15.3.45 underrättades UD om att i den ungerska Kossuth-radion 8.3.45 tillkännagivits att W-g, som försvunnit 17.1.45, sannolikt mördats av Gestapo-agenter.

17.3.45 instruerades Söderblom att i det ryska UD energiskt begära besked om var Danielsson, Anger och W-g befunne sig.

21.3.45 telegraferade Söderblom att fru Kollontay lovat påskynda efterforskningarna efter Budapest-svenskarna.

23.3.45 emottog UD från besk. i Bukarest underrättelse att Danielsson jämte flera av Budapest-besk:s medlemmar anlant till Rumänien.

27.3.45 telegraferade UD till besk. i Moskva, att det i anslutning till meddelandet om Danielssons m.fl. ankomst till Rumänien vore särskilt angeläget erhålla upplysningar om W-g.

21.4.45 telegraferade UD till besk. i Moskva definitiv instruktion att uppsöka Dekanosov och, under återopande av dennes meddelande 16.1.45, hemställa att vederbörande ryska militärmyndigheter, under vars skydd W-g ställts, måtte an-

modas verkställa noggrann undersökning angående dennes vidare öden.

25.4.45 telegraferade Söderblom att han åter påmint om saken hos Dekanosov och att denne utlovat skyndsam undersökning; 26.4.45 skrev S. att han under de gångna månaderna vid upprepade tillfällen gjort démarcher muntligen och skriftligen.

28.4.45 överlämnades till fru Kollontay en skriftlig hänvändelse från bankdirektör Marcus W-g, med begäran om hjälp vid efterforskningarna.

19.5.45 telegraferade Söderblom att han nästföregående dag ånyo påmint hos Dekanosov.

5.6.45 gjorde militärattachén i Moskva en hänvändelse till de militära myndigheterna.

6.7.45 skrev Söderblom att han på uppgiven grund - ryktet om att W-g skulle i "säker" förklädnad vistas i Buda-- ansåge sig icke böra tillsvidare företaga något i saken.

12.7.45 skrev Sahlin i UD till Söderblom att vad som Söderblom anfört i brevet 6.7.45 icke borde enligt Sahlins mening föranleda Söderblom till passivitet. I brev 14.8.45 förklarade sig emellertid Söderblom fortfarande anse att det i dåvarande läge knappast vore lämpligt att bedriva saken från Moskva.

31.10.45 instruerades S. att hemställa om upplysning om resultatet av efterforskningarna efter W-g; 3.11.45 verkställde S. denna démarche genom avlämnande av en note. (återgiven här nedan)

30.11.45 gjorde S. en förnyad framställning. Abramov svarade att militärmyndigheterna ånyo beordrats vidtaga undersökning, men att besked från dem ännu ej ingått.

3.1.46 skrev Söderblom att han haft ingående samtal med Abramov och Kollontay; 10.3.46 skrev han att han gjort en ny hänvändelse till ryssarna och givit dem vissa upplysningar bl.a. rörande namnen på tre ryska militärpersoner, som uppgivits ha setts tillsammans med W-g den 17.1.45 i Pest.

30.4.46 skrev han att, sedan han efter 8.3.46 som vanligt vid olika tillfällen talat med Abramov och fru Kollontay, så hade han nu ånyo påmint om saken.

15.6.46 upptog S. ärendet med Stalin, som lovade att det skulle uppklaras.

24.7.46 påminde Söderblom om saken i det ryska UD.

28.11.46 instruerades besk. i Moskva att göra en ny démarche. Denna fullgjordes 12.12.46 av Barck-Holst som därvid lämnade Sysojev en uppteckning (återgiven här nedan). 13.12.46 talade Barck-Holst om saken med Losovski och 13.1.47 med Novikov.

30.1.47 upptog Häggelöf ärendet med Novikov, som svarade att, oaktat de mest energiska efterforskningar bedrivits av generalstab, militärpolis, säkerhetspolis och andra myndigheter, man ännu icke funnit något spår efter W-g.

9.4.47 talade excellensen Undén om saken med ryske ministern i Stockholm. Denne lovade att skriva härom till Moskva.

27.5.47 meddelade UD Sohlman att han kunde göra en förnyad démarche.

12.6.47 begärde Sohlman hos Malik ett snabbt svar.

16.7.47 påminde Sohlman Vetrov härom.

18.8.47 svarade det ryska UD med en note (återgiven här nedan).

Madame Kollontays samtal med fru Günther, vilket interpellanten åberopar och som enligt uppgift förevarit några

månader efter Wallenbergs försvinnande, innehöll samma besked som den tidigare officiella ryska noten. Utrikesdepartementet handlade redan utifrån uppfattningen, att Wallenberg tagits i förvar av de ryska myndigheterna. De av interpellanten återgivna uppgifterna, att utrikesdepartementet visade bristande aktivitet därför att underrättelser saknades om att Wallenberg var i livet, ge sålunda en felaktig bild av utrikesdepartementets situation.

Den omständigheten, att ett flertal personer lämnat berättelser, avsedda att giva indicier på att Wallenberg kan ha dödats eller omkommit, saknar avgörande betydelse. Hittills har nämligen intet bevis företetts för att Wallenberg skulle vara död. Utrikesdepartementet har därför hela tiden arbetat med hypotesen, att Wallenberg kan vara i livet.

Tidigare har i olika sammanhang, bl.a. i två interpellationssvar lämnats redogörelser för de olika åtgärder och démarches som UD företagit i Wallenberg-affären. Då en viss polemik förekommit ifråga om démarchernas avfattning, får jag ordagrant återge de två senaste svenska noterna till den sovjetryska regeringen samt det ryska svaret.

Avskrift av note från svenska beskickningen i Moskva till ryska utrikesministeriet, dagtecknad den 3.11.45.

"I skrivelse den 16 januari 1945 till svenske ministern hade Vice Folkkommisarien för Utrikes Ärendena Dekanosov älskvärdheten meddela, att svenske undersåten, sekreteraren vid svenska beskickningen i Ungern Raoul Wallenberg, anträffats i Budapest, och att åtgärder till skydd av honom och hans egendom vidtagits av de sovjetiska militärmyndigheterna. Då därefter inga underrättelser erhållits angående Wallenbergs öde, vände sig svenske ministern i skrivelse den 24 april till herr Dekanosov med hemställan, att instruktioner måtte lämnas till de sovjetiska militärmyndigheterna, under vilkas skydd Wallenberg befann sig efter hans anträffande i januari i år, att vidtaga skyndsamma åtgärder för efterforskning av Wallenberg och meddela alla förefintliga uppgifter i detta avseende.

I enlighet med mottagna instruktioner har Kungl. Svenska Beskickningen äran hemställa att genom Folkkommisariatets för Utrikes Ärendena älskvärda förmedling erhålla meddelande om resultatet av efterforskningarna. Från svensk sida tillmätas denna fråga särskild vikt med hänsyn till att Wallenberg var legationsmedlem. En uttömmande redogörelse för resultatet av efterforskningarna skulle å svensk sida mycket uppskattas.

Kungl. Svenska Beskickningen begagnar tillfället att försäkra Folkkommisariatet för Utrikes Ärendena om sin högaktning och uttalar på förhand sitt tack till Folkkommisariatet för dess åtgärder i denna fråga."

Avskrift av uppteckning överlämnad den 12.12.46 av chargé d'affaires Barck-Holst till Herr Sysojev i ryska utrikesministeriet.

"I en till dåvarande svenske ministern i Moskva, herr Staffan Söderblom riktad skrivelse av den 16 januari 1945 hade Vice Ministern för Utrikes Ärendena, herr Dekanosov, älskvärdheten meddela, att svenske undersåten, sekreteraren vid svenska beskickningen i Ungern, Raoul Wallenberg, anträffats vid Benczyrgatan i den av sovjettrupperna erövrade delen av Budapest samt att åtgärder till skydd av herr Wallenberg och hans egendom vidtagits av de sovjetiska militärmyndigheterna. Flerfaldiga förfrågningar hava sedermera framställts från denna beskickning rörande Wallenberg utan att dock någon som helst upplysning lämnats från vederbörande sovjetmyndigheter angående resultatet av efterforskningarna efter Wallenberg.

Den 15 juni 1946 mottog generalissimus Stalin i audiens minister Söderblom och utlovade på dennes hemställan att låta efterforska Raoul Wallenberg.

Då nu efter snart två år från det Raoul Wallenberg togs i beskydd av de sovjetiska militärmyndigheterna ännu ingen upplysning lämnats om honom, har fallet Wallenberg väckt uppseende inom svensk allmän opinion. Med anledning av i svenska riksdagen framställd förfrågan rörande Wallenberg, har Statsministern lämnat redogörelse för efterforskningsåtgärderna på sätt framgår av i översättning närslutna memoria.

Med framförande av denna förnyade anhållan i saken understrykes, att svenska regeringen anser sig hava rätt att förvänta ett bestämt besked beträffande resultatet av de undersökningar, som vid upprepade tillfällen utlovats av de sovjetiska myndigheterna."

Avskrift av note från vice utrikesminister Vysjinski till envoyén Sohlman, dagteknad Moskva den 18.8.1947.

"I samband med att Ni vid samtal med biträdande utrikesminister J.A.Malik den 12 juni innevarande år berörde frågan om Raoul Wallenbergs vistelseort har jag verkställt förfrågningar hos vederbörande myndigheter. Som resultat av noggrann undersökning har fastställts, att Wallenberg icke finnes i Sovjetunionen och att han är okänd för oss.

Det är riktigt, att Sovjetunionens utrikesministerium den 14 januari 1945 erhöll ett kort meddelande, grundat på indirekta uppgifter från en av befälhavarna vid en truppstyrka, som deltog i striderna i Budapest, om att Wallenberg skulle ha påträffats på Benzurgatan.

Det var vid den tidpunkten omöjligt att verifiera meddelandet, enär efter detta striderna om staden, vilka voro förbittrade, fortsatte ytterligare ungefär en månad, och den Sovjetiska Armén fick herravälde över staden först den 12 februari 1945.

Senare ha, i syfte att verifiera meddelandet av den 14 januari 1945 angående Wallenberg, noggranna undersökningar och efterforskningar efter Wallenberg verkställts, vilka emellertid icke lett till positiva resultat, och den sovjetiske officer, som lämnat meddelandet om Wallenberg, har icke återfunnits. I lägren för krigsfångar och internerade har Wallenberg icke heller påträffats.

Det var med stöd av ovanstående som medlemmen av Sovjetunionens utrikesministeriums kollegium, K.V.Novikov, redan

den 30 januari 1947 vid samtal med svenska sändebudet Herr Hägglöf förklarade, att vederbörande sovjetiska myndigheter under avsevärd tid sysslat med ärendet Wallenberg, men att deras försök att finna honom icke krönts med framgång. Härvid framhöll K.V. Novikov, att man naturligtvis icke finge lämna ur sikte, att Wallenberg befann sig inom ett område, där sovjetiska trupper funnos, under en period av häftiga strider i Ungern, då alla slags tillfälligheter kunde inträffa - Wallenberg kunde på eget bevåg avlägsna sig från de sovjetiska truppers område, fiendliga flyganfall kunde förekomma, Wallenberg kunde omkomma genom fiendlig beskjutning o.s.v.

Alla ytterligare åtgärder, som vidtagits efter den 30 januari innevarande år för undersökning av meddelandet angående Wallenberg och för efterforskning av honom, ha icke krönts med framgång. Det återstår endast att förmoda, att Wallenberg under striderna i staden Budapest omkommit eller blivit tillfångatagen av Szalasis anhängare.

I det jag bringar ovanstående till Eder kännedom, ber jag Eder, Herr Envoyé, mottaga försäkringar om min utmärkta högaktning."

Syftet med de svenska démarcherna, nämligen att svenska regeringen önskade få veta Wallenbergs uppehållsort och få honom återförd till Sverige, har självfallet stått fullt klart för de sovjetiska myndigheterna. Det är helt orimligt att antaga, att det sovjetiska svaret kunnat få ett positivt innehåll, därest de svenska démarcherna varit annorlunda formulerade.

På senare tid har envoyén Sjöborg inom utrikesdepartementet varit sysselsatt med viss bearbetning av material i Wallenberg-affären. Arbetet har avsett en systematisering av den vidlyftiga dokumentsamlingen och en värdering av vissa tänkbara handlingsmöjligheter. Envoyén Sjöborgs granskning, som nu slutförts, innebär ingen avslutande fas utan endast ett avsnitt i departementets arbete med frågan. Jag kan emellertid icke taga på mitt ansvar att skada den sak vi alla är intresserade av genom ett offentliggörande av den sjöborgska utredningen eller av vittnesnål och andra detaljer i ärendet.

Interpellanten frågar om samarbetet mellan å ena sidan utrikesdepartementet och å andra sidan Raoul Wallenbergs anhöriga och den s.k. Wallenberg-aktionen. Det har säkerligen icke undgått interpellanten, att från sistnämnda håll vid åtskilliga tillfällen ämper kritik anförts mot utrikesdepartementets sätt att handlägga ärendet. Jag önskar emellertid icke ingå på någon diskussion härav, då jag icke kan finna, att ytterligare polemik i något avseende kan gagna det syfte,

som är gemensamt för utrikesdepartementet, Wallenbergs anhöriga och den s.k. Wallenberg-aktionen, nämligen att söka tillvarataga de möjligheter, som alltjämt kunna föreligga att påträffa Wallenberg och återföra honom till Sverige.

B. Note överlämnad av utrikesministern till Sovjetunionens ambassadör Rodionov den 11 februari 1952.

Vice utrikeskommissarien Dekanosov meddelade i en skrivelse den 16 januari 1945 dåvarande svenske ministern i Sovjetunionen S. Söderblom följande:

"Enligt meddelande från Budapest har i den av sovjettrupperna erövrade delen av staden vid Benczurgatan påträffats svenske undersåten herr Raoul Wallenberg, som uppgav sig vara den sekreterare vid svenska beskickningen i Ungern, varom Ni underrättat mig i Edert brev av den 31 december förra året. Enligt uppgift av herr R. Wallenberg befinna sig övriga medlemmar av svenska beskickningen i stadens västra del. Åtgärder till skydd av herr R. Wallenberg och dennes egendom hava vidtagits av de sovjetiska militärmyndigheterna."

Några månader senare inbjöd dåvarande sovjetryska ambassadören Madame Kollontay dåvarande utrikesminister Günthers maka till sitt hem och meddelade henne bland annat, att Wallenberg fanns i livet i Sovjetunionen och behandlades väl. En liknande försäkran har enligt uppgift redan i februari 1945 lämnats hans moder fru Maj von Dardel av Madame Kollontay.

Såsom torde vara Sovjetunionens Ambassad bekant, riktade det svenska sändebudet i Moskva efter mottagandet av skrivelse den 16 januari 1945 på uppdrag av sin regering ett flertal såväl skriftliga som muntliga framställningar till Sovjetunionens regering i syfte att få veta Wallenbergs uppehållsort och få honom återförd till Sverige. Till svar på dessa framställningar meddelade Sovjetunionens dåvarande vice utrikesminister A. Vysjinski i ett brev den 18 augusti 1947 till Sveriges minister i Moskva R. Sohlman, att efter den 14 januari 1945 "noggranna undersökningar och efterforskningar efter Wallenberg verkställets, vilka emellertid icke lett till positiva resultat" samt att "alla ytterligare åtgärder, som vidtagits efter den 30 januari innevarande år för undersökning av meddelandet angående Wallenberg och för efterforskning av honom, ha icke krönts med framgång."

Efter mottagandet av vice utrikesminister Vysjinskis skrivelse ha de svenska myndigheterna fortsatt sina efterforskningar i syfte att vinna klarhet om Wallenbergs öde. Därvid ha undersökts uppgifter, som tytt på att Wallenberg skulle ha dödats i Budapest, uppgifter att han skulle finnas utanför Sovjetunionens område och uppgifter att han skulle finnas inom Sovjetunionen. Trots det negativa svar, som Sovjetunionens

regering på sistnämnda punkt avgivit, ha nämligen de svenska myndigheterna med hänsyn till förhållandena efter kriget icke velat utesluta möjligheten, att Wallenberg kunde finnas inom Sovjetunionen utan att hans uppehållsort och identitet vid de omfattande undersökningar, som Sovjetunionens regering företagit, kunnat fastställas. De av de svenska myndigheterna bedrivna efterforskningarna ha utförts med den största noggrannhet och under sträng prövning av materialets trovärdighet. Materialet har under senaste året avsevärt ökats. Det föreligger ett antal utsagor, som styrka, att Wallenberg fr.o.m. år 1945 befunnit sig i fängsligt förvar i Moskva, tidvis i Lefortovskaja-fängelset.

Med utgångspunkt från att Wallenberg sålunda funnits inom Moskva-området, torde det vid en förnyad undersökning vara möjligt för Sovjetunionens regering att fastställa Wallenbergs uppehållsort och öde.

Svenska regeringen anholder med stöd av det anförda, att Sovjetunionens regering vidtager de för Wallenbergs snara återförande till Sverige erforderliga åtgärderna.

Svenska regeringen vill slutligen understryka, att den fäster stor vikt vid detta ärende, vars lyckliga lösning skulle på ett värdefullt sätt stärka de goda förbindelserna mellan Sovjetunionen och Sverige.

C. Note från Sovjetunionens ambassad i Stockholm till
utrikesdepartementet den 16 april 1952.

Översättning.

Med hänvisning till Kungl. Utrikesdepartementets note av den 11 februari 1952 meddelar Socialistiska Sovjetrepublikernas Unions Ambassad att de kompetenta sovjetmyndigheterna, enligt den av Ambassaden erhållna informationen, inte förfogar över några tilläggsuppgifter om Raoul Wallenbergs öde utom det, som redan meddelades i A.J.Vysjinskijs brev till Herr Sohlman av den 18 augusti 1947.

D.

Note överlämnad av utrikesministern till Sovjetunionens ambassadör Rodionov den 23 maj 1952.

I en den 11 februari 1952 av Utrikesminister Undén till Sovjetunionens Ambassadör Rodionov överlämnad verbalnote har svenska regeringen anhållit, att Sovjetunionens regering måtte vidtaga de för Raoul Wallenbergs snara återförande till Sverige erforderliga åtgärderna. Vidare har svenska regeringen i noten understrukt, att den fäster stor vikt vid detta ärende.

Såsom framgår av noten ha de svenska myndigheterna efter mottagandet av det svar, som Sovjetunionens regering lämnat i augusti 1947, icke velat med hänsyn till förhållandena efter kriget utesluta möjligheten, att Wallenberg kunde finnas inom Sovjetunionen, utan att hans uppehållsort och identitet kunnat fastställas. Resultatet av de svenska myndigheternas noggranna undersökningar har också blivit, att ett antal utsagor nu föreligga, som styrka, att Wallenberg från och med år 1945 befunnit sig i fängsligt förvar i Moskva-området, tidvis i Lefortovskaja-fängelset.

Vid sitt samtal den 11 februari med Sovjetunionens Ambassadör i samband med notens överlämnande framhöll utrikesminister Undén bland annat, att han personligen tagit del av det viktigaste materialet och icke kunde tvivla på dess bevisvärde. Utrikesministern bad också Ambassadören särskilt framföra till Utrikesminister Vysjinskij notens ovan berörda uttalande om den vikt svenska regeringen fäster vid detta ärende.

Det är därför med förvåning svenska regeringen mottagit Sovjetunionens Ambassads svar den 16 april 1952, vari framhålles, att de kompetenta sovjetmyndigheterna icke förfoga över några tilläggsuppgifter om Raoul Wallenbergs öde utöver vad som redan meddelats i brev från dåvarande vice utrikesminister A.J.Vysjinskij den 18 augusti 1947 till envoyén Sohlman. Enligt detta brev skulle Wallenbergs öde vara okänt för de sovjetiska myndigheterna.

Vad speciellt frågan om Wallenbergs försvinnande i Budapest i början av år 1945 beträffar, kan det icke råda något som helst tvivel om att han omhändertagits av sovjetiska myndigheter. Vissa av svenska beskickningens med-

lemmar och andra personer ha i samband med och under de närmaste månaderna efter Budas intagande av den sovjetiska armén kallats till förhör av sovjetiska instanser. Av förhören har framgått att sovjetiska vederbörande ansett sig vara i besittning av visst material, som skulle visa, att Wallenberg under sin verksamhet som tjänsteman vid svenska beskickningen i Budapest utfärdat falska pass eller andra legitimationshandlingar åt personer, som stodo den dåvarande ungerska regimen nära, och att han misstänkts för bedrivande av illegal underrättelseverksamhet. Svenska regeringen vill på det bestämdaste framhålla, att dylika misstankar mot Wallenberg måste anses helt obefogade. Om pass och andra legitimationshandlingar i några fall påträffats i orätta händer, kan detta icke läggas Wallenberg till last, utan sådana fall få förklaras genom illegala tillgrepp eller förfälskningar utförda av andra personer under de kaotiska förhållanden, som rådde i Budapest under stadens belägring av den sovjetiska armén. Wallenbergs strävan var att bispringa den av de dåvarande makthavarna i Ungern hårt undertryckta och förföljda judiska befolkningen och andra politiskt förföljda.

Med hänvisning till de uppgifter om Wallenbergs omhändertagande i Sovjetunionen, som äro i svenska regeringens besittning, önskar svenska regeringen rikta frågan till Sovjetunionens regering, huruvida densamma - i händelse den får del av de närmare uppgifter rörande Wallenbergs öde efter 1945, som framkommit under de svenska myndigheternas ingående undersökningar - är beredd att utföra de undersökningar, vartill dessa uppgifter giva anledning.

Avslutningsvis vill svenska regeringen ånyo framhålla, att den fäster stor vikt vid en tillfredsställande lösning av denna fråga.

E. Muntligt meddelande, vilket med överlämnande av nedteckning framfördes av Sovjetunionens ambassadör Rodionov till kabinettssekreteraren Lundberg den 5 augusti 1953.

Översättning.

I samband med att Ni under Edert samtal med mig den 3 juni åter berörde frågan om den svenske diplomaten Wallenbergs öde, vilken som bekant försvunnit spårlöst under gatustriderna i Budapest i början av 1945, samt liksom i samband med de hänvändelser herr Sohlman nyligen gjort i denna fråga i sovjetiska utrikesministeriet, har jag erhållit i uppdrag att meddela Eder följande.

Såsom redan meddelats i sovjetiska utrikesministeriets och sovjetiska ambassadörens i Sverige noter ävensom under samtal med medlemmar av svenska ambassaden i Sovjetunionen, ha de kompetenta sovjetorganen genomfört noggranna undersökningar och efterforskningar angående R. Wallenberg, genom vilka det fastställts att Wallenberg icke varit eller är i Sovjetunionen och att han är oss okänd. Om man tar i beaktande att R. Wallenberg spårlöst försvann i Budapest vid den tid då förbittrade strider fördes där, kan man endast antaga att han endera händelsevis omkom under tiden för gatustriderna eller föll i händerna på Szalasy's anhängare.

Under tiden har under loppet av några år frågan om Raoul Wallenberg på det mest oblyga sätt utnyttjats för mot förhållandet till Sovjetunionen fientliga ändamål. Med just sådana ändamål utbreda på senare tid några svenska tidningar smädliga uppdiktade artiklar om Wallenberg föregivande att de bygga på uppgifter från något slags vittne.

Sovjetiska ambassaden är befullmäktigad att bekräfta tidigare av oss lämnade uppgifter i denna fråga och meddela, att alla försök att förbinda frågan om Wallenbergs öde med hans förmenta vistelse i Sovjetunionen äro helt grundlösa.

F. Memorandum överlämnat av ambassadören Sohlman till vice utrikesminister Zorin i Moskva den 29 september 1954.

Översättning.

Raoul Wallenberg tog den 13 januari 1945 kontakt med den kommenderande ryske generalen i Pest för att med det ryska befälet dryfta problem, som mötte den svenska beskickningen i samband med de ryska truppernas inryckning i Budapest. Den 16 januari meddelade det ryska utrikesministeriet, att Wallenberg befann sig under de ryska truppernas beskydd. Den 17 januari tog Wallenberg avsked från sin personal i den av rysarna befriade delen av Pest och begav sig jämte sin chaufför Vilmos Langfelder under eskort av ryska officerare mot Debrecen för att söka kontakt med marskalk Malinovsky. Sedan dess har Wallenberg varit försvunnen. Vid olika tillfällen har från rysk sida meddelats, att Wallenberg icke befunnit sig eller befinner sig i Sovjetunionen.

Vid den utredning, som utrikesdepartementet företagit, har framkommit fullständiga bevis för att Wallenberg efter sitt försvinnande i Budapest hållits i fängsligt förvar i Sovjetunionen.

Uppgifter om Wallenbergs öde började inströmma till utrikesdepartementet strax efter hans försvinnande och fortsätter alltjämt att inkomma. Dessa uppgifter har noga kontrollerats även i vissa fall, då man från början haft anledning ställa sig misstänksam mot uppgiftslämnarna. Det har visat sig, att de allra flesta uppgifterna varit antingen osannolika, bevisligen oriktiga eller omöjliga att bedöma. Anledningarna till att så många sådana opålitliga uppgifter inkommit är av skiftande slag. Wallenberg var en i Budapest känd man, och efter hans försvinnande uppstod en mytbildning. Tidningsskriverierna kring hans person har stimulerat åtskilliga fantasifulla personer att lämna uppgifter. Vissa uppgiftslämnare har sökt göra sig intressanta eller uppnå personliga fördelar genom att lämna uppgifter, medan andra icke strävat att nå egen fördel genom sitt vittnesmål men varit offer för personförväxlingar och andra misstag. Alla sådana opålitliga vittnesmål har bortgallrats.

För att ett vittnesmål skall av utrikesdepartementet god-

tagas såsom fullt tillförlitligt kräves, att det skall vara spontant avgivet utan påverkan av ledfrågor eller av vad som skrivits i tidningar eller av rykten, att vittnesmålet innehåller uppgifter, som icke kunnat erhållas på annat sätt än genom kontakt med Wallenberg eller hans närmaste omgivning i fängelset samt att vittnesuppgifterna kan styrkas genom uppgifter från andra, trovärdiga, av övriga vittnen oberoende källor. Vid sidan av sådana fullt bestyrkta vittnesmål föreligger vittnesmål, som bära alla kännetecken på trovärdighet men som icke kunnat direkt verifieras av oberoende källor.

Såsom kriterium på trovärdighet har icke godtagits sådana omständigheter, som att ett vittne rent subjektivt gjort ett allmänt trovärdigt intryck, utan endast objektivt konstaterbara fakta.

Av vittnenas uppgifter framgår, att Wallenberg och Langfelder, sedan de fängslats i januari 1945, fördes till Moskva, där de i början av februari insattes i fängelse. De skildes från varandra. Wallenberg överfördes senare under våren till Lefortovskjafängelset. Han insattes där först i en cell i tredje våningen och flyttades senare upp till en cell i fjärde våningen, belägen ungefär ovanför den cell, där han först suttit. Uppgifterna om Wallenbergs vistelse i Lefortovskaja har styrkts av sex vittnen. Dessa vittnen har icke känt till varandras vittnesmål, som lämnats helt oberoende av varandra och som varit på väsentliga punkter samstämmiga. De har visat sig känna till detaljer beträffande såväl Wallenberg som Langfelder, vilka de icke kunnat erhålla kännedom om på annat sätt än genom direkt eller indirekt kontakt med dessa personer under deras vistelse i ryska fängelser.

Efter den svenska démarchen i juni 1947 och innan det ryska svaret lämnades den 18 augusti 1947 samt någon tid därefter företog de ryska fängelsemyndigheterna vissa åtgärder, som hade samband med fallet Wallenberg. Bl.a. förhördes ett antal fångar, som haft kontakt med Wallenberg eller Langfelder, beträffande sin kännedom om dessa personer. Det framgår klart, såväl av förhören som av andra omständigheter att vissa höga polisofficerare väl kände till Wallenbergs och Langfelders fångenskap.

Utöver de sex vittnen, som ovan åberopats, föreligger över 20 trovärdiga vittnesmål, som styrker Wallenbergs vistelse i rysk fångenskap vid olika tidpunkter. Det sagda torde emellertid vara fullt tillräckligt för att giva ledtråd för

efterforskningar.

Under utredningens tidigaste skede föreföll Wallenbergs kvarhållande i Sovjetunionen helt obegripligt. Det har emellertid varit nödvändigt uppställa en hypotes rörande orsakerna till hans kvarhållande. Åtskilliga omständigheter pekar på att förklaringen ligger däri, att den ryska polisen misstänkte Wallenberg för att i Budapest ha uppträtt som spion. Sådana misstankar ursäktar icke kränkandet av Wallenbergs diplomatiska immunitet men kan likväl ha utgjort det faktiska motivet för hans kvarhållande. De omständigheter, som föranlett uppställandet av denna hypotes, skall här redovisas.

Det blev under utredningen snart känt att den ryska polisen till olika vittnen uttalade anklagelser mot Wallenberg för spionage både för tysk och amerikansk räkning. Såväl anställda vid den svenska beskickningen i Budapest som andra personer i Wallenbergs omgivning hade av rysk polis underkastats förhör rörande Wallenbergs verksamhet, varvid dessa misstankar uttalats. Senare har från rysk fångenskap återvändande personer berättat, att olika fångar, som i fängelser i Moskva-området kommit i kontakt med Wallenberg och Langfelder, förhörts om samma förhållanden. Det är att märka, att dessa hemvändande fångar icke haft någon kunskap om de förstnämnda förhören med personer i Budapest. Flera av varandra oberoende vittnesmål av ensartat innehåll föreligger således på denna punkt.

Utrikesdepartementet har sökt utröna, huruvida det föreläggat omständigheter, som kunnat föranleda, att sådana misstankar uppkommit inom den ryska polisen. Inga konkreta uppgifter föreligger om de fakta, varpå misstankarna i verkligheten grundats. Det föreligger emellertid tre förhållanden, som möjligen kan ha givit upphov till de uppkomna misstankarna.

Den svenska B-avdelningen i Budapest, till vilken Wallenberg icke hörde, ehuru hans tjänster i enstaka fall kan ha tagits i anspråk, handhade på grund av uppdraget att skydda de ryska intressena även skyddet av vissa ryska krigsfångar. För identifiering hade dessa utfrågats rörande namn, hemvist, vilka militära förband de tillhört etc. Denna utfrågning kan möjligen av den ryska polisen ha uppfattats som försök att utröna militära hemligheter. Syftet med utfrågningen var icke detta, och Wallenberg hade ingenting därmed att göra.

Under sin verksamhet för att hjälpa personer, som av tyskarna utsattes för rasförföljelse - vilken verksamhet nedan

skall utförligare skildras - utfärdade Wallenberg vissa provisoriska legitimationshandlingar, så kallade skyddspass. Så småningom hade obehöriga igångsatt förfälskning av sådana pass i stor skala. I behörig ordning utfärdade pass hade stulits eller överlåtits från de ursprungliga innehavarna. Åtskilliga falska eller illegalt utnyttjade pass hade därigenom hamnat i händerna på nazister och pilkorsare. Wallenberg kan icke göras ansvarig härför, men den ryska polisen kan möjligen, då pass påträffats hos sådana personer, ha fått den oriktiga uppfattningen, att Wallenberg skyddade fascistiska element.

Den tredje omständighet, på grund av vilken misstankar mot Wallenberg kan ha uppkommit, är mera komplicerad. Det är av yttranden från ryska polistjänstemäns sida under de ovannämnda förhören tydligt, att man på rysk sida icke satt tilltro till uppgifterna om Wallenbergs humanitära aktion i Budapest. Denna aktion var fullständigt unik. Den var betingad av de abnorma förhållanden under den nazistiska sönderfallsperioden i Ungern, och veterligen har ingen liknande verksamhet förekommit i något annat land. De delvis framgångsrika ansträngningar, som representanter för de svenska myndigheterna mot krigets slut vidtog för att rädda människor undan rasförföljelse i Tyskland, hade en helt annan karaktär. Det kan därför vara skäl att något redogöra för Wallenbergs verksamhet. Den följande skildringen är ordagrant hämtad ur en rapport i översiktlig form över beskickningens verksamhet. Rapporten upprättades på sin tid av förste legationssekreteraren Per Anger, vilken tjänstgjorde på beskickningen i Budapest under 1944 och fram till beskickningens upplösning i början av 1945, och har icke skrivits med tanke på Wallenbergs försvinnande.

"Det tyska maktövertagandet innebar, att legationen ställdes inför helt nya och svåra problem. Under sitt samtal med Horthy dagen före inmarschen hade Hitler bl.a. fordrat, att 'Ungerns judeproblem skulle lösas'. Man ansåg, att Ungern hade visat en oförmåga att komma till rätta med detta problem och att en miljon judar i landet, varav cirka 300,000 i Budapest, kunde bli en farlig femte kolonn i den tyska arméns rygg.

Redan dagarna efter inmarschen började man arrestera judar i framstående ställning. De neutrala beskickningarna belägrades av massvis av judar, som anade vad som komma skulle och som bönföll om hjälp. I mottagningsrummet på svenska legationen trängdes hjälpsökande, och långt ut på gatan ringlade sig kön.

Steg för steg berövades den judiska befolkningen i landet snart sagt alla medborgerliga rättigheter. Det föreskrevs, att judarna skulle bära en gul stjärna på bröstet. Efter hand sammanfördes de i särskilda läger eller hus, utmärkta med gul stjärna, och de fick inte vistas utomhus. Deras lidanden förvärrades dagligen i ett ständigt crescendo furioso. Till slut upprättades ghetton, som var den sista etappen före deportationen till Auschwitz eller Birkenaus gaskamrar.

Våra möjligheter att hjälpa alla dem, som ställt sitt hopp till svenska legationen, var i hög grad begränsade. Sett ur snäv juridisk synpunkt kunde legationen inte ingripa för andra än svenska medborgare samt de länderas medborgare, vars intressen Sverige på grund av kriget företrädde i Ungern. Något måste emellertid göras och det snabbt, ty med varje dag försämrades judarnas läge. Till en början utfärdade vi provisoriska svenska pass - egentligen ett slags resedokument som under vissa förhållanden kunde ges även till andra än svenska medborgare - för personer med speciell anknytning till Sverige i fråga om släktskap eller affärsförbindelser. De provisoriska passen erbjöd till en början inte något större skydd, men så småningom lyckades beskickningen efter förhandlingar med de ungerska myndigheterna genomdriva, att innehavarna av dylika pass behandlades som svenska medborgare och slapp bära judestjärnan. På så sätt undgick de i regel internering och deportation. Senare utfärdades intyg för judar, vilkas släktingar för dem ansökt om svenskt medborgarskap. Värde av dessa intyg, som kom att bli förelöpare till de under Wallenbergs tid senare utfärdade s.k. skyddspassen, var vid första påseende diskutabelt. Avsikten var emellertid i första hand att vinna tid, och vi styrktes i våra fortsatta ansträngningar från personer, som vid razzior och husundersökningar lyckats klara sig undan genom uppvisande av sådana dokument.

Efter ganska kort tid hade beskickningen utfärdat inte mindre än 700 provisoriska pass och intyg. Hela beskickningen arbetade bokstavligen natt och dag under dessa månader."

Ministern hemställde till utrikesdepartementet om förstärkning, och Raoul Wallenberg sändes ned med ställning såsom förste legationssekreterare. Wallenberg hade för sin räddningsaktion till sitt förfogande inte endast svenska medel utan även pengar, som ställts till förfogande av judar i Amerika genom War Refugee Board. Om Wallenbergs aktion berättar

Anger bl.a.:

"Wallenbergs aktion hade med tiden byggts ut undan för undan. Ett flertal kontor hade upprättats i olika delar av staden, och hans stab uppgick till cirka 400 personer. Wallenberg lyckades hos de ungerska myndigheterna genomdriva, att de anställda judarna blev befriade från att bära den gula stjärnan. På avdelningen utställdes skyddspassen, d.v.s. legitimationshandlingar försedda med ministerns underskrift, varihelt framt förklarades, att innehavaren och hans egendom stod under svenska beskickningens beskydd till dess avresa till Sverige kunde ske. Svenska regeringen hade nämligen förklarat sig beredd att mottaga samtliga judar, som var försedda med skyddspass. Från ungerska regeringens sida utlovades, att innehavarna inte skulle deporteras. De fick bo i särskilda hus, som beskickningen hyrt i Pest, de s.k. svenskhusen. Antalet skyddspass, godkända av de ungerska myndigheterna, uppgick till 5,000. Sedermera fördes i hemlighet utan myndigheternas vetskap fler och fler judar till dessa hus. Det totala antalet på detta sätt räddade judar var snart uppe i mer än det dubbla, eller cirka 10.000-15.000 människor.

Även vissa andra utländska beskickningar tog exempel av svenskarna och började utfärda legitimationshandlingar av liknande slag som skyddspassen. De lyckades i samråd med Wallenbergs avdelning hos myndigheterna utverka att ytterligare ett antal bostadshus ställdes till förfogande för judar, som innehade dessa dokument. Under svensk ledning organiserades livsmedelsförsörjningen till de utländska husen och särskilda sjukhus upprättades."

Det anförda torde tillräckligt tydligt ange arten av Wallenbergs verksamhet. Den ryska polisen har emellertid haft svårt att tro på berättelserna om Wallenbergs verksamhet. Den har trott, att Wallenberg måste ha haft några andra, hemliga syften. Den omständigheten, att amerikanska judar delvis finansierat hjälpaktionen för de ungerska judarna, har av den ryska polisen uppfattats som bevis för att Wallenberg "spionerat" för amerikansk räkning.

Så har den fruktansvärda tragedien inträffat, att Wallenberg, som länge tider dagligen riskerade att mördas av nazister och pilkorsare och som gjort en hjältemodig personlig insats för att rädda människor, bland dem också icke-judiska

socialister och kommunister, undan de fascistiska terroristerna, blivit misstänkt för att vara en spion och häktats.

G.

Uttalande av utrikesministern i riksdagsdebatten den
2 november 1955.

I anledning av herr Ohlins fråga om Raoul Wallenberg vill jag - utan att nu gå närmare in på saken - framhålla att ett intensivt utredningsarbete utföres inom utrikesdepartementet under ständig kontakt med de anhöriga och att på grundval härav åtskilligt bevismaterial kunnat erhållas. En del av de uppgifter som i samband med de tyska krigsfångarnas hemsändande från Sovjetunionen publicerats i pressen hade vi sålunda redan tidigare kännedom om. Jag tog upp denna sak med medlemmar av sovjetregeringen under mitt besök i Moskva 1954 och därefter tillställde vi det sovjetryska utrikesministeriet det material vi då hade. Senare har vid ytterligare ett par tillfällen framställning gjorts till ledande personer inom sovjetregeringen.

Svaren på tidigare framställningar har varit att Wallenberg inte funnits i Sovjetunionen. Vid de senaste démarcherna har dock från sovjetrysk sida uttryckligen tillfogats att, om Wallenberg anträffades, han skulle återsändas till Sverige. Vi betraktar detta som ett löfte och kommer att även i fortsättningen påminna om det och kräva att mysteriet Wallenberg äntligen uppklaras på det enda sätt som hela vårt folk hoppas och väntar.

Mer anser jag det inte lämpligt att för närvarande säga i denna sak.

H. Muntligt meddelande, vilket med överlämnande av nedteckning framfördes av utrikesministern till Sovjetunionens ambassadör Rodionov den 8 november 1955.

Översättning.

Jag har bitt Eder besöka mig för att till Eder överlämna ett utdrag ur mitt uttalande i riksdagen härromdagen, nämligen det avsnitt där jag berörde fallet Raoul Wallenberg.

Såväl premiärminister Bulganin som president Vorosjilov ha förklarat, att Wallenberg, om han påträffas, skall överlämnas till svenska myndigheter. Jag ber Eder ännu en gång framföra till sovjetiska regeringen den oro denna affär sedan tio år förorsakar oss.

Vi äro i besittning av överväldigande bevis om att Wallenberg förts till Sovjetunionen och satts i fängelse anklagad för spioneri. Sedan årtal håller Utrikesdepartementet på med att samla och jämföra det upplysningsmaterial som inkommit från alla håll beträffande Wallenbergs öde. Frigivningen av tyska, österrikiska och andra krigsfångar under dessa sista veckor har försett oss med nya bevis men också gjort den svenska allmänna opinionen ännu mera otålig.

Ehuru de nya upplysningarna ännu inte tillräckligt genomgått och sammanställts för att framläggas för vare sig den sovjetiska regeringen eller den svenska allmänheten, har jag redan nu velat fästa den sovjetiska regeringens uppmärksamhet på angelägenheten av denna affär ur såväl humanitära som också politiska synpunkter.

I. Note överlämnad av utrikesministern till Sovjetunionens ambassadör Rodionov den 10 mars 1956.

Den 8 november 1955 meddelade Utrikesminister Undén Sovjetunionens ambassadör i Stockholm, att den svenska regeringen förfogar över överväldigande bevis om att den svenske medborgaren, legationssekreteraren vid Kungl. Maj:ts beskickning i Budapest Raoul Wallenberg förts till Sovjetunionen och där insatts i fängelse anklagad för spioneri.

Detta meddelande utgjorde ett led i de sedan mer än 10 år till Sovjetunionens regering från den svenska regeringen riktade talrika démarcherna i avsikt att klarlägga Raoul Wallenbergs öde efter det han togs i sovjettryskt förvar i Budapest i mitten av januari 1945.

Tidigare har sålunda i Moskva den 29 september 1954 av ambassadör Sohlman överlämnats ett utförligt memorandum, i vilket bland annat redogjorts för vilka krav den svenska regeringen ställt på de utsagor angående Raoul Wallenbergs vistelse i Sovjetunionen för att dessa skola kunna godtagas såsom fullt tillförlitliga.

Efter det ovan nämnda meddelandet den 8 november 1955, i vilket ävenledes uttalades, att det svenska Utrikesdepartementet på senare tid av från sovjettrysk fångenskap återvända personer erhållit ytterligare bevis om Raoul Wallenbergs vistelse i Sovjetunionen, har detta material minutiöst granskats och jämförts. Vidare har ytterligare ett stort antal vittnesmål inkommit och genomgått samma noggranna behandling. Allt detta bevismaterial fyller de uppställda kraven på full tillförlitlighet.

Ett stort antal av utsagorna om Raoul Wallenbergs omhändertagande av ryska myndigheter i Budapest och hans senare vistelse såsom fånge i Sovjetunionen ha under edlig förpliktelse undertecknats av vederbörande uppgiftslämnare och legaliserats av notarius publicus. Dessa utsagor ha därefter ingående granskats av juridiska experter och ett intyg om att enligt svensk rätt full bevisning föreligger om Raoul Wallenbergs omhändertagande av sovjettryska myndigheter i Budapest och om hans fångenskap i Sovjetunionen bifogas.

Den svenska regeringen fäster de största förhoppningar vid Presidentens i Sovjetunionens Högsta Råds Presidium

Vorosjilov och Premiärminister Bulganins tidigare gjorda uttalanden om att Raoul Wallenberg skulle hemsändas till Sverige därest han påträffades i Sovjetunionen.

Med anledning av vad som ovan anförts anser den svenska regeringen att alla förutsättningar föreligga för att kunna uppspåra Raoul Wallenberg och att återsända honom till Sverige.

Slutligen önskar den svenska regeringen fästa Sovjetunionens regerings uppmärksamhet på den utomordentligt stora vikt som regeringen och den svenska allmänna opinionen fäster vid detta ärende och vill betona, att en tillfredsställande positiv lösning av denna fråga endast kan bidra till att stärka de goda relationerna mellan de båda länderna. Det torde därför vara ett gemensamt stort intresse för de båda ländernas regeringar att ömsesidigt bistå varandra i denna fråga och räknar därför den svenska regeringen med Sovjetunionens regerings helhjärtade och fulla insats vid lösandet av detta trängande problem.

Undertecknade, förutvarande ledamöter av Högsta Domstolen i Sverige, hava hos svenska utrikesdepartementet tagit del av ett större antal upptecknade utsagor angående den svenske medborgaren legationssekreteraren vid Kungl. Maj:ts beskickning i Budapest Raoul Wallenberg samt vissa andra handlingar som äga samband därmed. De som avgivit utsagorna äro italienska, schweiziska, tyska, ungerska och österrikiska medborgare samt statslösa personer. De flesta av dem hava tidigare befunnit sig i sovjetrisk fångenskap.

Utsagorna hava avgivits inför medlemmar av den svenska utrikesförvaltningen och den svenska statspolisen och äro, då omständigheterna vid avgivandet det medgivit, legaliserade av notarius publicus.

Av utrikesdepartementets instruktioner till de personer som inhämtat uppgifter och av dessas promemorior över de förda samtalen samt av de undertecknade utsagorna framgår att innehållet i utsagorna icke rönt påverkan av frågor eller annat som kunnat vara ägnat att förvanska berättarnas egen minnesbild av de händelser de själva upplevat och skildrat.

Uppgifterna grunda sig på dels personlig kontakt (gemensam cellvistelse) med Raoul Wallenberg, dels kontakt med honom genom meddelanden i fängelser och dels på berättelser, lämnade till uppgiftsgivarna av fångar vilka haft personlig eller annan kontakt med Wallenberg. Utsagorna äro för övrigt rika på detaljer av den art att kännedom därom icke gärna kunnat vinnas på annat sätt än nu nämnts.

Dessa uppgifter från olika håll och avseende skilda tidpunkter äro - ändock att de givits oberoende av varandra - i väsentliga avseenden överensstämmande, och de särskilda utsagorna stödja varandra.

På grund av vad i ärendet förekommit få vi uttala, att det enligt vår mening ej föreligger något tvivel om att Raoul Wallenberg, efter det han i mitten av januari 1945 ställts under effektivt ryskt förvar, senare befunnit sig som fånge i Sovjetunionen, och att det åberopade materialet enligt svensk rätt innefattar bindande bevisning därom.

Stockholm den 2 mars 1956.

Rudolf Eklund
f.d. Justitieråd

Erik Lind
f.d. Justitieråd

J. Note överlämnad av bitr.chefen för skandinaviska avdelningen i Sovjetunionens utrikesministerium Gribanov till t.f. chargé d'affaires Petri i Moskva den 19 mars 1956.

Översättning.

DSRU:s Utrikesministerium betygar Svenska Ambassaden sin aktning och har, med bekräftande av mottagandet av svenska regeringens note av den 9 mars i år rörande svenske undersåten Raoul Wallenberg, äran förklara följande.

I samband med svenska myndigheters upprepade hänvänelser rörande R. Wallenbergs öde har från sovjetisk sida meddelats, att det såsom resultat av en genom vederbörande sovjetiska organ utförd kontroll fastställts, att Wallenberg icke befinner sig på Sovjetunionens territorium.

Vad beträffar de i svenska regeringens nämnda note förekommande hänvisningarna till några slags vittnesmål om Wallenberg från krigsförbrytare, som i förtid befriats från ytterligare avtjänande av straff i Sovjetunionen, är det - vilket är fullkomligt uppenbart - omöjligt att såsom tillfyllestgörande och på något vis trovärdiga godtaga dessa vittnesmål, vilka strida mot fakta framkomna som resultat av en av vederbörande sovjetiska organ verkställd noggrann undersökning.

Utrikesministeriet finner nödvändigt bekräfta, att de förklaringar som tidigare lämnats företrädare för svenska regeringen av ledande personer i sovjetregeringen att Wallenberg icke finns på Sovjetunionens territorium, äro uttömmande och slutgiltiga. Utrikesministeriet har intet att tillägga till de ovan anförda förklaringarna.

K. Gemensam svensk-sovjetisk kommuniké den 3 april 1956 utfärdad i samband med statsminister Erlanders och statsrådet Hedlunds besök i Moskva.

På inbjudan av sovjetregeringen har från den 29 mars till den 5 april Sveriges statsminister Tage Erlander vistats i Moskva.

Statsminister T. Erlander jämte inrikesminister G. Hedlund som åtföljer honom har i Moskva fört förhandlingar med ordföranden i DSRU:s Ministerråd N.A. Bulganin, medlemmen av DSRU:s Högsta Råds presidium förste sekreteraren i Sovjetunionens kommunistiska partis centralkommitté N.S. Hrusjtjov, Förste vice ordföranden i DSRU:s ministerråd, utrikesminister V.M. Molotov samt andra ledande personer i Sovjetunionen.

I dessa samtal har från svensk sida även deltagit Sveriges utomordentliga och befullmäktigade ambassadör R. Sohlman, chefen för svenska utrikesdepartementets politiska avdelning ambassadör G. Jarring, ambassadrådet vid svenska ambassaden i DSRU L. Petri, statsministerns personlige sekreterare U. Palme, andre sekreteraren i svenska utrikesdepartementet G. Lorentzon samt pressattachén S. Frychius.

Från sovjetisk sida deltog i samtalen även DSRU:s utrikeshandelsminister I.G. Kabanov, DSRU:s kulturminister N.A. Mihajlov, DSRU:s vice utrikesminister V.S. Semjonov, DSRU:s utomordentlige och befullmäktigade ambassadör i Sverige K.K. Rodionov, chefen för skandinaviska avdelningen i DSRU:s utrikesministerium M.V. Gribanov, ambassadrådet vid DSRU:s ambassad i Sverige N.M. Lunkov samt ambassadrådet A.M. Aleksandrov.

Under samtalen hade de deltagande representanterna för de bägge länderna tillfälle till ett öppet och nyttigt meningsutbyte, främst i fråga om de svensk-sovjetiska förbindelserna men också angående allmänna internationella frågor, som berör båda parternas intressen. Samtalen fördes i den anda av vänskapligt och gott grannskapsförhållande som präglar förbindelserna mellan Sverige och Sovjetunionen.

Det konstaterades, att de båda länderna äga intresse av en ytterligare ökning av det inbördes handelsutbytet. Det är 1954 ingångna sjöräddningsavtalet med dess senare utvidgning

nämndes som ett exempel på gott samarbete mellan de båda länderna i praktiska former. En i dagarna avslutad svensk-sovjetisk luftfartsöverenskommelse möjliggör upptagandet inom en nära framtid av direkt lufttrafik mellan Stockholm och Moskva.

Parterna har bekräftat den uppnådda överenskommelsen om att upptaga förhandlingar om reglering, i enlighet med den svensk-sovjetiska överenskommelsen av 1941, av vissa återstående ömsesidiga fordringar i samband med de baltiska republikernas uppgående i Sovjetunionen. En svensk delegation kommer att inom en nära framtid avresa till Moskva för att upptaga sådana förhandlingar.

Under överläggningarna konstaterades vidare, att de vetenskapliga och kulturella kontakterna, som av båda länderna tillmätts stor betydelse, under senare tid vidgats på ett glädjande sätt. Man var enig om att besök av konstnärliga ensembler och studiedelegationer och tekniska expertgrupper inom olika områden, idrottsutbyte och turism i hög grad kunde stärka förbindelserna och öka den ömsesidiga förståelsen mellan de båda folken. Det överenskomms, att de statliga organ i de båda länderna, som omhänderhar de kulturella kontakterna med utlandet, på lämpligt sätt skall främja en utvidgning av utbytet på dessa områden.

Under diskussionen om de kulturella och vetenskapliga kontakterna enades man om att bl.a. följande konkreta projekt inom en nära framtid borde förverkligas. Utbyte av kvalificerade forskare, framför allt inom de medicinska, naturvetenskapliga och tekniska vetenskapsgrenarna, varvid det mottagande landet borde bestrida kostnaderna för studievistelsen; tillträde för forskare till arkiv och bibliotek i respektive länder; vidgat utbyte av litteratur och publikationer mellan vetenskapliga och kulturella institutioner i de båda länderna. Från svensk sida framfördes önskemål om att sända en expertdelegation för studier av den högre undervisningens organisation i Sovjetunionen. Från sovjetisk sida uttrycktes intresset för att på motsvarande sätt studera den tekniska utbildningen i Sverige. Närmare överenskommelse om dessa utbytesprojekt skall träffas på diplomatisk väg.

Från svensk sida underströks den stora vikt som frågan om den i Budapest vid krigets slut försvunne svenske diplomaten Raoul Wallenbergs öde hade för den svenska sidan. Under samtalen överlämnades från svensk sida ett till dess förfo-

gande stående material angående Wallenberg med hemställan att sovjetiska vederbörande måtte granska och pröva detta material. På sovjetisk sida förklarade man sig beredd härtill. Samtidigt uttalades att Wallenberg, om han befunne sig i Sovjetunionen, givetvis skulle få hemresa. Meddelande rörande resultatet av undersökningen komme att lämnas på diplomatisk väg.

Eventuella ansökningar av i Sovjetunionen bosatta svenska och f.d. svenska medborgare om utresetillstånd till Sverige för dem och deras familjemedlemmar komme att prövas i välvillig anda under förutsättning att vederbörande själva önskar avresa. På samma sätt kommer de svenska myndigheterna icke att resa några hinder för utresa till Sovjetunionen för de sovjetiska eller f.d. sovjetiska medborgare och deras familjemedlemmar, som uttrycka en önskan om att avresa dit.

Under meningsutbytet om det internationella läget hänvisade de svenska stats- och inrikesministrarna till att Sverige fullföljer sin traditionella alliansfria politik i fred, syftande till att upprätthålla neutraliteten i händelse av krig inom ramen för de förpliktelser, som medlemskapet i FN medför och att enligt svensk uppfattning denna utrikespolitik är icke endast i Sveriges intresse utan också ägnad att främja fredliga och vänskapliga förbindelser i denna del av Europa. Från sovjetisk sida förklarades, att Sovjetunionen kommer att liksom hittills respektera denna Sveriges alliansfria och fredliga politik.

Vidare underströk vardera parten sina respektive länders intresse av att söka medverka till ytterligare internationell avspänning och till utveckling av det fredliga samarbetet mellan folken på grundvalen av principerna i FN:s stadga och som bl.a. innefattar respekt för medlemsstaternas oavhängighet och suveränitet, non-aggression samt icke-inblandning i inre angelägenheter.

Båda parter uttryckte sin beredvillighet att stödja fortsatta strävanden, att i FN få till stånd praktiska resultat såväl i fråga om en allmän nedrustning och minskning av stridskrafternas numerär samt förbud mot och kontroll av atomvapnen som en utvidgning av det internationella samarbetet för fredligt utnyttjande av atomenergin.

Det meningsutbyte, som ägt rum, har medfört en djupare förståelse för vardera sidans åsikter i de under samtalen

berörda frågorna och kommer att medverka till ett stärkande av det goda grannskapsförhållandet mellan Sverige och Sovjetunionen.

Efter vistelsen i Moskva kommer svenske statsministern T. Erlander och maka, inrikesminister Hedlund och maka jämte övriga personer som åtföljt dem under några dagar att göra en resa i Sovjetunionen, varunder de bl.a. besöker Suhumi, Tbilisi, Jerevan, Kiev och Leningrad.

/u/ Tage Erlander

/u/ N. Bulganin

L. Pressmeddelande från utrikesdepartementet den 14 juli 1956.

Sovjetambassaden i Stockholm har idag framfört till UD att man å sovjetisk sida kommer att snarast möjligt lämna besked om resultatet av de sovjetiska myndigheternas undersökningar beträffande Raoul Wallenberg. Dessa myndigheter håller enligt ambassadens meddelande på med en detaljerad granskning av det från svensk sida överlämnade materialet. Från utrikesdepartementets sida har understrukits liksom skett tidigare betydelsen av ett snabbt svar.

M.

Memorandum överlämnat av t.f. chargé d'affaires Petri till vice utrikesminister Zacharov i Moskva den 27 september 1956.

Vid statsminister Erlanders och statsrådet Hødlunds besök i Moskva vid månadsskiftet mars-april 1956 överlämnades till utrikesminister Molotov ett utförligt material rörande den svenske legationssekreteraren Wallenberg. Från sovjetisk sida förklarades, att detta material noggrant skulle studeras och att resultatet av denna prövning därefter skulle meddelas den svenska regeringen. I anledning av en hemställan från sovjetambassaden i Stockholm den 4 maj 1956 överlämnade det svenska utrikesdepartementet den 12 maj till ambassaden visst kompletterande material. Den 14 juli meddelade ambassaden utrikesdepartementet, att ett svar snarast möjligt komme att lämnas i Wallenberg-ärendet.

Nära ett halvår har sålunda nu gått, sedan sovjetregeringen lovade inleda sina nya efterforskningar. Svenska regeringen konstaterar, att den icke på denna tid, varunder upprepade påminnelser gjorts till sovjetiska vederbörande, mottagit någon upplysning om undersökningarnas resultat. Den önskar i anledning härav ånyo understryka den utomordentliga vikt, som den fäster vid detta ärende. Det har såväl hos svenska regeringen som hos den svenska allmänheten framkallat stor besvikelse, att sovjetregeringen icke ens sett sig i tillfälle lämna några informationer om vad som hittills framkommit genom undersökningarna.

Memorandum överlämnat av ambassadören Sohlman till vice utrikesminister Zacharov i Moskva den 17 november 1956.

Det är nu över sju månader sedan sovjetregeringen i samband med statsminister Erlanders och statsrådet Hedlunds besök i Sovjetunionen utfäste sig att efterforska legationssekreteraren Raoul Wallenberg på grundval av det material, som överlämnats från svensk sida. Resultatet skulle meddelas på diplomatisk väg. Det utlovades även vid regeringsdelegationens besök, att Wallenberg, om han befunne sig i Sovjetunionen, givetvis skulle få hemresa.

Den 14 juli 1956 meddelade ambassadör Rodionov på uppdrag av sin regering utrikesdepartementet, att besked snarast möjligt skulle lämnas om de sovjetryska myndigheternas undersökningar.

Då Sveriges t.f. chargé d'affaires den 27 september 1956 överlämnade en aide-mémoire i saken till vice utrikesminister Zacharov uttryckte denne en förmodan om att ett svar skulle kunna lämnas under oktober månad.

Svenska regeringen finner det oförståeligt, att de sovjetryska myndigheternas undersökningar ännu ej kunnat avslutas och meddelande om resultatet lämnas. Den vill ånyo uttrycka sin stora besvikelse över att de vid de svenska regeringsmedlemmarnas besök gjorda utfästelserna ännu icke infriats, och den anser sig i avvaktan på det slutliga svaret ha rätt begära ett skyndsamt besked om orsaken till dröjsmålet.

Översättning

Undertecknad, Gustav Richter, boende Ludwigshafen a/Rhein, Herderstrasse 14, avger härmed följande förklaring och är alltid beredd att inför domstol eller annan myndighet under ed bekräfta densamma.

Jag var mot slutet av kriget polisattaché vid tyska beskickningen i Bukarest.

Den 23 augusti 1944 tillfångatogs jag i Bukarest och efter en kortare internering därstädes fördes jag med flyg över Tecuci vid Moldau till Moskva, dit jag anlände den 7 september 1944. Vid framkomsten till Moskva infördes jag i Lefortovskaja-fängelset, cell 142, i tredje våningen, tillsammans med den tyske överstelöjtnanten Max Braun och den tyske generalkonsuln i Bukarest Dr. Dr. Schellhorn.

Den 17 januari 1945 överfördes jag till Ljubljanskaja-fängelset, cell 123. I denna cell satt då en österrikare, löjtnant Scheuer. Den 31 januari 1945 infördes Raoul Wallenberg, legationssekreterare vid svenska beskickningen i Budapest.

Wallenberg och jag blevo mycket snart vänner. Under den månad, som vi tillbringade tillsammans i Ljubljanskaja-fängelset, var han vid gott mod och mycket gott humör.

Wallenberg berättade för mig, att han hade skickats till Budapest för att bistå de ungerska judarna med svenska skyddspass. Han hade haft stora svårigheter med de tyska myndigheterna (företrädare för den hemliga statspolisen) i Budapest. Så snart de sovjetryska trupperna hade trängt fram till staden, hade Wallenberg anmält sig hos de sovjetryska militärmyndigheterna. Man hade skickat honom från den ena instansen till den andra tillsammans med hans chaufför, Langfelder, och slutligen hade de blivit häktade (verhaftet). De fördes båda per järnväg över Rumänien till Moskva där de blevo inspärrade i Ljubljanskaja-fängelset. Vid ankomsten till fängelset blevo Wallenberg och Langfelder skilda åt.

Om sina familjeförhållanden talade Wallenberg inte så mycket men nämnde dock sin mor och tant. Han sade flera gånger, "vad skall då mina anhöriga säga, när de få veta, att jag sitter i fängelse". Han var mycket mån om sitt rykte.

Jag tröstade honom med motiveringen att detta under de givna förhållandena alls inte vore någon skam. Wallenberg berättade också för mig att han tillhörde en bekant bankfamilj i Sverige och hade studerat arkitektur i Amerika och till yrket vore arkitekt. Vid ett samtal över Rumänien frågade jag Wallenberg, om en i Bukarest under det senaste kriget bosatt affärsman med samma namn, vilken också var svensk medborgare, vore släkt med honom, vilket Raoul Wallenberg bekräftade. Wallenberg talade perfekt engelska och tyska. Under den tid vi voro cellkamrater utbytte vi adresser, och jag erinrar mig ännu helt tydligt, att jag av honom erhöll en lapp med hans egenhändigt skrivna namn, på vilken lapp Utrikesdepartementet i Stockholm angavs såsom hans adress. Denna lapp främtogs mig vid en genomsökning.

Någon gång i början av februari 1945 upprättade Wallenberg en skrivelse på tyska, vilken riktades till fängelse-direktören och i vilken han protesterade mot behandlingen och mot sin häktning (Verhaftung). Wallenberg begärde också att i sin egenskap av svensk medborgare och diplomat få träda i förbindelse med den svenska beskickningen i Moskva. Denna in-laga överlämnades av Wallenberg till den tjänstgörande fält-väbeln (Starji) i Ljubljanskaja-fängelsets bottenvåning.

Under den tid Wallenberg tillbringade tillsammans med mig i Ljubljanskaja-fängelset blev han blott förd till förhör en gång. Den kommissarie, som ledde förhöret, hade därvid bl.a. sagt till honom: "Ni är oss ju bekant. Ni tillhör en storkapitalistisk familj i Sverige." Wallenberg anklagades för att ha bedrivit spioneri. Förhöret varade ungefär en till en och en halv timme.

Den 1 mars 1945 överfördes jag från cell 123 till cell 91 i sjätte våningen i Ljubljanskaja-fängelset. Scheuer blev ensam kvar med Wallenberg i cell 123. Från den 17 juni 1945 till februari 1948 satt jag i olika celler i Lefortovskaja-fängelset.

Den 27 juli 1947 vid 10-tiden på kvällen hämtades jag till förhör i Lefortovskaja-fängelset. Detta förhör leddes av en överste från inrikesministeriet (NKVD). Vid hans sida stod en tolk med överstelöjtnants rang, som talade bra tyska. Jag utfrågades om vilka personer jag delat cell med under min fångenskap. Jag räknade upp namnen och nämnde därvid även namnet Wallenberg. Man frågade mig då för vilka personer jag hade berättat något om Wallenberg. Jag svarade, att jag ta-

lat om Wallenberg med mina cellkamrater, tyske generalkonsuln i Brasov (Rumänien) Wilhelm Rodde, och Franz Langer, f.d. adjutant hos Dr. Ley (ledare för den tyska arbetsfronten). Jag måste därvid också redogöra för vad Wallenberg hade berättat för mig. Likaså talade jag om fallet Wallenberg även med amiral Werner Tillesen, som kom in i cellen efter Franz Langer.

Efter förhöret fördes jag in i en annan cell, där jag utan att alls få gå ut tillbringade 14 dagar ensam. Därefter placerades jag i cell 72 och sedan på grund av reparationer i fängelset i cell 79. Ända till den 23 februari 1948 måste jag uppehålla mig ensam i dessa celler.

Den 23 februari 1948 infördes de tyska medborgarna överste Horst Kitschmann och amiral Werner Tillesen i cell 79 i Lefortovskaja-fängelset. Överste Kitschmann, vilken suttit tillsammans med Langfelder, Wallenbergs chaufför, berättade bl.a. att han, liksom jag, också förts till förhör på kvällen den 27 juli 1947. Genom överste Kitschmann erfor jag vidare, att jämte honom även generalkonsul Rodde befann sig i cellen, och genom amiral Tillesen, att den 27 juli 1947 omedelbart efter mig även generalkonsul Rodde hämtats ur cellen till förhör.

I slutet av mars 1950 överfördes jag tillsammans med Kitschmann och Tillesen från Lefortovskaja-fängelset till Butyrskaja-fängelset. I juli 1951 insattes jag i Ljubljanskaja-fängelset, där jag blev dömd i januari 1952. Därefter fördes jag tillbaka till Butyrskaja-fängelset och kom därifrån i mitten av mars 1952 till fängelsesjukhuset i Vladimir, där jag åter placerades tillsammans med överste Kitschmann. Vi sutto tillsammans i Corpus II. Lasarettsavdelningen omfattade cirka 60 celler.

Ludwigshafen a/Rhein den 27 januari 1956.

u/ Gustav Richter

Översättning

Undertecknad, Karl Supprian, f.n. boende Hamburg-Grossflottbeck, Schwindstrasse 18, avger härmed följande förklaring såsom bekräftelse på och komplettering till redan tidigare gjorda uttalanden och är alltid beredd att inför domstol eller annan myndighet under ed bekräfta densamma.

Jag var mot slutet av kriget generalsekreterare vid tyska vetenskapliga institutet i Bukarest, vilket var anknutet till tyska beskickningen.

Den 23 augusti 1944 internerades jag av de rumänska myndigheterna, blev en kort tid därefter tagen tillfånga av de sovjetiska trupperna i Bukarest och efter en kortare fångenskap i Bukarest och Greceanca fördd till Moskva med flyg. Jag insattes i Lefortovskaja-fängelset den 21 september 1944, där jag förblev till den 14 oktober 1948, och därefter överfördes jag till Vladimir-fängelset. I Lefortovskaja-fängelset placerades jag först på tredje våningen tillsammans med pressattachén vid tyska beskickningen i Bukarest, Dr. Kurt Welkisch, därefter med medarbetaren vid tyska beskickningens i Bukarest informationsavdelning, Ernst Wallenstein. Den 18 april 1945, några dagar före min födelsedag, vilken infaller den 20 april, flyttades jag så över till cellen bredvid, där de båda italienska diplomaterna pressattaché de Mohr och kanslisten Ronchi från italienska beskickningen i Sofia befunno sig.

Efter ungefär ett kvarts års tid i Lefortovskaja-fängelset lärde jag mig att "knacka". På detta sätt upprättade jag från min cell 151 (efter den 18 april 1945 nr 152) förbindelse med bl.a. följande personer i granncellerna:

1. I tredje våningen:

a) till den 18.4.45 (från min cell nr 151) med fångarna i den ena granncellen (nr 150):

Rensinghoff och Rantzau;

med fångarna i den andra granncellen (nr 152):

de Mohr, Ronchi och Simen (den sistnämnde till en dag under första hälften av januari 1945);

b) efter den 18.4.45 (från min cell nr 152) med fångarna i granncellen (nr 153):

Mohrmann, Pörzgen och Galffy.

(I den andra granncellen nr 151 befann sig i varje fall tidvis en person som icke var tysk, förmodligen en japan, med vilken det icke var möjligt att göra sig förstådd medelst knackningar, med undantag av den varje dag återkommande hälsningen på engelska: Good morning).

2. I fjärde våningen:

Endast efter den 18.4.45 (från min cell nr 152)

Wallenberg och Roedel

(Beträffande Roedel hade jag redan före den 18.4. indirekt erfarit, att han befann sig i Lefortovskaja-fängelset.)

Under den följande tiden fram till 1947 hade jag förlöpande knackningskontakt med det för mig från Bukarest väl bekanta legationsrådet av 1:a klassen vid tyska beskickningen i Bukarest, Willy Roedel, och med hans cellkamrat, legationssekreteraren vid svenska beskickningen i Budapest, Raoul Wallenberg. I allmänhet knackade jag direkt med Roedel, men i några fall också med Wallenberg.

Roedel meddelade beträffande Wallenberg, att denne tillhörde en bekant svensk familj, och att han hade stått i spetsen för en aktion till förmån för judarna i Budapest. Wallenberg beskylldes av ryssarna för spioneri men satt "sedan år och dag utan förhör". Över den första underrättelsen om närvaron av en svensk diplomat i fängelset blev jag så överraskad, att jag bad Roedel än en gång bekräfta sitt meddelande för att undvika varje missförstånd. Roedel upprepade sitt meddelande. Senare frågade jag vid upprepade tillfällen, "vad gör svensken" eller "är svensken fortfarande där", vilket Roedel varje gång helt entydigt besvarade.

Köln den 21 januari 1956.

/u/ Karl Supprian

Undertecknad, Claudio de Mohr, Dr., kulturråd vid italienska ambassaden i Madrid, avger följande förklaring och är alltid beredd att inför domstol eller annan myndighet under ed bekräfta densamma.

Den 18 september 1944 blev jag tagen tillfånga av sovjetiska trupper vid gränsen mellan Bulgarien och Turkiet och förd först till Debrecen och efter några dagar därifrån direkt till Moskva med flyg. Jag anlände dit den 22 september 1944 och inspärrades omedelbart i fängelset Lefort (Lefortovskaja), cell nr 152, tillsammans med herr Simen och herr Ronchi, båda två från italienska beskickningen i Sofia. Jag förblev i samma cell ända till i april 1948. Herr Ronchi blev kvar med mig hela tiden, under det att herr Simen flyttades bort den 11 januari 1945.

Den 7 november 1944 lyckades vi efter några fåfånga försök upprätta förbindelse med granncellen nr 153, vilken beboddes av herr Mohrmann, herr Pörzgen och en ungrare, herr Galffy. Vi hade också regelbunden förbindelse med cell 151, i vilken vid denna tidpunkt herr Supprian och herr Wallenstein befunno sig. Denna cell utrymdes den 18 april 1945, och herr Supprian kom in i vår cell, under det att herr Wallenstein överflyttades till cell nr. 150.

Cell 151 förblev tom några dagar. En natt i slutet av april hörde vi, att man förde in två nya fångar dit. Man förhörde dem mycket ofta. Till en början upprättade vi icke kontakt med dem. Mycket tidigt en morgon hörde jag, att våra grannar i cell 151 kommunicerade länge genom knackningar med en annan cell. Vi uppfattade senare hälften av meddelandet, och vi kunde förstå, att en av fångarna på tyska berättade att han blivit tillfångatagen av ryssarna i Budapest i januari månad 1945. Sedan försökte vi i vår tur att komma i direkt förbindelse med fångarna i 151, och på detta sätt fingo vi veta, att en av våra grannar var det tyska legationsrådet Willy Roedel och den andre herr Raoul Wallenberg från svenska legationen i Budapest. Vi blevo till den grad förvånade över att en svensk diplomat tagits tillfånga, att vi flera gånger begärde bekräftelser, vilka gavs oss och vilka av oss vidarebefordrades till herrar Mohrmann och Pörzgen. Kontakten med herrar Wallenberg och Roedel upprätthölls regelbundet under

mycket lång tid. Jag hade det bestämda intrycket av och jag är alltså övertygad om att Wallenberg och Roedel befunno sig i granncellen i samma våning. Eftersom min säng var placerad vid väggen mellan cellerna 152 och 151, är jag övertygad om att knackningarna åstadkoms nästan i nivå med min säng.

Efter flera månader blev det ett avbrott i förbindelserna med våra grannar, men en dag fick vi kontakt med cellen ovanför cell 151, och vi konstaterade att densamma beboddes av herrar Wallenberg och Roedel. Roedel bekräftade själv för oss att han hade flyttats dit upp. Sedan fortsatte kontakten med cellen ovanför och de andra angränsande cellerna mer eller mindre intensivt, såväl på tyska (genom Supprian) som på franska (genom mig), ända till min förflyttning från cell 152. Under denna tid mottog vi inget meddelande om någon förflyttning av herr Wallenberg och herr Roedel. Sedan jag i april 1948 flyttats över till cell 144 i samma våning, förblev jag där, alltså tillsammans med herr Supprian och herr Ronchi, ända till den 29 juli 1948.

Därefter placerades jag en våning högre upp i cell 185, där jag sammanträffade med herr Bergemann och överste Schildknecht. Vid samtal med herr Bergemann nämnde denne, att han hade haft förbindelse med Wallenberg, när han, Bergemann, befann sig i en annan cell i samma våning som 185.

Efter april månad 1948 hade jag inte längre någon kontakt med vare sig herr Roedel eller herr Wallenberg.

Köln den 21 januari 1956.

/u/ Claudio de Mohr

Översättning.

Undertecknade, Claudio de Mohr, doktor, kulturråd vid italienska ambassaden i Madrid, och Karl Supprian, boende Hamburg-Grossflottbeck, Schwindstrasse 18, sammanträffade idag på svenska legationen i Köln och hade tillfälle att diskutera vissa detaljer i sina utsagor, särskilt frågan om att erfara om herrar Wallenberg och Roedel, innan de placerades i cell 203, befunno sig i en cell i en våning lägre i Lefortovskaja-fängelset i Moskva (troligen cell 151).

Herr de Mohr vidhåller, att Wallenberg och Roedel befunnit sig i cell 151. Han har ett exakt minne av att han hört herrar Wallenbergs och Roedels knackningsmeddelanden i nivå med sin säng, liksom också ett exakt minne av såväl avbrottet i förbindelsen med herrar Wallenberg och Roedel som, sedan kontakten återupptagits, meddelandet från herr Roedel, att herrar Wallenberg och Roedel flyttats till våningen ovanför.

Då herr Supprian under sin vistelse i Lefortovskaja-fängelset inte hört talas om någon förflyttning av herr Wallenberg eller herr Roedel från en våning till en annan, delar han inte herr de Mohrs uppfattning i detta avseende.

Han erkänner för övrigt exaktheten och noggrannheten i alla andra detaljer i herr de Mohrs utsaga, och han anser att densamma, liksom de andra utsagorna han fått kännedom om, fastställer det odiskutabla faktum, att herr Wallenberg vistats i Lefortovskaja-fängelset.

Köln den 21 januari 1956.

/u/ Claudio de Mohr

/u/ Karl Supprian

Översättning.

Undertecknad, Heinz-Helmut von Hinckeldey, boende Wiesbaden, Biebricher Allee 31, avger härmed följande förklaring och är alltid beredd att inför domstol eller annan myndighet under ed bekräfta densamma.

Vid tiden för mitt tillfångatagande i Bukarest den 1 september 1944 var jag tysk generalstabsmajor, i vilken egen-skap jag tjänstgjorde hos den rumänske generalen Garbea. Efter en kortare internering utanför Bukarest fördes jag med flyg till Moskva, dit jag anlände den 21 september 1944. Jag insattes där i Lefortovskaja-fängelset, cell 149 i tredje våningen. Med undantag för kortare uppehåll på sjukhus satt jag i denna cell ända till i mars 1948. Mina cellkamrater under denna tid voro nedanstående tyska medborgare:

Telegrafinspektör Albert Laarmann, september 1944 -
mars 1948 (död 1949)

Sonderführer Günther Waschkau, september 1944 -
juni 1945

General Piekenbrock	}	sutto i nu nämnd ordning efter
och		varandra i cellen under måna-
Envoyé Zechlin		derna juli-september 1945,
		vardera cirka sex veckor.

Därefter blevo Laarmann och jag ensamma kvar i cellen till den 20 april 1947, vid vilken tidpunkt tyske medborgaren, översten vid generalstaben Albert Dietl infördes i cellen.

Min säng stod utmed den vägg, som gränsade till cell 150. Genom knackningar hade jag efter någon tid fått kontakt med denna cell. I denna cell sutto de tyska medborgarna

Ekonomiske rådgivaren (Wirtschaftsberater) Bernhard
Rensinghoff

Legationsrådet Josias von Rantzau och

"Wissenschaftlicher Hilfsarbeiter" Ernst Wallenstein.
(Ekonomiske medarbetaren)

Så småningom kom jag också i direkt kontakt med den svenske diplomaten Wallenberg och med tyske medborgaren, legationsrådet vid tyska beskickningen i Bukarest, Willy Roedel. Dessa båda sutto i en av cellerna snett ovanför cell 149, d.v.s. ovanför 150 eller möjligen 151. Cellnumren voro angivna på utsidan av fängelsemurarna ovanför fönstren, så att vi kunde läsa dem vid våra dagliga promenader på

fängelsets rastgårdar. Skillnaden i nummer mellan en cell i tredje våningen och motsvarande cell i fjärde våningen var 52. Wallenberg och Roedel måste därför ha suttit i cell 202 eller 203.

I regel knackade jag med Roedel. Jag hade emellertid även direkt förbindelse med Wallenberg. Mina knackningar med honom ägde rum på tyska. På så sätt utbytte vi t.ex. adresser och Wallenberg uppgav, att bankirfirman Wallenberg i Stockholm räckte som adress till honom. Adresserna, som t.ex. Roedel på en linnelapp hade sytt in i sitt ärmfoder, upptäcktes emellertid och avlägsnades. Jag erfor vidare av Wallenberg (namnet Wallenberg var mig icke obekant), att han hade tillfångatagits i Budapest, att man anklagade honom för delaktighet i judeaktionerna i Budapest, och att han som svensk diplomat upprepade gånger mycket skarpt protesterat mot sin häktning (Verhaftung). I egenskap av diplomat från en neutral stat lär Wallenberg ha fordrat att bli satt i förbindelse med en representant för svenska beskickningen i Moskva. Vid förhör lär han ha nekat att uttala sig och hänvisat till att han vore diplomat. När envoyén Zechlin fördes in i vår cell och han erfor, att Wallenberg var i en av cellerna ovanför oss, bad han oss genom knackningar sända hälsningar till Wallenberg, vilka återgäldades av Wallenberg. Genom Rensinghoff i cell 150 kom ett sista meddelande från Wallenberg och Roedel. Det löd: "Vi föras bort". Tidpunkten för detta meddelande kan jag emellertid efter så lång tid icke längre med bestämdhet angiva.

Våra knackningsförbindelser, för vilka i allmänhet cellernas yttermurar användes, framgår för övrigt av följande skiss.

203 Wallenberg Roedel	202	201 Bergemann Röstel	
151	150 Rensinghoff v. Rantzau Wallenstein	149 vår egen cell	148 Gerstenberg Ziervogel

Haus
von dem Böckemhoff
von Stritzky

I fråga om Wallenberg kan jag slutligen säga, att jag aldrig förhördes eller utfrågades om honom.

p.t. Bad Tölz den 30 januari 1956
/u/ Heinz Helmut v. Hinckeldey

Översättning.

Undertecknad, Ernst Wallenstein, boende Frankfurt a/Main, Daneckerstrasse 22, avger härmed följande förklaring och är alltid beredd att inför domstol eller annan myndighet under ed bekräfta densamma.

Jag är född den 5 mars 1906 och var vid tiden för mitt tillfångatagande den 2 september 1944 vetenskaplig medarbetare ("wissenschaftlicher Hilfsarbeiter") vid tyska beskickningen i Bukarest.

Efter mitt tillfångatagande i Bukarest fördes jag med flyg till Moskva, där jag den 7 september 1944 insattes i Lefortovskaja-fängelset. Efter det jag tillbringat ungefär en månad tillsammans med de tyska medborgarna legationsrådet Willi Roedel och "Sozialberater" Franz Langer i en hörncell i tredje våningen, troligen cell nr 143, överfördes jag till den tredje cellen från trappan räknat i samma cellrad.

I denna cell satt jag tillsammans med tyske medborgaren, förste sekreteraren vid tyska vetenskapliga institutet i Bukarest Karl Supprian.

Efter en tid, någon gång i april 1945, överflyttades jag till fjärde cellen från trappan räknat. Som cellkamrater i den nya cellen fram till början av 1948 fick jag då de tyska medborgarna "wissenschaftlicher Hilfsarbeiter" Bernhard Rensinghoff och legationsrådet von Rantzau, båda från tyska beskickningen i Bukarest.

Därefter insattes jag tillsammans med Rensinghoff och von Rantzau i en annan cell, troligen nr 141, vilken låg i samma flygel och samma våning.

Under den tid jag tillbringade tillsammans med Rensinghoff och von Rantzau i fjärde cellen från trappan räknat, upprättade vi knackningsförbindelser med våra cellgrannar, och det lyckades oss därigenom att fastställa vilka dessa voro:

I samma våning sutto, från trappan räknat
i första cellen:

Pörzgen och Mohrmann, båda tyska medborgare, från någon gång i oktober 1944 till omkring slutet av 1947;

i andra cellen:

Två italienare, av vilka den ene hette de Mohr, och

från och med april 1945 kom Supprian, sedan vi skilts åt, in i denna cell;

i tredje cellen:

Med denna cell hade vi ingen förbindelse; troligen voro ryssar inspärrade där;

i fjärde cellen:

Det var vår egen;

i femte cellen:

Tyska medborgarna, generalstabsmajoren Heinz-Helmut von Hinckeldey, från september 1944 till juni 1948, telegrafinspektör Laarmann och en i Bukarest häktad tysk "Sonderführer". Senare, ungefär 1947, den tyske generalen Piepenbrok.

I våningen ovanför, d.v.s. i fjärde våningen, hade vi förbindelse med den svenske diplomaten Wallenberg och legationsrådet Roedel från tyska beskickningen i Bukarest. Dessa båda sutto i cellen snett ovanför oss, i den cell, som i vår rad var den tredje från trappan räknat. Vår förbindelse med Roedel och Wallenberg kom till stånd ungefär vid årsskiftet 1945/46.

Jag erinrar mig ännu tydligt denna tidpunkt, eftersom Wallenberg då hade för avsikt att skriva en protestskrivelse och inte var helt säker på till vem densamma borde riktas. Genom knackningar kommo vi överens om att det vore lämpligast att rikta skrivelsen till Stalin personligen och att skrivelsen borde avfattas på franska språket. Jag föreslog Wallenberg, att som tilltalsord använda "Monsieur le Président", och när Wallenberg frågade efter en hövlighetsfras, lät jag honom förstå, att den passande frasen torde vara "Agréez, Monsieur le Président, l'expression de ma très haute considération". Jag vet att Wallenberg skrev en dylik skrivelse och lät vidarebefordra den genom vakten. Av egen erfarenhet vet jag vidare, att dylika skrivelser verkligen vidarebefordras. Av mina egna handlingar framgick detta nämligen vid föreläsandet av samtligt aktmaterial före anklagelsen, enligt den ryska föreskrift som säger, att före inledandet av processen allt aktmaterial måste läsas upp för den anklagade.

Genom dessa knackningar erfor jag också sedan, att Wallenberg varit försedd med diplomatpass, och att han hade fått i uppdrag av svenska regeringen att bistå judarna i Budapest. Wallenberg häktades som misstänkt för spioneri, emedan

han uppehållit sig i av ryssarna ockuperat område.

Om herr Wallenbergs person har jag aldrig utfrågats eller förhört.

p.t. Berchtesgaden den 1 februari 1956.

/u/ Ernst Ludwig Wallenstein

Undertecknad, Willi Bergemann, f.n. boende i Kiel, Quinkestrasse 11, avger härmed följande förklaring såsom bekräftelse på och komplettering till tidigare gjorda uttalanden och är alltid beredd att inför domstol eller annan myndighet under ed bekräfta densamma.

Jag var mot slutet av kriget kanslist vid tyska beskickningen i Bukarest. Den 21 september 1944 häktades jag i Timisiora och fördes till Moskva. Först insattes jag i Lefortovskaja-fängelset. Där satt jag under tiden september 1946 - maj 1948 i cell 202, vilken låg i fjärde våningen. Under den första tiden var den tyske medborgaren, legations-tjänstemannen Helmut Styhler och jag ensamma där. I april 1947 infördes dit också överstelöjtnanten vid generalstaben Hans Joachim Röstel från Bukarest, vilken sedan oktober 1944 var inspärrad tillsammans med Styhler och mig, men som hade varit intagen på sjukhus sedan augusti 1946, då vi befunno oss i cell 189. I december 1947 inlades Röstel återigen på sjukhus. I januari 1948 infördes i vår cell folktysken Ernst Peter Krohner från Bukarest och i maj utbyttes Styhler mot telegrafisten vid tyska beskickningen i Sofia Paul Lorke.

Under den tid jag tillbringade i Lefortovskaja-fängelset satt jag i följande celler:

<u>165</u>	25 okt. 1944 - 1 sept. 1945
<u>172</u>	1 sept. 1945 - 28 sept. 1945
<u>189</u>	28 sept. 1945 - sept. 1946
<u>202</u>	sept. 1946 - maj 1948
<u>190</u>	maj 1948 - 21 juli 1948
<u>145</u>	21 juli 1948 - 26 febr. 1949
<u>137</u>	26 febr. 1949 - 8 mars 1949
<u>185</u>	8 mars 1949 - 31 mars 1950

I flera av dessa celler lyckades det oss att upprätta förbindelse med granncellerna. Förbindelserna upprätthölls dels genom telegråfering medelst knackningar, dels kunde vi, då vi sutto i cellerna i övre våningen, använda oss av vattenledningen för våra meddelanden. Vattentrycket var ofta otillräckligt, så att vattenledningen var tom. När man öppnade vattenkranarna kunde man tala med den granncell som tillhörde samma huvudvattenledning som den egna cellen. Sedan vi placerats i cell 202 fingo vi kontakt med granncellen, cell 203,

såväl genom knackningar som genom vattenledningen. I cell 203 satt vid denna tidpunkt en svensk konsulatstjänsteman, Wallenberg, som varit konsultssekreterare vid svenska beskickningen i Budapest, samt legationsrådet Roedel från tyska beskickningen i Bukarest. Förbindelserna med Wallenberg och Roedel upprätthölls ända tills de båda förflyttades från cell 203.

Denna överflyttning måste ha genomförts under tiden mars - maj 1947. Bland dem, som därefter infördes i cell 203, befunno sig överste Horst Kitschmann, den ungerske översten Hatz, generalerna Wilhelm Mohnke från Berlin och Erik Hansen från Bukarest, liksom också överstelöjtnanten Braun från Bukarest.

Wallenberg var en mycket ivrig knackare. Han talade och knackade på flytande tyska. Oss anropade han genom att knacka fem gånger i följd.

Vad jag under denna tid erfor rörande Wallenberg var att Wallenberg den 13 januari 1945 i egenskap av "Sachbearbeiter" i judeangelägenheter begivit sig till det sovjetryska högkvarteret för att förhandla med ryssarna om bättre förhållanden för den judiska befolkningen i Budapest. Vid detta tillfälle kvarhölls Wallenberg och sändes till Moskva som misstänkt för spioneri.

Medan Wallenberg befann sig i cell 203, begärde han vid upprepade tillfällen att av kommissarien få besked om sitt öde. Man hade därvid bl.a. tröstat Wallenberg med hänvisning till den konferens som skulle äga rum i Moskva i mars 1947 och vid vilken fångarnas öde skulle avgöras.

Kiel den 27 januari 1956.

/u/ Willy Bergemann

Undertecknad, Horst Kitschmann, boende Piding bei Reichenhall, Dorfstrasse 26, avger härmed följande förklaring och är alltid beredd att inför domstol eller annan myndighet under ed bekräfta densamma.

Jag var vid krigsslutet överste vid reservledningen ("Führerreserve") för arméns överkommando och blev den 21 maj 1945 häktad (verhaftet) i Tyskland och fördd med flyg till Moskva, dit jag anlände den 21 juni 1945. Sedan jag tillbringat en dag i Ljubljanskaja-fängelset, överfördes jag till Lefortovskaja-fängelset, cell 39 eller 40. Under senare hälften av juli månad överflyttades jag till cell 105 i samma fängelse. I denna cell befunno sig redan tyske amiralen Krafft och ungerske medborgaren Langfelder.

Langfelder var en kraftigt byggd man, ungefär 172 cm lång, hade rödblont hår, som han bar tillbakakammat, blåa ögon och en något böjd näsa. Hans ålder torde vid denna tidpunkt ha varit ungefär 30-35 år.

Vad beträffar Langfelders adress erinrar jag mig, att en tant till honom ägde ett av de största kvarnföretagen i Budapest, vilket sköttes i namnet Langfelders regi.

Genom Langfelder fick jag för första gången höra talas om den svenske diplomaten Wallenberg.

Wallenberg och Langfelder foro före Budapests fall de sovjetryska trupperna till mötes. När de fått kontakt med dessa fördes de till en sovjetrisk stab i en by, där de behandlades vänligt. Men när de ville fara tillbaka till Budapest kvarhölls de mot sina protester och behandlades som fångar. Senare fördes de till Moskva.

Langfelder befann sig ännu i november 1945 i cell 105 och insattes någon gång i början av december i en annan cell.

Den 8 januari 1946 överfördes jag från cell 105 i Lefortovskaja-fängelset till en cell i översta våningen i Ljubljanskaja-fängelset. I denna cell placerades jag tillsammans med den tyske generalen Weidling och den tyske majoren Kuhn. I granncellen befann sig den tyske amiralen Voss. Den 1 juli 1946 flyttades jag till en ny cell i Ljubljanskaja-fängelset, cell 123. Denna cell delade jag med en österrikare vid namn Schauer. Senare kom också amiral Voss in i denna cell.

Den 28 februari 1947 överfördes jag på nytt till Lefortovskaja-fängelset, denna gång till en cell i fjärde våningen.

I denna cell insattes samtidigt den ungerske översten Hatz. Några månader senare, i juni, kom den tyske generalmajoren i Waffen-SS Mohnke in i cellen.

Fram emot klockan 11 på kvällen den 27 eller 28 juli 1947 hämtades jag till förhör. Förhørsledaren var en överste. I förhöret deltog dessutom en underavdelningsledare med majors rang. Båda voro från inrikesministeriet. Man frågade mig med vilka fångar jag hade delat cell under min fångenskap. Då jag nämnde namnet Langfelder, frågade förhørsledaren vad denne hade berättat för mig. Jag återgav då i huvudsak vad Langfelder hade berättat för mig om Wallenberg och deras gemensamma upplevelser. Förhørsledaren fordrade därefter att få veta för vilka personer jag i min tur hade berättat om Langfelder och Wallenberg. Jag nämnde därvid följande personer: Scheuer, Weidling, Kuhn, Voss, Hatz och Mohnke.

Efter förhöret fördes jag in i en separat cell. Som straff för att jag hade berättat för mina cellkamrater om Langfelder och Wallenberg måste jag tillbringa tiden fram till den 23 februari 1948 i olika ensamceller i Lefortovskaja-fängelset.

Denna dag sammanfördes jag med polisattachén vid tyska beskickningen i Bukarest, tyske medborgaren Gustav Richter, vilken tidigare suttit tillsammans med Wallenberg i en cell i Ljubljanskaja-fängelset, och vilken också, liksom jag, förhörts om denne. Richter och jag insattes i en cell på kvinnoavdelningen i Lefortovskaja-fängelset i andra våningen, i vilken samtidigt också amiral Tillessen infördes. Den 1 april 1950 överflyttades jag till Butyrskaja-fängelset, där jag blev kvar till den 29 augusti 1951. Därefter överfördes jag än en gång till Ljubljanskaja-fängelset. Den 2 oktober 1951 fördes jag ut ur det ovan nämnda till 25

vid vilken tidpunkt Gustav Richter på nytt sammanfördes med mig. Fram till den 11 september 1955 sutto vi båda därefter i en rad av celler i corpus II, tills vi i slutet av september överfördes till corpus III, där vi förblevo tills vi frigåvos.

Piding bei Reichenhall den 31 januari 1956.

/u/ Kitschmann

Oversättning.

Undertecknad, Dr. Anton Mohrmann, f.d. legationsråd av 1.klassen vid tyska beskickningen i Sofia, f.n. boende Bad Godesberg, Wurzerstrasse 17, avger härmed följande förklaring såsom bekräftelse på och komplettering till redan tidigare gjorda uttalanden, och är alltid beredd att inför domstol eller annan myndighet under ed bekräfta densamma.

Den 18 september 1944 blev jag tillsammans med övrig personal vid tyska beskickningen liksom också medlemmarna av den italienska beskickningen i Sofia tagen tillfånga av sovjetiska trupper i Bulgarien. Tillsammans med elva personer från denna grupp fördes jag till Moskva, dit jag anlände den 22 september. Jag insattes omedelbart i Lefortovskaja-fängelset, tredje våningen, cell 153. I samma cell infördes pressattachén vid tyska beskickningen i Sofia, Pörzgen, och senare också kanslisten vid ungerska beskickningen i Sofia Galffy. När jag i mars 1947 flyttades från denna cell till cell 154, fjärde våningen, hade båda Galffy och Pörzgen redan lämnat cellen.

Till höger om cellen - om man stod inne i den med ansiktet mot dörren till korridoren - fanns det en trappa; till vänster om cellen låg en cell, i vilken befunno sig den italienske chargé d'affaires från Sofia, Simen, pressattachén från italienska beskickningen i Sofia, de Mohr, och senare generalsekreteraren vid tyska vetenskapliga institutet i Bukarest, Supprian. Med dessa stodo vi genom knackningar i direkt förbindelse. Genom dessa hörde vi talas om närvaron av den svenske diplomaten Raoul Wallenberg och herr Roedel från tyska beskickningen i Bukarest, vilka båda placerats i en cell i våningen ovanför oss. Efter vad jag kan erinra mig hade jag intrycket att de båda tidigare under en kort tid varit placerade i vår våning. Fr.o.m. december 1946 hade jag, efter vad jag kommer ihåg, icke mer någon förbindelse med dem.

Köln den 28 januari 1956.

/u/ Anton Mohrmann

Översättning.

Undertecknad, Wilhelm Mohnke, boende Hamburg 26, Sievekingsallee 19, avger härmed följande förklaring och är alltid beredd att inför domstol eller annan myndighet under ed bekräfta densamma.

Jag var vid tiden för mitt tillfångatagande i Berlin den 4 maj 1945 generalmajor, kommandant för regeringskvarteret i Berlin, och fördes med flyg till Moskva, där jag tillbringade tiden 9 maj 1945 - 15 maj 1947 i Butyrskaja-fängelset och tiden 15 maj 1947 - 30 mars 1950 i Lefortovskaja-fängelset. Under tiden 30 mars 1950 - 17 juli 1952 var jag åter i Butyrskaja-fängelset. Därefter överfördes jag till Vladimir-fängelset, 180 km sydost om Moskva.

När jag den 15 maj 1947 infördes i Lefortovskaja-fängelset, inspärrades jag i cell 203, vilken ligger i fjärde våningen. I denna cell sutto redan den tyske översten Kitschmann och den ungerske översten Hatz. Dessa hade i januari eller februari 1947 kommit in i denna cell.

De, med vilka jag vid skilda tidpunkter delat cell 203 voro:

Överste Kitschmann, tidigare tysk militärattaché i Finland, 15 maj - juli 1947;

Överste Hatz, ungersk militärattaché i Turkiet och Bulgarien, 15 maj - juni 1947;

Överste Max Braun, biträde till tyske militärattachén i Rumänien, början av augusti - december 1947, samt

General Erik Hansen, tysk general i Rumänien, början av september 1947 - sommaren 1948.

Under min fångenskap i Sovjetryssland hörde jag ofta talas om en tillfångatagen svensk diplomat, vilken varit verksam i Budapest. De sovjetryska myndigheterna lär ha anklagat honom för spioneri för tysk räkning. Hans namn var Wallenberg, men jag minns inte längre vid vilket tillfälle och av vem jag hörde berättas om honom.

p.t.Hintersee bei Berchtesgaden den 1 februari 1956.

/u/ W.Mohnke

Översättning.

Undertecknad, Bernhard Rensinghoff, boende Gescher, Fabrikstr. 45, avger härmed följande förklaring såsom bekräftelse på och komplettering till redan tidigare gjorda uttalanden, och är alltid beredd att inför domstol eller annan myndighet under ed bekräfta densamma.

Jag var mot slutet av kriget ekonomisk rådgivare vid tyska beskickningen i Bukarest, där jag den 2 september 1944 blev tagen tillfångav av sovjetryska trupper och med flyg fördd till Moskva. Dit anlände jag den 19 september 1944 och insattes i Lefortovskaja-fängelset, cell 150 i tredje våningen, i vilken redan befann sig tyske medborgaren Josias von Rantzau. Den 18 april 1945 kom herr E.L. Wallenstein från tyska beskickningen i Bukarest in i vår cell, sedan han tillbragt en kortare tid i granncellen 151 tillsammans med generalsekreteraren vid tyska vetenskapliga institutet i Bukarest, Karl Supprian, vilken vid samma tidpunkt överflyttades till cell 152. I cell 150 måste jag förbliva till den 21 mars 1948, då jag överfördes till cell 141 i samma våning. I cell 150 hade Wallenstein sin säng intill väggen mot cell 151, von Rantzaus säng stod vid ytterväggen mot gården och min säng stod vid väggen mot cell 149. Genom knackningar enligt det s.k. idiotsystemet, A = 1, B = 2 o.s.v., erhöillo mina cellkamrater och jag kännedom om vilka våra cellgrannar voro.

Under den tid Wallenstein och Supprian ännu befunno sig i cell 151 stodo vi i knackningsförbindelse med dem. Sedan de båda flyttats bort kommo i deras ställe en finne, en jugoslav och förmodligen även en ryss. Dessa kunde visserligen göra sig något förstådda på tyska men kunde inte upprätthålla knackningsförbindelser på detta språk, vilket troligen kan förklaras därigenom att det tyska alfabetet beredde dem svårigheter. Jag träffade dessa tre i badrummet och erfor därvid bl.a. att jugoslaven hette Fuchs. Först när en tysk löjtnant vid namn Gentsch (Gensch) flyttades dit in, fingo vi åter kontakt med cell 151. I en cell i fjärde våningen, rakt ovanför oss, befunno sig tyska medborgarna

löjtnant Styhler, överstelöjtnanten Rösstel samt kanslisten vid tyska beskickningen i Bukarest Bergemann. Bredvid dessa, d.v.s. ovanför cell 151, befunno sig Willy Roedel, legationsråd vid tyska beskickningen i Bukarest, och den svenske diplomaten Wallenberg. Förbindelsen mellan mig och de båda i cellen ovanför blev mycket livlig. Dagligen utbyttes meddelanden mellan cellerna. Såväl Roedel som Wallenberg voro ivriga "knackare". Wallenberg berättade för mig på detta sätt om sin verksamhet i Budapest och om sitt tillfångatagande. Som sin adress uppgav herr Wallenberg Stockholm. Vår cellkamrat Josias von Rantzau berättade för oss om familjen Wallenberg, som han kände till sedan den tid han varit verksam i Stockholm.

Under den första tiden användes våra knackningsförbindelser till stor del för att sätta upp en skrivelse på franska. I denna skrivelse åberopade sig Wallenberg på sin diplomatiska status och hemställde om att bli förhörd. Skrivelsen hade Wallenberg sommaren 1946 riktat till Stalin med begäran om att bli satt i tillfälle upptaga förbindelse med svenska beskickningen i Moskva. Beträffande det franska ordvalet rådfrågades bl.a. von Rantzau.

Wallenberg erhöll efter någon tid ett meddelande, i vilket avsändandet av hans ansökan bekräftades.

Kort före Wallenbergs och Roedels förflyttning hämtades Wallenberg till förhör. Efter förhöret knackade Wallenberg själv ner ett meddelande av ungefär följande innehåll: Kommissarien hade meddelat honom, att hans fall vore helt klart, och att han vore "ett politiskt fall". Om han ansåge sig oskyldig vore det hans sak att bevisa detta. Det bästa beviset för att Wallenberg vore skyldig låge i det faktum, att svenska beskickningen i Moskva och svenska regeringen icke hade gjort någonting åt hans sak.

Wallenberg hade begärt av kommissarien som ledde förhöret att få komma i direkt kontakt med svenska beskickningen i Moskva eller med Röda korset eller att i varje fall skriftligen få taga kontakt med dem. Denna begäran hade kommissarien avvisat under hänvisning till "att ingen människa tar notis om er". "Om svenska regeringen eller dess beskickning hade haft något som helst intresse för er, så hade de redan för länge sedan satt sig i förbindelse med er."

Vid ett annat tillfälle meddelade Wallenberg, att han

hade frågat en s.k. "förhörsofficer" (Vernehmungsoffizier), om han skulle dömas eller inte. Till svar hade meddelats Wallenberg: "Ni kommer av politiska skäl aldrig att dömas".

Med undantag för det formella förhör, som hållits med Wallenberg i samband med hans införande i ett ryskt fängelse, var detta det första verkliga förhör som han underkastades.

Utom detta meddelande kom senare endast ytterligare ett helt kort meddelande: "Vi föras bort" samt några knytnävslag mot väggen, troligen i samband med att de avhämtades. Detta skedde under loppet av år 1946, såvitt jag kan erinra mig på hösten detta år.

I cell 203 infördes efter Wallenberg och Roedel de tyska medborgarna general Mohnke och överstelöjtnanten Max Braun.

Gescher den 13 februari 1956.

/u/ B.Rensinghoff

Undertecknad, Erhard Hille, boende Frankfurt a/Main-Zeilsheim, Pfaffenwiese 52, avger härmed följande förklaring såsom bekräftelse på och komplettering till redan tidigare gjorda uttalanden, och är alltid beredd att inför domstol eller annan myndighet under ed bekräfta densamma.

Jag blev tillfångatagen i Kurland den 12 januari 1945, vid vilken tidpunkt jag var korpral i tyska Wehrmacht, och fördes via olika sovjetryska instanser till Moskva, där jag den 6 mars 1945 först insattes i Ljubljanskaja-fängelset och på följande natt i Lefortovskaja-fängelset, cell 105. Den 22 mars 1945 infördes den ungerske medborgaren Wilmos Langfelder från Budapest i cellen. Langfelder hade rödblont hår, runt ansikte och var c:a 170 cm lång. Han var född år 1912 eller 1913 och var av judisk börd.

Langfelder var diplomingenjör. Hans familj ägde en maskinfabrik i Budapest, vilken under kriget övertogs av Göring-koncernen (Reichwerke Hermann Göring). Huvuddelägare var farmodern (Grossmutter), som vid denna tid ännu levde. Langfelder arbetade likväl inte i familjeföretaget utan var verksam som konsulterande ingenjör och som konstruktör, tills nazisterna övertog makten. I september-oktober 1944 började Langfelder arbeta som den svenske legationssekreteraren Wallenbergs chaufför i Budapest. Om sina upplevelser berättade han följande:

Efter det att Budapest omringats av de sovjetryska trupperna försökte Wallenberg åtföljd av Langfelder att i början av januari komma i kontakt med det ryska överkommandot för att försöka utverka, att beskickningskvarteret inte skulle beskjas längre, då skottsäkra skyddsrum helt saknades. De staber, med vilka Wallenberg kom i förbindelse, förklarade sig inte vara i den position, att de kunde utdela en sådan order och rådde honom att vända sig direkt till marskalk Malinovsky. Wallenberg och Langfelder blevo därefter likväl häktade av en NKVD-major. Detta skedde tre eller fyra dagar efter det att Wallenberg hade anmält sig hos den första sovjetryska staben.

Senare fördes Wallenberg och Langfelder per järnväg

över Rumänien till Moskva, där de - såvitt jag kan erinra mig - den 6 februari 1945 infördes i Ljubljanskaja-fängelset. Där blevo de skilda från varandra. Langfelder hade därefter inte sett Wallenberg.

Langfelder fördes in i en cell, i vilken han fram till den 18 mars 1945 satt tillsammans med legationsrådet av 1. klassen Roedel från tyska beskickningen i Bukarest och en tjeck. Under vistelsen i Ljubljanskaja-fängelset förhöordes Langfelder två gånger rörande omständigheterna i samband med tillfångatagandet.

Den 18 mars 1945 överfördes Langfelder till Lefortovskaja-fängelset, där han de tre första dagarna satt ensam. Därefter kom han till cell 105, i vilken jag befann mig sedan den 6 mars 1945.

Langfelder och jag sutto tillsammans fram till den 6 april 1945, då jag överfördes till Butyrskaja-fängelset, cell nr 287. Jag har sedan dess inte återsett Langfelder. Under loppet av de följande åren sammanträffade jag dock med andra fångar, vilka hade varit Langfelders cellkamrater.

Under de följande månaderna satt jag i olika celler. Bland mina cellkamrater från denna tid befann sig bl.a. en Jan Loyda, tolk vid ett lyssnarkompani (Horcherkompagnie) och i det civila svarvare till yrket. Loyda var född tjeckoslovakisk medborgare år 1912 i närheten av staden Trautenau, men blev i tjugooårsåldern tysk medborgare därigenom att hans föräldrar flyttade till Tyskland (Mittweida i/Sachsen). Eftersom Loyda talade flytande tyska och angav Mittweida som sin hemort, gick det vid detta tillfälle inte upp för mig att Loyda kunde vara identisk med den "tjeck", om vilken Langfelder hade talat och vilken suttit tillsammans med honom och Roedel under tiden 6 februari - 18 mars 1945 i Ljubljanskaja-fängelset. Detta stod nämligen klart för mig först när jag på nytt sammanträffade med Loyda i Krasnogorsk, läger 27/II, dit jag överfördes i oktober 1945.

Under ett samtal med Loyda i november 1946 frågade jag honom om han suttit tillsammans med Langfelder i Ljubljanskaja-fängelset. Loyda svarade "ja" och sade, att han var "tjecken". Efteråt berättade Loyda följande för mig: Efter det att Langfelder den 18 mars 1945 fördes bort från cellen kom Wallenberg dit i hans ställe.

Wallenberg var en mycket god kamrat och bad den sovjetis-

ke dagofficeren att lämna hans cigaretter till Langfelder. Under den tid Wallenberg satt tillsammans med Loyda, fördes denne flera gånger till förhör. Wallenberg hade sagt, att ryssarna inte hade någon orsak att över huvud hålla honom fången. Han hade arbetat för ryssarna i Budapest. Detta ville ryssarna dock icke tro. Förhørsledarna sade, att Wallenberg vore en rik svensk kapitalist, och vad skulle en sådan väl göra för ryssarna. I mitten av maj 1945 blevo alla tre bortförda från Ljubljanskaja-fängelset i en fångvagn. Genom en springa i vagnen hade Loyda sett, hur Wallenberg och Roedel blevo avlastade vid Lefortovskaja-fängelset. Loyda fördes därefter själv till Butyrskaja-fängelset.

Den 18 augusti 1945, en kort tid efter det jag suttit tillsammans med Loyda i Butyrskaja-fängelset, sammanfördes jag med den svenske medborgaren Sandeberg. Jag frågade Edward af Sandeberg, om han kände Wallenberg, och fick till svar, att namnet Wallenberg vore mycket välkänt i Sverige, men att han, Sandeberg, inte kunde säga, om en medlem av familjen Wallenberg hade varit i diplomatisk tjänst och i Budapest. Även med Sandeberg sammanträffade jag på nytt i Krasnogorsk.

I läger 27/II Krasnogorsk satt jag till den 1 februari 1948, då jag överfördes till Lefortovskaja-fängelset. Där fick jag finnen Ero Pelkonen till cellkamrat, och under mer än två år delade jag cell med honom. I Lefortovskaja-fängelset sutto vi i cellerna 92, 87 och 57. Den 31 mars 1950 överflyttades vi till Butyrskaja-fängelset, cell 287, där vi förblevo till den 24 april 1951. Pelkonen, vars ena ansikts-halva var bortskjuten, var bondson från Karelen. Han var född år 1922. Pelkonen talade inte ett ord tyska och endast helt litet ryska.

Pelkonen berättade för mig, att han under tiden 20 april 1945 - 6 maj 1945 suttit i Lefortovskaja-fängelset, cell 105, tillsammans med Langfelder och den tyske konteramiralen Krafft, befälhavare för flottbasen i Gdynia.

Därefter hade han överförts till ett litet fängelse, ett f.d. kloster, utanför Moskva. År 1946 inlades han på Butyrskaja-fängelsets sjukhus, där han stannade till april 1946. Sedan fördes han återigen till cell 105 i Lefortovskaja-fängelset. Krafft satt alltjämt i cellen, men Langfelder hade förts ut ur cellen i december 1945. Utom Krafft befann sig vid denna

tidpunkt även den tyske generallöjtnanten Stahel i cellen. Stahel var från 1920 till 1923 verksam i Finland som tysk instruktör för finska armén resp. finska hemvärdet. Han kunde finska, och genom honom erhöill Pelkonen huvuddelen av sina uppgifter beträffande Wallenberg och Langfelder.

Den 27 juli 1947 hämtades först Krafft och en kvart senare också Pelkonen till förhör. Pelkonen förhördes av två höga NKVD-funktionärer. De hade frågat honom vad Langfelder hade berättat för honom om den svenske legationssekreteraren, och om Pelkonen kände till dennes namn. Pelkonen hade svarat, att han inte kände till den svenske legationssekreterarens namn. Efter förhöret hade Pelkonen kommit till en ensamcell i Lefortovskaja-fängelsets bottenvåning, hade från en fönsteravsats slängt sig mot stengolvet och därvid ådragit sig ett skallbrott; han hade kommit till sjukhuset i Butyrskaja-fängelset, och därifrån till cell 92 i Lefortovskaja-fängelset, där jag sammanfördes med honom den 1 februari 1948.

När Pelkonen och jag den 31 mars 1950 fördes till Butyrskaja-fängelset, kommo vi in i cell nr 287. Dit infördes i mitten av mars 1951 den österrikiske medborgaren Ernst Huber.

Huber är född i Wien år 1908 och son till den avlidne generalmajoren Huber. Sedan han under flera år arbetat i Rumänien, återvände Huber år 1936 till Wien, där han tillsammans med en kompanjon upprättade en konststensfabrik. Efter år 1938 kom Huber i kontakt med tyska Abwehr, på vars uppdrag han transporterade sändaranläggningar. Under kriget var Huber i tjänst hos tyska Abwehr i Rumänien. Vid sammanbrottet i Rumänien hamnade Huber i fångenskap och fördes i februari eller mars 1945 med flyg till Moskva. I januari 1946 blev han dömd till 10 års fängelse och i mars 1946 skickad till Sibirien.

Den 2 maj 1947 återfördes Huber till Moskva, där han insattes i Ljubljanskaja-fängelset. Huber förhördes där närmast beträffande en bankir från Bukarest, vilken var av judisk börd och hade varit i tjänst hos tyska Abwehr. Huber hade den 7 eller 8 april 1945 tillsammans med en tysk löjtnant Hengstenberg insatts i cell nr 105 i Lefortovskaja-fängelset, där Langfelder befann sig.

Langfelder hade talat med Huber om sina och Wallenbergs upplevelser på samma sätt som han hade berättat dem för oss.

Huber hade förhörts av höga NKVD-funktionärer i inrikesministeriet den 27 juli 1947, samma dag som Pelkonen. Därvid tjänstgjorde en överste i uniform som tolk, under det att den egentlige förhørsledaren var civil. Enligt de uppgifter Huber gav mig, antar jag, att det ifråga om den civile kan ha rört sig om general Karbulov, vilken var mig bekant från Krasnogorsk. Karbulov var förmodligen NKVD:s kommissionär hos chefen för krigsfångeväsendet, general Petrov. Karbulov var mycket lång, då - år 1947 - närmare 60 år gammal, hade mörkt vågigt hår och ovalt ansikte. Förhørsledaren frågade Huber, med vilka han varit tillsammans i Ljubljanskaja-fängelset år 1945. Huber räknade upp några namn, men det rörde sig inte om dem. Därpå sade förhørsledaren, att han väl varit tillsammans med Langfelder. Huber svarade därpå: Ja, men i Lefortovskaja-fängelset. Förhørsledaren ville då noga ha reda på vem Langfelder var, vad han hade berättat och vem den svenske diplomaten var. När Huber inte kunde nämna detta - Wallenbergs namn - emedan han glömt det, sade förhørsledaren: "Det är mycket illa, ty ni vet säkert detta namn".

Den 24 april 1951 blev jag dömd till 25 års fängelse och överförd till Vladimir-fängelset, där jag kom i en ensam-cell, cell nr 54.

Den 20 mars 1952 överflyttades jag till cell nr 13, där Pelkonen befann sig.

Den 15 april 1952 överfördes Pelkonen och jag till cell nr 50, där den schweiziske medborgaren Hans Hofstetter redan befann sig.

Hofstetter, som är född i Luzern år 1924, blev tagen tillfånga i Bukarest i mars 1945 och förd till Moskva med flyg. I januari 1948, när Hofstetter befann sig i Lefortovskaja-fängelset fördes Loyda in i Hofstetters cell. De båda delade sedan cell till år 1952.

Loyda hade inte talat om för Hofstetter att han redan under åren 1943-1945 befann sig i sovjetrisk fångenskap och hade följaktligen inte heller sagt något om Wallenberg och Langfelder. Hofstetter hörde därför talas om Wallenberg och Langfelder först när jag den 15 april 1952 sammanfördes med honom.

Den 17 juni 1953 sammanfördes jag med 23 andra tyska fångar och sändes till Tyskland via genomgångslägrät Tapiaw.

Frankfurt a/Main-Zeilsheim den 8 februari 1956.

/u/ Erhard Hille

Undertecknad, Ernst Huber, f.n. boende Klinschgasse 13, Wien III, avger härmed följande förklaring såsom bekräftelse på och komplettering till redan tidigare gjorda uttalanden, och är alltid beredd att inför domstol eller annan myndighet under ed bekräfta densamma.

Jag var mot slutet av kriget telegrafist vid tyska Abwehr i Rumänien med korprals rang.

Jag blev tillfångatagen den 25 augusti 1944 av rumänska trupperna i Rumänien. Sedan jag varit inspärrad dels i Craiova, dels i Bukarest, överfördes jag omkring den 24 mars 1945 med flyg till Moskva, där jag insattes i Ljubljanskaja-fängelset. I detta fängelse vistades jag cirka fyra dagar och överflyttades därpå till Lefortovskaja-fängelset. Under den första tiden i Lefortovskaja-fängelset var jag inspärrad tillsammans med två ryska emigranter. I mitten av april 1945 kom jag till en ny cell. I denna cell befann sig redan ingenjör Langfelder från Budapest. Langfelder var omkring 170 cm lång, hade ett smalt ansikte, rödblont hår, blågrå ögon och en böjd näsa. Vid denna tid bar han ett pipskägg (Kristus-skägg). Det visade sig, att Langfelder och jag hade gemensamma bekanta. En tant (på moderns eller faderns sida) till Langfelder var gift med en medlem av en judisk familj vid namn Eschkenasy; denne person kände jag väl från Craiova.

Langfelder berättade följande för mig om orsaken till sin häktning.

Den svenska beskickningen i Budapest hade företrätt de sovjetryska intressena i Ungern. Därutöver hade från beskickningens sida initiativ tagits till en stort upplagd aktion för att rädda judarna ur det judiska gettot i Budapest från pilkorsorganisationens förföljelser genom att svenska skyddspass utfärdades. Ledare för denna aktion var legationssekreteraren Raoul Wallenberg. Langfelder, som själv var av judisk börd, räddades från förföljelserna genom att han anställdes som Wallenbergs chaufför.

Efter det att de sovjetryska trupperna besatt Budapest

önskade Wallenberg komma i kontakt med den sovjetryska överkommendanten för att utverka skydd för judarna. Wallenberg och Langfelder foro iväg ensamma i en bil. Skottlossning pågick ännu för fullt på gatorna, så de kunde endast långsamt komma framåt och de måste här och där gömma sig i olika hus. Senare blevo de hejdade av några sovjetryska soldater, vilka tvingade dem stiga ur bilen. Till och med bildäcken skuros sönder. Wallenberg legitimerade sig och fordrade att bli förd till överkommendanten. De blevo i stället överlämnade till NKVD och sutto inspärrade en kortare tid i ett provisoriskt NKVD-fängelse i Budapest. De fördes därefter under bevakning av en rysk officer och fyra soldater per järnväg genom Rumänien till Moskva. Bl.a. fingo de under ett uppehåll på stationen i Jasi tillåtelse att stiga av tåget en stund och besöka restauranten Luther. I Budapest såväl som i Moskva förklarade man för dem, att de inte skulle betrakta sig som fångar utan de voro blott tagna i skyddshäkte. I Moskva hade man bl.a. visat dem den underjordiska järnvägen och de hade gått till fots till Ljubljanskaja-fängelset. Där hade man skilt Wallenberg och Langfelder från varandra. Sedan dess hade Langfelder inte sett Wallenberg.

Langfelder fördes in i en cell, där redan en tysk legationssekreterare Roedel från Bukarest befann sig.

Man anklagade Langfelder för spionage för amerikansk - eller möjligen engelsk - räkning. I dessa anklagelser innefattades också Wallenberg. Någon tid senare överfördes Langfelder till Lefortovskaja-fängelset, där han till en början var inspärrad tillsammans med en tysk journalist vid namn Erhard Hille. Efter någon tid fördes denne Hille bort och jag kom i hans ställe. Detta var omkring den 15 april 1945.

Under tre eller fyra dagar voro Langfelder och jag ensamma. Därefter kom en tysk löjtnant Hengstenberg, vars fader, såvitt jag kan erinra mig, hade varit tysk konsul i Moskva. På natten mellan den 30 april och den 1 maj överfördes Hengstenberg och jag från Lefortovskaja-fängelset till Butyrskaja-fängelset; där skildes vi från varandra i början av augusti. I Butyrskaja-fängelset blev jag den 12 januari 1946 dömd till 10 års tukthus och kort därpå överförd till Ivdel-distriktet.

Här sammanträffade jag med bl.a. kapten Dr. Wolfgang Richter.

Den 27 april 1947 återfördes Richter och jag med tåg under eskort till Moskva, dit vi anlände den 2 maj 1947. Vi insattes i Ljubljanskaja-fängelset och blevo där skilda från varandra. Jag satt i en cell tillsammans med tre ryska generaler: artillerigeneralen Goluschkevitsch, flyggeneralen Diplinsky och general Samochin (kårkommendant).

I Ljubljanskaja-fängelset blev jag återigen förhörd. En kväll klockan 6 i slutet av juli 1947 hämtades jag på nytt till förhör. Jag fördes emellertid inte till den vanliga förhörslokalen utan till ett rum i tredje våningen. Förhørsledaren var en ung, blond jätte, som var civilklädd. Tolken hade majors rang. Förhørsledaren frågade mig först tillsammans med vilka personer jag hade suttit i Ljubljanskaja-fängelset. Efter det att jag nämnt dessa tillfrågades jag tillsammans med vilka personer jag suttit i Lefortovskaja-fängelset. Jag nämnde några namn, varpå förhørsledaren irriterat frågade, om jag inte hade träffat ytterligare någon. Jag nämnde då Langfelders namn. Förhørsledaren övergick då genast till att fråga, vad jag visste om Langfelder. Jag svarade bl.a. att Langfelder varit chaufför hos en svensk legationssekreterare i Budapest. Fortsättningen av förhöret gällde Wallenberg och vad Langfelder hade berättat för mig om honom.

Efter förhöret inspärrades jag i en box av det slag som fångar insattes i efter ett förhör i väntan på vidare åtgärder. Senare fördes jag till en ensamcell i Ljubljanskaja-fängelsets tredje våning. I dylika ensamceller satt jag till den 27 april 1948, då jag fick sällskap av en österrikare vid namn Schlüter. Den 7 juli 1948 överfördes Schlüter och jag till Lefortovskaja-fängelset, där vi sutto inspärrade tillsammans till slutet av mars 1950. Därefter kommo vi till Butyrskaja-fängelset. Här blev jag i slutet av mars 1951 skild från Schlüter.

I slutet av mars 1951 - d.v.s. efter ungefär ett år - infördes jag i en ny cell i Butyrskaja-fängelset. I denna cell befann sig Erhard Hille, vilken, som jag redan nämnt, hade suttit tillsammans med Langfelder i Lefortovskaja-fängelset, samt en finne vid namn Pelkonen eller Pelkomen.

Pelkonen, med vilken jag talade ryska, eftersom han endast kunde något litet tyska, berättade för mig, att även han suttit inspärrad med Langfelder i Lefortovskaja-fängelset under år 1945. Han hade också blivit förhörd angående Langfelder och Wallenberg i början av augusti 1947, då han delade cell

med de tyska medborgarna generallöjtnant Stahel och amiral Krafft i Lefortovskaja-fängelset. Efter förhöret placerades han i en isoleringscell.

Hille, som efter sin vistelse i Lefortovskaja-fängelset kom till speciallägret i Krasnogorsk, återfördes i början av augusti 1947 till Lefortovskaja-fängelset.

Den 20 april 1951 flyttades Pelkonen och Hille ut ur cellen.

Den 23 maj 1951 fördes jag till en MGB-officer, som meddelade mig, att mitt straff höjts till 25 år på administrativ väg (genom O.S.O.). Sedan jag fått denna dom fördes jag till en större gemensamhetscell, vilken var inredd för 14 personer och i vilken ett antal ryssar uppehöllo sig. Efter en stund hämtades jag dock av en av vice fängelsedirektörerna, en major eller överstelöjtnant, och insattes i min gamla ensamcell. I denna cell vistades jag till den 27 maj 1951. Sedan överfördes jag till Vladimir-fängelset.

Från den 27 maj 1951 till den 26 oktober 1952 satt jag alldeles ensam i isoleringscell nr 11, corpus 2, i Vladimir-fängelset. Därefter infördes en mexikansk medborgare vid namn Evelio Vadillo Martínez i cellen, och med honom delade jag cell till den 17 februari 1954. Sedan jag tillbragt någon tid i ensamcellen nr 54 i corpus 3, placerades jag den 1 april 1954 i en större cell, nr 17 i corpus 3 i Vladimir-fängelset. I denna cell sutto bl.a. tyske generalöversten Schmidt, tyske generallöjtnanten Stahel och österrikaren Viktor Hahn. När Stahel nämnde, att han suttit tillsammans med Pelkonen, talade vi om Langfelder, och jag berättade för mina cellkamrater bl.a. vad jag kände till om den svenske diplomaten Wallenberg och om Langfelder.

Den 1 juni 1954 överfördes jag på grund av en magsjukdom till sjukcellen nr 6 i samma korridor. Där träffade jag bl.a. en major Gamillschegg och en japansk konsul Nakamura. Den 14 maj 1955 flyttades jag tillsammans med 6 andra fångar på grund av reparationer in i cell nr 26, i vilken cell jag uppehöll mig till den 26 september 1955. Vid denna tidpunkt fördes alla tyska medborgare på grund av amnestin till översta våningen i corpus 3. Där sammanträffade jag med bl.a. förutvarande tyske militärattachén i Finland överste Kitschmann, vilken år 1945 i Lefortovskaja-fängelset hade suttit tillsammans med Langfelder och senare med en polis-

attaché Richter från tyska beskickningen i Bukarest, vilken jag kände sedan kriget. Richter hade suttit tillsammans med Wallenberg. Kitschmann och Richter berättade också, att de år 1947 hade blivit förhörda angående sin kännedom om Wallenberg och Langfelder, och att de båda därefter isolerats.

Wien den 12 mars 1956.

/u/ Ernst Huber

Undertecknad, Franz-Eccard von Bentivegni, boende Trier, Zurmaienerstrasse 8, avger härmed följande förklaring såsom bekräftelse på och komplettering till redan tidigare gjorda uttalanden, och är alltid beredd att inför domstol eller annan myndighet under ed bekräfta densamma.

I samband med den tyska kapitulationen blev jag den 9 maj 1945 tagen tillfånga av sovjetryska myndigheter i trakten av Tuckum (Kurland), sydväst om Riga, vid vilken tidpunkt jag var general och divisionschef i tyska Wehrmacht. Jag blev först förd till ett läger och därifrån avhämtad av en NKVD-man, som förde mig till den ryska frontstabens. Där förklarade man för mig, "att chefen önskade tala med mig". Så skedde emellertid inte utan jag fördes med flyg till Moskva, dit jag anlände den 17 maj 1945. I Moskva placerades jag först under två dagar i Ljubljanskaja-fängelset. Samtidigt med mig kom även den tyske överstelöjtnanten Liesong (boende i Wiesbaden) till samma fängelse, där vi delade cell. Sedan jag förhörts av förutvarande sovjetryske ministern Abakumov, överflyttades jag omkring den 20 maj 1945 till en cell i tredje våningen i Lefortovskaja-fängelset, där jag fick stanna till början av januari 1946. Mina cellkamrater där voro bl.a. min f.d. kalfaktor, tyske medborgaren Erich Müller, senare den tyske generalen Ziervogel och den estniske generalen Hermann von Salza, vilken avled i rysk fångenskap.

I Lefortovskaja-fängelset hade jag endast en helt kort tid knackningsförbindelse med en cellgranne, nämligen den tyske SS-mannen Wunsche.

I början av januari 1946 överfördes jag åter till Ljubljanskaja-fängelset. Där vistades jag till början av år 1949 och hade under denna tid som cellkamrater bl.a. den tyske generalen von Österreich och den tyske "Sonderführer" Eugen Schäfer. Därefter insattes jag på nytt ungefär 6 veckor i Lefortovskaja-fängelset. Ljubljanskaja-fängelset blev sedan min vistelseort till september 1951, varefter jag kom till Butyrskaja-fängelset. Där blev jag den 9 februari 1952 dömd till 25 års straffläger för spioneri och krigsförberedelser inom Abwehr samt för utlämnande av ryska agenter till tyska hemliga polisen. Den 30 juni 1952 fördes jag med tåg till fängelset i Vladimir. Den 4 oktober 1955 kom jag

tillsammans med andra tyska och japanska generaler till lägret Vojkovo vid Ivanovo. Därifrån fick jag i början av oktober 1955 anträda återfärden till Tyskland och anlände den 10 oktober 1955 till Friedland.

Under tiden juli 1947 - juli 1948 delade jag i Ljubljanskaja-fängelset cell med den ungerske översten Otto (?) Hatz, vilken tidigare varit ungersk militärattaché i Sofia. Under en kortare tid var han också i denna egenskap i Ankara. Genom honom hörde jag för första gången talas om en svensk diplomat, vars namn jag inte längre kan erinra mig, och vilken också lär ha befunnit sig i ryskt förvar. Jag erinrar mig däremot ännu rätt klart, att denne svenske diplomat lär ha varit verksam i Budapest, där han i första hand bistod judarna. I Budapest lär han ha fallit i ryska händer. Även en annan cellkamrat till mig - efter vad jag kan minnas var det den tyske brigadchefen Panzinger, vilken tidigare varit bosatt i München - har på liknande sätt för mig skildrat den svenske diplomatens öde.

Även när jag för andra gången vistades i Lefortovskaja-fängelset hörde jag talas därom, nämligen genom den tyske medborgaren, f.d. chefen för tyska passavdelningen i Bukarest, Bergemann, med vilken jag delade cell under en vecka i ovan nämnda fängelse.

I Butyrskaja-fängelset delade jag även vid ett tillfälle år 1952 cell med den ungerske översten Hatz, vilken under tiden blivit dömd till 15 års fängelse, och vilken också berättade för mig om den svenske diplomatens öde.

I Vladimir sammanträffade jag med bl.a. de tyska medborgarna, ekonomiske rådgivaren Rensinghoff, major Hans-Helmut von Hinckeldey och en man vid namn Josef Böhm (boende i en liten ort i närheten av Neuwied), vilka också berättade för mig om den svenske diplomaten, som vid tiden för sin vistelse i Lefortovskaja-fängelset lär ha varit en ivrig "knackare". Dessa uppgifter berörde i varje fall den tid under vilken vederbörande uppehållit sig i Lefortovskaja-fängelset.

Därefter har jag inte hört någonting ytterligare om detta fall.

Trier den 14 februari 1956.

/u/ Franz-Eccard v.Bentivegni

Undertecknad, Rudolf ten Hompel, f.n. boende i Wuppertal-Elberfeld, Düppelerstrasse 1, avger härmed följande förklaring såsom bekräftelse på och komplettering till redan tidigare gjorda uttalanden, och är alltid beredd att inför domstol eller annan myndighet under ed bekräfta densamma.

Före Rumäniens kapitulation var jag förbindelseofficer inom södra armégruppens ekonomiavdelning med placering i Bukarest. Vid kapitulationen begav jag mig till tyska legationens byggnad för att undgå att bli tillfångatagen. Omkring den 5 september 1944 blev jag tagen tillfånga av sovjetryska myndigheter. Vid tiden för mitt tillfångatagande hade jag ställning som "Sonderführer" med kaptens rang. Med bil blev jag tillsammans med övriga militärer och anställda vid tyska beskickningen förd först till Tecuci (Rumänien) och den 9 september 1944 med flyg sänd till Moskva. Här inspärades jag i en cell i tredje våningen i Lefortovskaja-fängelset. Det var en hörncell och i denna vistades jag till december månad 1944. Efter den 9 september 1944 hade jag som cellkamrat under cirka två veckor den tyske ministern Carl Clodius, vilken varit verksam i Bukarest. Omkring den 22 september 1944 fördes minister Clodius åter bort från cellen och jag blev ensam kvar där. Från den 2 december 1944 placerades jag i en annan cell i Lefortovskaja-fängelset, där jag fick den ungerske medborgaren överstelöjtnanten Andre Szöke, tidigare militärattaché i Sofia, till cellkamrat. Jag vet att i samma våning i fjärde cellen från hissen räknat befann sig kanslisten Kurt Muschke från tyska beskickningen i Sofia. I januari eller februari månad 1946 flyttades jag åter till en annan cell i tredje våningen. Det kan ha varit den andra eller tredje cellen från hissen räknat. Där satt jag till en början ensam. Sedan infördes dit den tyske amiralen Guse, vilken senare lär ha avlidit i sovjetrysk fangenskap.

En av mina cellgrannar var den tyske ekonomiske rådgivaren Rensinghoff, med vilken jag hade knackningsförbindelse och genom vilken jag erfor, att en svensk diplomat vid namn

Wallenberg även befann sig i fängelset. Jag erfor, att han var son till en bankir, hade varit verksam i Budapest på uppdrag av svenska röda korset och varit anknuten till svenska beskickningen i Budapest. Där skulle han också ha blivit fängslad av sovjetryska myndigheter. Detta meddelande erhöll jag under år 1945.

Vid månadsskiftet juni-juli 1947 kom jag åter till en cell i fjärde våningen. I augusti 1948 blev jag på grund av "massplundring" på sovjetiskt område dömd till 25 års fängelse och en kort tid därefter förd till Vladimir. I Vladimir hade jag från augusti 1948 som cellkamrater de tyska amiralerna Guse och von Bredow, den tyske professorn Karl Clauberg, vidare den japanske kaptenen i flottan Maeda och några sovjetiska medborgare. Sedan satt jag en tid som enda tysk i en cell med bara ryssar. År 1949 delade jag i Vladimir cell med bl.a. de tyska medborgarna herr Pörzgen och Kurt Landwehr von Pragenau. Våren 1950 befann sig också herr Rensinghoff där. Även i Vladimir talades då och då om fallet Wallenberg, vilket jag ännu helt tydligt kan erinra mig.

Jag skulle vilja tillägga, att jag under tiden från omkring slutet av mars 1949 till våren 1950 i Vladimir satt i cell nr 66, där även två finska medborgare befunno sig, nämligen en kapten i finska generalstaben Puschkarjov, vilken är ryskfödd, och kapten Narbut. Den förre har varit bosatt i Helsingfors; den senare lär ha avlidit i fångenskapen. Jag tror mig nästan med bestämdhet kunna erinra mig, att även kapten Narbut berättade för mig om Wallenberg och dennes öde.

I början av oktober 1955 fick jag återvända till Väst-tyskland, där jag den 13 oktober 1955 anlände till Friedland.

Wuppertal-Elberfeld den 18 februari 1956.

/u/ Rudolf ten Hompel

Undertecknad, Dr. Joachim Vorwerk, boende Hamburg 20, Loogestieg 17, avger härmed följande förklaring såsom bekräftelse på och komplettering till redan tidigare gjorda uttalanden, och är alltid beredd att inför domstol eller annan myndighet under ed bekräfta densamma.

Jag var vid slutet av kriget "Verwaltungsreferent" hos det särskilda ombudet för ekonomiska frågor vid tyska beskickningen i Bukarest (envoyén dr. Neubacher).

Den 23 augusti 1944 blev jag tillsammans med övriga medlemmar av tyska beskickningen internerad av rumänska myndigheter i beskickningsbyggnaden och en kort tid därefter placerad i ett f.d. tyskt reservsjukhus. Omkring den 1 september 1944 övertogo ryssarna kommandot över de internerade. Kort därefter blev jag tillsammans med andra beskickningsmedlemmar sänd med bil till en ort i närheten av Bacau och därifrån med flyg via Charkov till Moskva, dit vi anlände den 8 september 1944. Jag insattes där omedelbart i en cell - antagligen 141 eller 142 - i tredje våningen i Lefortovskaja-fängelset. Cellen - den tredje från byggnadens framsida - låg i den flygel, i vars bottenvåning utgången till badet befann sig, och den låg på den sida, där det endast fanns fyra celler.

I denna cell fick jag som cellkamrater de tyska medborgarna korvettkapten ingenjör Eduard Bretthauer från Essen och affärsmannen Paul Wittern från Hamburg.

Såvitt jag kan erinra mig var det på våren 1945 som jag erfor, att den tyske medborgaren Willi Roedel, legationsråd vid tyska beskickningen i Bukarest, satt i en cell i Lefortovskaja-fängelset tillsammans med en svensk vid namn Wallenberg. Wallenberg skulle ha arbetat för svenska röda korset och, efter vad jag minns, berättade man att han häktats i Berlin. Vem som berättade detta för mig kan jag inte med bestämdhet säga. Jag håller det för högst sannolikt, att jag under en promenad på gården erhöll detta meddelande från den tyske medborgaren Wallenstein, medarbetare vid tyska beskickningen i Bukarest. På promenadgården talade jag ofta med Wallenstein. Samtalen fördes genom brädväggen utan att

vi kunde se varandra. Jag kan tydligt erinra mig att han vid ett sådant tillfälle berättade för mig vad han kände till om Roedel. Därför antar jag att han också meddelade mig med vem Roedel satt tillsammans, och att samtalet därvid också berörde Wallenberg. Jag minns inte i vilken cell Wallenberg satt, men däremot erinrar jag mig helt tydligt att man berättade att han befann sig i Lefortovskaja-fängelset.

Därefter har jag inte hört någonting mer om Wallenberg.

Under tiden juli - september 1948 satt jag i olika celler i Lefortovskaja-fängelset, men inte tillsammans med mina tidigare nämnda cellkamrater. Den 8 september 1948 överfördes jag till Vladimir-fängelset, där jag hölls fängslad till den 12 oktober 1955. Därifrån blev jag frigiven och kom den 14 oktober 1955 till Västtyskland.

Hamburg den 24 februari 1956.

/u/ Joachim Vorwerk

Undertecknad, Gotthold Starke, boende München 25, Waxensteinstrasse 9, avger härmed följande förklaring såsom bekräftelse på och komplettering till redan tidigare gjorda uttalanden, och är alltid beredd att inför domstol eller annan myndighet under ed bekräfta densamma.

Vid krigsslutet tjänstgjorde jag i utrikesministeriet i Berlin och evakuerades jämte övriga tjänstemän till Mühlhausen/Thür. Den 22.7.1945 blev jag tillsammans med andra medlemmar av utrikesministeriet häktad av röda arméns organ, emedan jag hade arbetat som beskickningsråd vid den sista tyska ambassaden i Moskva.

Jag fördes med flyg till Moskva, dit jag anlände den 16 augusti 1945. Jag placerades i en cell i Butyrskaja-fängelset, där jag vistades till den 5 oktober 1947. Under månaderna januari - april 1946 var jag intagen på Butyrskaja-fängelsets sjukavdelning tillsammans med den finske soldaten Eiro Pelkonen.

Den 5 oktober 1947 dömdes jag till 10 års fängelse "för spioneri och delaktighet i en kapitalistisk sammansvärjning mot sovjetmakten".

Därefter överfördes jag den 5 november 1947 till Vladimir-fängelset och hölls där fängslad till den 19 juni 1953, vilken dag jag som följd av en benådningsaktion fick anträda återresan till Västtyskland tillsammans med c:a 1.500 andra tyska fångar. Jag fördes med en järnvägstransport från Vladimir till Tapiau, där jag kom i ett samlingsläger. På denna resa sammanträffade jag med två tyska medborgare, Hille - förnamnet har jag glömt - och Herman Grossheim (Tomsen), med vilka jag vistades i Tapiau till den 23.12.1953. En av dessa båda berättade därvid för mig, att han vid en tidpunkt, som jag inte kan erinra mig, delat cell i ett Moskva-fängelse med ovan nämnde Pelkonen, och en ungersk medborgare, vars namn jag glömt. Denne ungrare skulle ha varit chaufför hos den likaledes tillfångatagne sekreteraren Wallenberg vid svenska beskickningen i Budapest. Vidare berättades det för mig att - eftersom Sverige var skyddsmakt

för Sovjetunionen i Ungern - Wallenberg bl.a. hade haft i uppdrag att skydda sovjetiska medborgare i Ungern. När det kom till stridigheter i Ungern och ryssarna närmade sig staden, hade Wallenberg med sin ovannämnde chaufför farit ryssarna till mötes. Han hade anmält sig vid ett ryskt armékommando och gjort detsamma uppmärksamt på att det i Budapest finnes sovjetiska medborgare, över vilka svenska beskickningen åtagit sig skyddet, och vilka Wallenberg fört samman i ett särskilt bostadskvarter. Detta meddelande var enligt chaufförens utsaga ändamålet med deras gemensamma bilresa. De sovjetiska militärmyndigheterna hade emellertid missförstått aktionen och häktat såväl Wallenberg som hans chaufför.

Något mer har jag icke att säga beträffande Wallenberg och hans chaufför. Såväl Hille som Grossheim, vilka ävenledes hållits fångna i Vladimir, hade isolerats från de övriga fångarna till den 17 juni 1953 och därefter kommit till Tapiau samtidigt som jag med den ovan nämnda transporten. Hille och Pelkonen skulle - enligt vad som då försäkrades mig - ha isolerats därför att de delat cell med Wallenbergs chaufför.

Tidigt på morgonen den 23.12.1953 skildes jag från de övriga fångarna i Tapiau, vilka skulle sändas till Västtyskland. Jag måste via fängelset i Königsberg återvända till Vladimir, där jag blev kvar till slutet av juli 1955.

Omkring den 27 januari - min födelsedag - 1955 satt jag under två dagar i en cell intill Pelkonens cell. En av mina cellkamrater hade därvid upptagit knackningsförbindelse med Pelkonens cell. Vid detta tillfälle hade Pelkonen genom knackningar frågat efter Hilles öde, varvid jag lät meddela, att Hille redan i slutet av 1953 återvänt till Tyskland.

Sedan tiden för mitt straff löpt ut fördes jag den 22.7.1955 från min cell i Vladimir-fängelset till ett samlingsläger i Potjma, dit jag anlände den 29 juli 1955. Under uppehållet i Potjma till den 17 september 1955 träffade jag en finne, vilken meddelade, att Pelkonen något tidigare sänts hem.

I mitten av september 1955 fick jag anträda återfärden till Västtyskland, dit jag anlände den 25 i samma månad.

Hamburg den 25 februari 1956.

/u/ Gotthold Starke

U p p t e c k n i n g

rörande samtal med tyske medborgaren, viceamiral Hans Erich Voss, född den 30 oktober 1897, boende Hintersee bei Berchtesgaden, Forsthaus, den 31 januari 1956.

Amiral Voss tillfångatogs den 2 maj 1945 i Berlin, vid vilken tidpunkt han tjänstgjorde vid Hitlers högkvarter som representant för krigsmarinens överkommando.

Efter det han häktats fördes han till ett fängelse i Friedrichshagen i närheten av Berlin, där han vistades några veckor. Omkring månadsskiftet juni-juli 1945 blev amiral Voss med flyg förd till Ljubljanskaja-fängelset, i vilket fängelse han, såvitt han kan erinra sig, tillbringade tiden fram till den 20 december 1946. Under vistelsen i Ljubljanskaja-fängelset befann sig amiral Voss i olika celler, vars nummer han emellertid inte längre kan komma ihåg. Som cellkamrater hade han under olika perioder bl.a. en japansk medborgare vid namn Taniguti, en rumänsk general, som varit stationerad i Odessa, två sovjetryska officerare, den bekante ryske generalen Vlassov, en sovjetrisk medborgare, som var son till en minister, den tyske översten Kitschmann och slutligen en österrikare vid namn löjtnant Scheuer. Med Kitschmann och Scheuer delade amiral Voss cell från oktober månad 1946. Efter vad amiral Voss kan erinra sig överfördes de den 20 december 1946 till Lefortovskaja-fängelset i Moskva, där de placerades i en cell i tredje våningen i den sidoflygel, som gränsar till motorprovningsanstalten. Inte heller detta cellnummer kan amiral Voss längre angiva. Han trodde sig emellertid kunna säga, att han där tillsammans med Kitschmann och Scheuer tillbringade tiden fram till ungefär mitten av januari 1947. Vid denna tid blev amiral Voss skild från de båda andra och förd tillbaka till Ljubljanskaja-fängelset. Därefter har han inte hört någonting mer om Scheuer och dennes öde.

Beträffande Scheuer förklarade amiral Voss, att han icke kände till dennes förnamn. Scheuer, som utgivit sig för att vara österrikare och troligen också var det - efter dialekten att döma - hade berättat följande om sig själv.

Scheuer hade före andra världskriget en radioaffär i Wien. Någon närmare adress hade han icke uppgivit. Hans svåger lär ha varit professor vid en lantbrukshögskola, möjligen i Leoben (Steiermark).

Under kriget lär Scheuer, enligt egen utsago, ha varit stationerad vid Stalingrad. Han var radiospecialist och lär ha kallats till general Paulus' armé för att ordna radioanläggningar.

I Ljubljanskaja-fängelset blev Scheuer förhörd av ryska kommissarier och därvid lär ha framkommit, att han anträffats civilklädd på sovjetryskt territorium långt bakom fronten, vid vilken tidpunkt han lär ha medfört en radioutrustning och en större summa ryska pengar. Ryssarna betraktade därför Scheuer som spion.

Enligt den uppfattning, som amiral Voss bildat sig om Scheuer, kan denne möjligen ha varit agent och arbetat för tysk räkning, kanske t.o.m. på ryskt område bakom den tysks-ryska fronten. Amiral Voss hade föga förtroende för Scheuer och hävdade som sin åsikt, att eventuella utsagor av honom borde behandlas med största försiktighet.

Utan tvivel led Scheuer av en sjukdom i ena benet. Han deltog aldrig i de dagliga promenaderna och kunde besöka badet endast när någon hjälpte honom att komma fram och tillbaka dit. Amiral Voss hade därvid själv hjälpt honom flera gånger och t.o.m. burit honom.

Först sedan amiral Voss upplysts om att Scheuer eventuellt kan ha varit cellkamrat med en svensk medborgare, förklarade han att det möjligen kunde förhållit sig så, att Scheuer berättat något om en svensk medborgare som suttit i Ljubljanskaja-fängelset. Några som helst ytterligare detaljer kunde amiralen emellertid inte längre erinra sig.

Antagligen den 5 januari 1947 fördes amiral Voss tillbaka till Ljubljanskaja-fängelset, där han placerades i en cell tillsammans med tyske generalfältmarskalken Schörner och tyske generalen Pieckenbrock.

År 1952 fick amiral Voss sin dom och flyttades därefter från Ljubljanskaja-fängelset till fängelset i Vladimir.

Den 23 december 1954 fördes amiral Voss från Vladimir tillbaka till Moskva till ett fängelse, där han påföljande dag förklarades frigiven. I januari 1955 kunde han åter-

vända till Västtyskland.

På till amiral Voss riktade frågor svarade han följande:

Han kände den tyske generalen Stahel men hade aldrig träffat honom under fångenskapen. Stahel uppges ha varit inspärrad i Lefortovskaja-fängelset och sedermera avlidit.

Amiral Voss hade under sin fångenskap i Ryssland aldrig hört talas om en finsk medborgare vid namn Pelkonen, ej heller om en person vid namn Langfelder.

Konteramiral Krafft förekom som vittne i anklagelserna mot amiral Voss. Amiralen hade sett en utsaga, som Krafft undertecknat i slutet av 1951. Amiralen visste, att Krafft i varje fall år 1952 fortfarande befunnit sig i Vladimir. Amiralen och Krafft hade likväl aldrig träffats under fångenskapen i Ryssland.

Om Kitschmann hade amiralen erfarit, att han tidigare varit cellkamrat till den tyske generalen Weidling.

Genom Kitschmann har han också hört talas om major Kuhns vistelse i Ljubljanskaja-fängelset.

Amiral Voss förklarade slutligen, att han endast hört talas om en svensk medborgare under fångenskapen i Ryssland. Dennes namn kunde han emellertid inte erinra sig. Han kunde inte heller med säkerhet säga, om han hört talas om svensken i Ljubljanskaja-fängelset eller först i Vladimir.

Hintersee bei Berchtesgaden den 31 januari 1956.

/u/ Voss

f.d. Viceamiral

Schweiziske medborgaren Hans HOFSTETTER, född den 27/3-24, tillbringade tiden 18/3-45 - 30/10-53 i rysk fångenskap och på följande platser under följande perioder:

1 och 2. Den 18/3-45 - 23/3-45 i Lubjankafängelset i Moskva, i 4:de eller 5:te våningen, cellnummer icke känt.

Den 23/3-45 - 9/5-45 i Lefortowskajafängelset i Moskva, cellnummer 136 och senare 101 (?). Som cellkamrater hade han 2 bulgarer, 1 armenier och 2 serber (efter varandra).

Den 9/5-45 - 21/5-45 i Lubjankafängelset i Moskva, cellnummer förmodligen 101, bottenvåningen. Cellkamrat under denna tid: Franz PETER, Wienerfeld 64, Wien 16 och vidare en viss SCHEFER med okänt förnamn.

Den 21/5-45 - 21/7-47 i Butyrskajafängelset i Moskva i cell nr 304. Som cellkamrater hade han under denna tid en tysk, kapten Ernst WEGEMUND, en polack med okänt namn, överste Otto HATZ, f.d. ungersk militärattaché i Sofia och Ankara samt åter Franz PETER och tyske majoren KEITL junior.

Den 21/7-47 - januari 1949 åter i Lefortowskajafängelset, cellnummer 53. Cellkamrater: generallöjtnant Kurt von ÖSTER-REICH, tysk och Hans LOYDA, Kapellengasse 1, Mittwaida utanför Chemnitz.

Januari 1949 - 16/1-52 i Butyrskajafängelset i Moskva, cellnummer 364. Cellkamrat: Hans LOYDA.

Den 16/1-52 - 21/6-53 i Vladimir, cellnummer 4 och 52 (?), första våningen. Cellkamrater: Erhard HILLE, tysk, korpral och journalist och Eero PELKONEN, finne.

Den 21/6-53 - 30/10-53 i lägret Tschtscherbakow.

3. HILLE och PELKONEN berättade om LANGFELDER. Denne skulle ha varit chaufför åt WALLENBERG. Tillsammans med sin chaufför LANGFELDER skulle WALLENBERG vid krigsslutet i samband med striderna om Budapest med en bil och svenska beskickningens i Budapest kassa, ett ansevärt belopp, ha gått tillbaka till ryssarna och tillsammans med chauffören anmält sig hos ryssarna varvid han legitimerade sig som diplomat och hoppades, att ryssarna skulle låta honom resa tillbaka till Sverige. Ryssarna grep dem emellertid båda två, beslagtogs de medförda pengarna och förklarade, att WALLENBERG och LANGFELDER vore vanliga spioner, som försökte camouflera sig med diplomaters identitetshandlingar. H. hörde, att Loyda senare suttit i samma cell som WALLENBERG. H. anser det emellertid helt

säkert, att LOYDA var rysk angivare. Då LOYDA senare också blev H:s cellkamrat, hade ryssarna redan "kopplat av" honom.

4. H. har aldrig underkastats förhör rörande WALLENBERG eller LANGFELDER etc.

5. Ryssarna visste inte, att H. hört något om WALLENBERG och LANGFELDER. Men H. tror, att Loyda och Pelkonen inte blev frigivna, därför att de kände till affären WALLENBERG.

6. Bland fångarna i nämnda ryska fängelser var det vanligt, att man försökte underhålla sig med varandra genom knackningar. Detta förekom särskilt i Butyrskajafängelset och även i Lefortovskajafängelset, medan man i Lubjankafängelset på grund av vaktpersonalen inte kunde använda knackningar eller i mycket ringa utsträckning. Antingen knackade man genom hela alfabetet A = 1 knackning, B = 2 knackningar o.s.v. till 26 knackningar eller också - senare - använde man kolumnsystemet. Delvis användes också morsetecken, varvid 1 längre knackning betydde en punkt och 2 kortare efter varandra ett streck.

7/12-55

Regeringsdeklaration torsdagen den 7.2.1957

Sovjetregeringen har av sina utredningar dragit slutsatsen, att Wallenberg avled i ryskt fängelse i juli 1947. Ansvar för hans kvarhållande i fängelse och för de oriktiga upplysningar, som tidigare lämnats, lägges på de ryska säkerhetsorganen, och sovjetregeringen uttalar sitt uppriktiga beklagande av vad som inträffat.

Beträffande svaret kan konstateras, att man å rysk sida nu medger, att Wallenberg varit fängslad i Sovjetunionen. Sådillvida stämmer svaret överens med det svenska bevismaterialet. Det måste emellertid starkt beklagas, att svaret innehåller så knapphändiga uppgifter. Ingenting säges om motiven för Wallenbergs fängslande eller om hans öde åren därefter. Vi förväntar att, om något nytt material framkommer i Sovjetunionen, vi omedelbart skall få del därav.

För Raoul Wallenbergs moder och släktingar, som under så många år fått leva i en fruktansvärd ovisshet, måste det ryska beskedet innebära ännu ett hårt slag. De har vår djupa medkänsla.

Radiokommentar.

Sedan Raoul Wallenberg i mitten av januari 1945 omhändertogs av de ryska trupperna i Budapest, har tolv år gått. Under denna långa tid har Raoul Wallenberg varit föremål för omfattande efterspaningar, ett stort antal démarcher från det svenska utrikesdepartementets sida och en omfattande publicitet. Det har hänt så mycket i vad vi i utrikesdepartementet kallade Wallenberg-ärendet, att den redogörelse jag nu kan lämna endast kan bli en mycket kort sammanfattning av ett överväldigande stort material. Departementets akt i ärendet omfattar icke mindre än ett 80-tal dossierer. Registret till dessa dossierer innehåller omkring 1.200 personnamn. Akten torde vara den största i UD:s arkiv.

Wallenberg-dramat inleddes med att Wallenberg omhändertogs av rysk militär i Budapest i mitten av januari 1945. Vid denna tidpunkt skötte den svenska beskickningen i Budapest skyddsmaktsuppdrag för inte mindre än sju länder. Bl.a. hade den sedan sommaren 1941 tillvaratagit Sovjetunionens intressen i Ungern. Skyddsmaktsuppdragen omhänderhades av beskickningens B-avdelning.

I mars 1944, kort efter de tyska truppernas inmarsch i Ungern, hade vidare den svenska hjälpaktionen för de ungerska judarna inletts. Hjälpverksamheten intensifierades efter Szalasi-regeringens makttillträde i oktober samma år och nådde sin största omfattning i december vid tiden för den ryska slutoffensiven mot Budapest. I juli 1944 förstärktes beskickningen med anledning av den öka-

- 2 -

de arbetsbördan, som hjälpen till judarna innebar, genom att Raoul Wallenberg nedständes till Budapest och till det ungerska utrikesdepartementet anmälades som legationssekreterare. Wallenberg hade svenskt diplomatpass och åtnjöt diplomatisk immunitet. Då han kom till Budapest, organiserades en särskild avdelning, den s.k. C-avdelningen, med uppdrag att omhänderta hjälpaktionen för judarna. Wallenberg skötte C-avdelningen närmast under beskickningschefen, envoyén Danielsson.

Hjälpaktionen omfattade till att börja med bara cirka 650 judar med nära personlig anknytning till Sverige, men utsträcktes så småningom att omfatta omkring 5.000 personer, varvid man inte längre så strängt uppehöll kravet på nära släktskap till personer i Sverige eller affärsförbindelser med svenska firmor. För de judar man ville skydda hade med den ungerska regeringens medgivande utfärdats s.k. skyddspass, och det lyckades beskickningen att till en början få även Szalasi-regeringens medgivande att utställa sådana pass, ett medgivande som dock senare återtogs. Från ungersk sida hade utlovats att innehavarna av skyddspass inte skulle deporteras. De fick bo i särskilda av beskickningen förhyrda hus, de s.k. svenskhusen på Pestsidan. Sedan fördes utan pilkorsmyndigheternas vetskap ytterligare personer till dessa hus eller gömdes på annat sätt, så att det totala antalet av de direkt genom svenska beskickningen i relativ säkerhet förda judarna uppgick till cirka 20.000 vid årsskiftet. Wallenberg gjorde som ledare av C-avdelningens arbete en hjältemodig insats. Han arbetade outtröttligt med fara för eget liv för att rädda judar undan förföljelserna. Ingen annan svensk i

var historia har väl haft tillfälle att på ett så direkt och personligt sätt rädda människoliv i tusental.

På julaftonen började den ryska sluttoffensiven, som den 15 januari 1945 ledde till att Pest-sidan föll i rysk hand. Wallenberg blev därigenom den ende beskickningsmedlemmen på Pest-sidan av Donau. Det sista direkta meddelandet från beskickningen hade kommit till utrikesdepartementet den 23 december. Efter denna tid hördes ingenting från de kvarvarande, förrän envoyén Söderblom i Moskva den 17 januari av vice utrikesminister Dekanosov underrättades om att Wallenberg hade tagit sig över till den av ryssarna erövrade delen av Budapest. De sovjetryska myndigheterna, sådes det vidare, hade vidtagit åtgärder för att skydda Wallenberg och hans egendom. På grund av detta meddelande fick utrikesdepartementet intrycket, att Wallenberg var i säkerhet, under det att man hyste den största oro för minister Danielssons och övrig legationspersonals öde. Först den 23 mars ingick meddelande om att vissa av dessa personer hade anlänt till Rumänien. Sedan utrikesdepartementet hade fått veta var övrig personal befann sig men inte fått ytterligare underrättelser om Wallenberg, började departementet den långa raden av hänvändelser till de sovjetryska myndigheterna i syfte att klarlägga Wallenbergs uppehållsort och få honom överförd till Sverige. Från rysk sida svarades, att energiska efterforskningar bedrevs av generalstab, militärpolis, säkerhetspolis och andra myndigheter.

Det skulle ta för lång tid att nu redogöra för alla de svenska dékarcherna fram till den 18 augusti 1947, då det sovjetryska utrikesministeriet överlämnade en note från vice utrikesminister Vysjinskij till ambassadör Sohlman. I noten uppgavs, att som resultat av en noggrann

undersökning hade fastställts, att Wallenberg inte fanns i Sovjetunionen, och att han var okänd för sovjetryska myndigheter.

Mellan 1947 och 1951 ingick inte till utrikesdepartementet några väsentliga nya fakta i Wallenberg-ärendet. Att Wallenberg hade omhändertagits av den ryska armén var ju klarlagt, men om han sedan hade råkat i fångenskap, likviderats, omkommit eller tappats bort visste man inte med säkerhet. Det fanns vissa indicier på att han hölls i fångenskap, men andra möjligheter kunde inte uteslutas. I varje fall intog den ryska regeringen en helt negativ ståndpunkt. Först då ett större antal utländska fångar började hemskändas från Sovjetunionen, framkom nya uppgifter om Wallenberg. Vid årsskiftet 1951/52 hade utrikesdepartementet fått vissa utsagor av italienska medborgare, som återvänt från sovjetrisk fångenskap. Ett av dessa vittnesmål hade sådant innehåll, att det framstod som absolut trovärdigt. Kärnpunkten i detta vittnesmål var att Wallenberg hölls i fängsligt förvar i Moskva. Med anledning härav gjordes en ny démarche den 11 februari 1952, varvid bl.a. hemställdes, att Sovjetunionens regering skulle vidta de för Wallenbergs snara återförande till Sverige erforderliga åtgärder. Notan besvarades efter påminnelse från svensk sida med att sovjetmyndigheterna icke förfogade över några tilläggsuppgifter om Raoul Wallenbergs öde utöver dem som meddelats i det tidigare nämnda svaret från Vysjinskij i augusti 1947.

Denna notaväxling inledde en lång serie svenska démarcher, framförda antingen av utrikesministern till ryske ambassadören i Stockholm eller av svenske ambas-

sadören i Moskva till det ryska utrikesministeriet. Sedan februari 1952 har utrikesdepartementet företagit 15 skriftliga och 34 muntliga démarcher och påminnelser. Därvid har med skärpa framhållits den vikt ärendet Wallenberg har för det svenska folket och för de svensk-ryska förbindelserna.

En vändpunkt i ärendet inträffade 1 april 1956 i samband med statsminister Erlanders och inrikesminister Hedlunds besök i Moskva. De svenska regeringsmedlemmarna hade tillfälle att till bl.a. herrar Bulganin, Chrustjov och Molotov lämna en utförlig redogörelse för de svenska synpunkterna. Vid slutet av samtalen lovade den ryska regeringens representanter, att en omfattande utredning rörande Wallenbergs öde skulle företagas, varpå utredningens resultat skulle meddelas den svenska regeringen.

Då den nya serien démarcher började 1952, hade utrikesdepartementet, som jag nyss nämnt, vissa vittnesmål, som visade, att Raoul Wallenberg under längre tid hållits fången i Moskva, närmare bestämt i fängelset Lefortovskaja. Parallellt med démarcherna fortsatte insamlandet av bevismaterial i ett antal länder. Arbetet var av olika skäl besvärligt. Hänsyn måste tagas till många människors personliga säkerhet. Många oriktiga uppgifter lämnades av personer, som antingen handlade i god tro eller hade bedrägligt syfte. Alla spår måste följas tills deras värde kunde säkert bedömas. Så småningom erhöles ett stort antal samstämmiga vittnesmål från av varandra oberoende vittnen. De flesta av dem hade kommit i kontakt med

Raoul Wallenberg genom knackningar i fängelseväggar och vattenledningsrör eller hört berättas om honom av medfångar, som hade haft sådana förbindelser. Utrikesdepartementet kom också hösten 1955 i kontakt med en man, som hade varit cellkamrat med Wallenberg i Ljubljanskafängelset i början av 1945. Vi skall nu återge ett avsnitt av detta vittnesmål, som avgavs 1955 och då inspelades på band. Vittnesmålet är avgivet på tyska språket av Gustav Richter och skall strax översättas.

/Inspelning/ (Texten till anförande jämte ^{fri}översättning, se bil. 1 o. 2)

Så talade vittnet Gustav Richter.

Under senhösten 1955 och de första månaderna 1956 bearbetades materialet och vederbörande uppgiftslämnare undertecknade sina utsagor. Därefter tillkallades justitieråden Eklund och Lind för att taga del av utsagorna jämte visst annat material. Justitierådens granskning ledde till ett skriftligt uttalande, som överlämnades av utrikesministern till ambassadör Rodionov den 10 mars 1956. Uttalandet innehöll bl.a. en passus om att det enligt justitierådens mening "ej föreligger något tvivel om att Raoul Wallenberg, efter det han i mitten av januari 1945 ställts under effektivt ryskt förvar, senare befunnit sig som fånge i Sovjetunionen, och att det åberopade materialet enligt svensk rätt innefattar bindande bevisning därom".

En biprodukt av utredningen var, att bevis framkom för att Wallenbergs chaufför Langfelder, som tillfångatogs i Budapest samtidigt med Wallenberg, också hade hållits fången i Moskva. Man har emellertid inte förvarats tillsammans med Wallenberg efter ankomsten till Moskva.

Vid statsministerns besök i Moskva överlämnades en

del av bevismaterialet till den sovjetryska regeringen.

Wallenbergs tillfångatagande och den negativa ryska hållningen till de svenska aktionerna har även för personer, som ingående har sysslat med ärendet, i många avseenden tätt sig gätfullt. För allmänheten måste frågan självfallet te sig ännu gätfullare. Jag vill begränsa mig till att något belysa anledningen till att Wallenberg blev fångad. På denna punkt finns visst material. Den svenska regeringen hade 1944 lämnat meddelande till den sovjetryska regeringen om vilken svensk legationspersonal, som fanns i Budapest. Det synes tydligt, att den sovjetryska militära ledningen i Budapest hade fått instruktioner att taga hand om den svenska beskickningens medlemmar. Dessa instruktioner följdes, även om det samtidigt mot den svenska personalen riktades beskyllningar för bristande neutralitet. Man bör minnas, att den ryska säkerhetspolisen då i högre grad än nu var en stat i staten. Den svenska hänvändelsen rörande legationspersonalen hade via ryska utrikesministeriet vidarebefordrats till de militära myndigheterna, men den ryska säkerhetspolisen hade makt att operera på egen hand. Efter hemkomsten har dåvarande attachén i Budapest Berg lämnat en redogörelse för vad som hände de första veckorna efter Budapests erövring. Jag citerar Berg:

"Det gjordes upprepade försök att upptaga kontakt med de sovjetryska myndigheterna, för att utverka skydd för de andra beskickningsmedlemmarna eller vakt för beskickningslokalerna i Gyopar Utca, att erhålla skydd och lättnader för svenska företag. I samtliga fall hade dessa försök ett rent negativt resultat eller ledde i bästa fall

till ett löfte, som sedan aldrig infriades. I stället riktades från sovjettrysk sida grava anklagelser mot beskickningen, att beskickningen bedrivit spionageverksamhet, att beskickningen utställt falska dokument, att beskickningen utställt skyddspapper för ungerska icke judiska medborgare, att beskickningen icke hade kontroll över den humanitära verksamheten vid beskickningen och Svenska röda korset, samt att beskickningen icke tillräckligt aktivt tillvaratagit Sovjetunionens intressen i Ungern. Ett flertal av beskickningens icke svenska anställda arresterades och förhördes ingående angående beskickningens och de svenska herrarnas arbete, våra privatförhållanden m.m. Särskilt utpekades Wallenberg och jag såsom tyska spionchefer, då ryssarna hade svårt att förstå arten av arbetet vid den humanitära avdelningen och B-avdelningen."

Så långt attachén Berg.

Av flera utsagor ingående i det svenska utredningsmaterialet framgår, att Wallenberg hade varit misstänkt för spioneri. Inga konkreta uppgifter föreligger om de fakta, varpå de ryska misstankarna grundades. På svensk sida står det klart, att dessa misstankar var helt grundlösa. Det förefaller emellertid sannolikt, att de varit anledningen till att Wallenberg blev den ryska säkerhetspolisens fånge.

En fråga, som svenska folket säkerligen ställer, är om det varit möjligt att genom ytterligare intensitet i efterspaningarna och dëmarcherna på ett tidigt stadium uppnå Wallenbergs hemsändande eller åtminstone ett klargörande från den ryska regeringens sida. Min personliga uppfattning är, att under Stalins tid föga utsikter

fanns att från Sovjetunionen återfå en fånge, som anklagades för spioneri. Inga länder, inte ens stormakterna, har haft framgång i sådana företag. Det är bevisat, att i slutet av juli 1947 de ryska fängelsemyndigheterna förhöorde ett antal fångar, som kände till Wallenbergs och Langfelders fångenskap. Dessa fångar isolerades eller placerades tillsammans. Avsikten var uppenbarligen att hindra, att kunskap om Wallenberg spred sig till större grupper medfångar. Wallenberg betraktades tydligen som ett särskilt viktigt fall.

En utländsk medborgare i ett ryskt fängelse eller koncentrationsläger hade under många år efter kriget mycket liten eller ingen utsikt att få resa hem. Detta gällde inte minst fångar, som ur en eller annan synpunkt var viktiga. Det var först med regimskiftet efter Stalins död och den allmänna omläggningen av politiken ifråga om utländska fångar, som utsikterna började te sig åtminstone något ljusare att kunna nå klarhet om vissa intressanta fångars öde. Detta är den allmänna synpunkt man kan anlägga.

I dag har, som tidigare meddelats i dagsnyheterna, vice utrikesminister Gromyko överlämnat den sovjetryska regeringens svar i Wallenberg-ärendet till ambassadör Sehman. I svaret säges, att omfattande undersökningar utförts på basis av det från svensk sida överlämnade materialet. Därvid har påträffats ett dokument, undertecknat av chefen för sjukvårdstjänsten i Ljubljanskaja-fängelset Smoltsov, enligt vilket Wallenberg skulle ha avlidit den 17 juli 1947. Smoltsov hade meddelat detta till chefen för den ryska säkerhetstjänsten Abakumov,

som bekant avrättad i samband med upprensningarna inom säkerhetspolisen efter Stalins död. Abakumov hade, sägs det, lämnat det ryska utrikesministeriet oriktiga upplysningar. Därmed skulle alltså en förklaring ha givits, varför det ryska utrikesministeriet tidigare förnekat, att Wallenberg över huvud taget funnits i Sovjetunionen.

Det är i och för sig en märklig och ovanlig händelse, att den sovjetryska regeringen på ryska myndigheter lägger ansvaret i ett fall som detta och framför sitt beklagande. Hållfastheten i det svenska bevismaterial, som styrkte att Wallenberg hållits fängslad i Sovjetunionen, har därmed medgivits. Det ryska svaret bygger på ett enda dokument, som man anser sig ha grund betrakta som berörande Wallenberg. Man anser sig böra dra slutsatsen, att Wallenberg avlidit. De ryska formuleringarna är inte helt kategoriska. Denna försiktighet i formuleringen kan vara naturlig, om all annan dokumentation undanröjts, vilket man får anse vara enda möjliga förklaring till den uppgivna dokumentbristen på rysk sida.

Då det ryska materialet är så knappt, ligger väl den tanken nära, att den på materialet baserade slutsatsen är behäftad med någon osäkerhet. För det svenska utrikesdepartementets vidkommande blir det därför nödvändigt att även i fortsättningen pröva alla existerande eller nya spår i Wallenberg-affären.

För det svenska folket utgör det ryska beskedet ett tragiskt budskap. Raoul Wallenberg gav ett lysande

exempel på uppförande personligt mod i kamp för mänskliga värden, som vi svenskar kände det som en särskild plikt att värna med hänsyn till vår förmånsställning under krigsåren. Våra tankar går till Raoul Wallenbergs anhöriga, främst till hans hårt prövade moder. Till henne vill vi uttrycka både vår tacksamhet över vad hennes son uträttat i fosterlandets tjänst och vårt djupa deltagande inför det nya slag som drabbat henne.

Ich bin soeben in meine deutsche Heimat zurückgekehrt. Mein Name ist Gustav Richter, und ich bin gebeten worden ob ich über das Schicksal des schwedischen Staatsangehörigen Raoul Wallenberg etwas mitteilen könne. Ich bin gerne bereit dieser Bitte nachzukommen und möchte folgendes ausführen. Am 23. August 1944 wurde ich in Bukarest gefangen genommen und mit Mitgliedern der deutschen Gesandtschaft in Bukarest mit einem Flugzeug nach Moskau gebracht, wo ich am 7. September in das Lefortovskaja Gefängnis eingeliefert wurde. Am 17. Januar 1945 wurde ich in das Gefängnis des russischen Innenministeriums, die Ljubljanka, überführt, wo ich am 31. Januar 1945 mit Raoul Wallenberg, dem ehemaligen Legationssekretär bei der schwedischen Gesandtschaft in Budapest, in der Zelle zusammen war. Wallenberg und ich wurden sehr bald Freunde. Während des Monats Februar 1945, den wir zusammen in Ljubljanka-Gefängnis verbrachten, war er guten Mutes und sehr guter Laune. Er teilte mit seinen Kameraden Freud und Leid. Im Verlauf der Gespräche erzählte mir Herr Wallenberg, dass er in amtlicher Eigenschaft nach Budapest geschickt worden sei um einen Schutzmachtauftrag durchzuführen. Als so die russischen Truppen an die Stadt herangekommen waren, habe sich Wallenberg bei den sowjetrussischen Militärbehörden gemeldet. Man habe ihn anfänglich von einer zu anderen russischen Instanz zusammen mit seinem Chauffeur Langfelder verwiesen. Schliesslich seien sie beiden verhaftet worden. Sie wurden mit der Eisenbahn über Rumänien nach Moskau be-

fördert, wo sie ins Ljubljanka-Gefängnis eingeliefert wurden. Bei der Ankunft im Gefängnis wurden Wallenberg und Langfelder getrennt. Um die Zeit und die widerlichen Umstände wegzuerwerfen haben wir uns in den folgenden Tagen mit Gespräch über Rumänien, Ungarn und Schweden unsere Leiden wesentlich erleichtert. Dabei erwähnte Wallenberg, dass ihn sehr bedrücke, dass er in einer solchen Lage und in solchen Umständen geraten sei. Er sagte mehrmals, was werden nun meine Angehörigen, meine Mutter und meine Verwandten sagen, wenn sie erfahren dass ich in einem Gefängnis in Russland sitze.

Während der Zeit, wo wir Zellenkameraden waren, vereinbarten wir, unsere Anschriften auszutauschen um im Falle einer früheren Rückkehr des einen oder anderen die Angehörigen benachrichtigen zu können. Herr Wallenberg übergab mir einen Zettel mit seinem selbstgeschriebenen Namen, auf welchem als seine Adresse das Aussenministerium in Stockholm angegeben war. Ich versprach Herrn Wallenberg, falls ich früher als er nach Hause kommen sollte, seine Angehörigen, vor allem seine Mutter persönlich, anzuschreiben und Grüße zu bestellen. Anfang Februar 1945 setzte Wallenberg, nachdem er mit mir darüber beraten hatte, ein Schreiben in deutscher Sprache auf, das er an den Gefängnisdirektor richtete, und worin er als schwedischer Staatsangehöriger gegen seiner Behandlung und Verhaftung protestierte. Er verlangte auch in seiner Eigenschaft als schwedischer Diplomat mit der schwedischen Gesandtschaft in Moskau in Verbindung treten zu dürfen. So lange ich mit Wallenberg die Zelle teilte, ist ihm auf diese Eingabe je keine Antwort zu Teil ge-

kommen. Während der Zeit die Wallenberg mit mir zusammen verbrachte, wurde er nur einmal zum Verhör im Hause geführt. Als Wallenberg nach seiner Vernehmung, die etwa eine bis anderthalb Stunden dauerte, zu mir zurückkam, erzählte er mir dass ihm der vernehmende Kommissar gesagt habe: Sie sind uns ja bekannt, Sie gehören einer hochkapitalistischen Familie in Schweden an.

Am 1. März 1945 wurde ich am Nachmittag zur Vernehmung in meiner Angelegenheit gerufen, doch wurde ich danach nicht mehr in die Zelle, wo Wallenberg mit mir bisher war, zurückgeführt. Es war mir daher nicht möglich, was ich gerne getan hätte, mich von ihm persönlich zu verabschieden, und für die erwiesene Kameradschaft zu danken.

Mitt namn är Gustav Richter och jag har just återkommit till Tyskland. Jag har blivit ombedd att berätta något om den svenske medborgaren Raoul Wallenbergs öde, vilket jag gärna skall göra.

Den 23 augusti 1944 tillfångatogs jag i Bukarest och fördes tillsammans med andra medlemmar av tyska beskickningen i Bukarest med flyg till Moskva, där jag den 7 september insattes i Lefortovskaja-fängelset. Den 17 januari 1945 överfördes jag till ryska inrikesministeriets fängelse, Ljubljanskaja, och den 31 januari 1945 kom jag där att dela cell med f.d. legationssekreteraren vid svenska beskickningen i Budapest, Raoul Wallenberg. Vi blev snart vänner. Vi tillbringade februari månad 1945 tillsammans i Ljubljanskaja-fängelset och han var då vid gott mod och på mycket gott humör. Han delade glädje och sorg med sina kamrater.

Herr Wallenberg berättade för mig att han skickats i tjänsten till Budapest för att fullgöra ett skyddsmaktsuppdrag. När de ryska trupperna trängt in i staden anmälde Wallenberg sig hos de sovjetryska militärmyndigheterna. Först hänvisades han och hans chaufför Langfelder från den ena ryska instansen till den andra. Slutligen häktades de bägge och fördes med tåg via Rumänien till Moskva, där de insattes i Ljubljanskaja-fängelset. Vid framkomsten till fängelset blev Wallenberg och Langfelder skilda åt.

För att skingra tankarna fördrev vi tiden med att prata om Rumänien, Ungern och Sverige. Därvid nämnde Wallenberg att han var mycket bekymrad över den belägenhet han hamnat i. Han sade flera gånger: vad kommer nu mina

anhöriga, min mor och min släkt att säga, när de får höra att jag sitter i fängelse i Ryssland.

Medan vi delade cell kom vi överens om att byta adresser för att kunna underrätta våra respektive anhöriga i händelse en av oss skulle återvända hem tidigare än den andre. Herr Wallenberg gav mig en papperslapp, på vilken han skrivit sitt namn. Som adress angav han utrikesdepartementet i Stockholm. Jag lovade herr Wallenberg att, om jag kom hem före honom, kontakta hans anhöriga, i första hand hans mor, och framföra hälsningar.

I början av februari 1945 avfattade Wallenberg efter att ha rådgjort med mig en skrivelse på tyska, vilken han riktade till fängelsedirektören och i vilken han som svensk protesterade mot behandlingen och häktningen samt begärde att i sin egenskap av svensk diplomat få sätta sig i förbindelse med svenska legationen i Moskva. Så länge vi satt tillsammans erhöll Wallenberg inte något som helst svar på denna skrivelse.

Medan Wallenberg och jag var cellkamrater fördes han endast en gång till förhör. Detta varade ungefär 1 à 1½ timme, och när Wallenberg efter förhöret återförts till cellen berättade han, att den kommissarie som lett förhöret sagt till honom: Er känner vi väl till, ni tillhör en storkapitalistisk familj i Sverige.

På eftermiddagen den 1 mars 1945 hämtades jag till förhör. Efter detta fick jag inte mer återvända till Wallenbergs och min gemensamma cell. Jag hade därför ingen möjlighet att, som jag skulle önskat, personligen ta farväl av honom och tacka honom för gott kamratskap.

KUNGL. SVENSKA
BESKICKNINGEN

14 februari 1957			19
N:o III/19		BIL.	
INK. D. N:o			
AVD. R	GR. 18	MÅL. Wallenberg	



ETAT

CABINET

STOCKHOLM

19 AERO GAENGSE TIDNINGSUPPGIFTER OM
SOVJETISKT SVAR OCH SVENSK REGERINGSREAKTION
ROERANDE RAOUL WALLENBERG RIKTIGA OCH UTTOEMMANDE?
FRAAGAN FOERANLEDD AV INTRESSET PAA WALLENBERGS
VERKSAMHETSORT

RYNELL

A távirat osztálya	Felvető hivatal	Pénztári szám	Szövszám	Nap	Óra, perc	Hivatalos megjegyzések
+ 87 US	163 STOCKHOLM	23/22	16	1326	=	
TÁVIRAT						
= ELT SVENSK BP (						
= SVED KIR KOEVETSEG						
XIV AJTOSI DUERER						
Vette:	SOR 27/A) =					Továbbította:
Munkahelyen	Nap	Óra, perc				Munkahelyen

15 EDERT 19 TIDNINGSUPPGIFTERNA I STORT SETT
 KORREKTA VITBOK AER UNDER TRYCKNING OCH KOMMER SNARAST
 DAEREFTER TILLSTAELLAS BESKICKNINGERN = CABINET =

INK. BEK. BUDAPEST	
2. BOK	15
16.2	51
R	18

ELT = 15 19 + 1840

LD05-08290. sz. ny. — Készítendő távirat. KK. 10006 — 1956. VIII. 30 000 db — 18613 Közlékedési Nyomda

A távirat osztálya	Felvető hivatal	Pénztári szám	Szövszám	Nap	Óra, perc	Hivatalos megjegyzések
26857	211 US177 STOCKHOLM	26/25	23	1250		
TÁVIRAT						
= ELTF :						
= SVENSK BUDAPEST						
(XIV AJTOSI DUERER						
Vette:	SOR 27/A) =					Továbbította:
Munkahelyen	Nap	Óra, perc				Munkahelyen

18 HAR NI BEKANT OM STATYN RAOUL WALLENBERG FRAMFOER
 PENICILLINFABRIKEN I DEBRECEN-STAAR KVAR ? FINNES NAAGON
 STATY WALLENBERG I BUDAPEST = CABINET +

III 18	232 57	R 18
Aug. nr. 24		
Burs. kb. 24 den 23/2/57		
P.K.V.		

COL ELTF 18 OM ? + 1512 +

Közlékedési Nyomda

23. II. 57

III / 24

R 18

cabinet

stockholm

24 nagon staty edert 18 finnes icke i budapest
men deremot minnestavla paa ett hus vid
wallenbergsgatan foerutom gatuskyltarna stop
vi aterkomma roerande debrecen

rynell

Exp. 23.2.57.
X

KUNGL. SVENSKA
BESKICKNINGEN

19		
N:o		BIL.
INK. D. N:o		
AVD.	GR.	MÅL.

KUNGL. SVENSKA
BESKICKNINGEN

MKV.

27 februari 1957		19
N:o III/27		BIL
INK. D. N:o		
AVD. R	GR. 18	MÅL. Wallenberg

ETAT

CABINET

STOCKHOLM

27 STATYN I DEBRECEN VAART 24 STAAR KVAR
I OFOERAENDRAT SKICK

RYNELL

27
2. maj

Ungerns myndigheter handskas fritt med verkligheten bakom statyer

Namnet Raoul Wallenberg, hela gåtan med hans försvinnande, har kommit i centrum för världsintresset. Det sätt på vilket den unge svenske diplomaten, som räddade tusentals människoliv, försvann är karakteristiskt för förfaringssättet och rättsuppfattningen i diktaturstater. Lika typiskt för en diktatur är också det sätt på vilket minnesstoden över Wallenberg försvann från Budapest.

Ett vackert och förnämligt minnesmärke restes i Budapest över Wallenberg som en hyllning till hans tappra insats mot fascismens råaste uttryck. Statyn fick sin plats i Szent István-väros i Budapest, just den stadsdel som blev ghetto för de olyckliga judarna under den nazistiska eran i Ungerns historia. Den ora bronsstatyn, som kallades "Ormdödaren" var utförd av den berömda ungerske bildhuggaren Pál Pátzay och föreställde en ung, atletisk man i djärv kamp med en vidrig drake. De båda symbolerna var Wallenberg och det nazistiska överväldet.

Avtäckningsceremonierna var både festliga och högtidliga. Det hölls högstämde tal till den unge martyren, som dödsföraktande försökte rädda oskyldigt förföljda medmänsklikor och själv döddes. Men de närvarande kände sig ganska förundrade över att det inte med ett enda ord sades någonting om hur och när hjälten Raoul Wallenberg avled.

Ännu större blev förvåningen och bestörtningen några dagar senare: Den monumentala statyn var spåröst försvunnen. Granitsockeln, där Wallenbergs minne förevigats i gyl-lene bokstäver, nedmonterades. Kvar blev endast den tomma, öppna plats där minnesstoden hade av-täckts...

Det egendomliga i hela händelsen dröjde sig kvar hos budapestborna.

Någon förklaring lämnades inte från högre ort och folk tog för givet att order hade getts om att statyn skulle förstöras och att Wallenbergs minne skulle utplånas. Och samtidigt konstaterade man, att de myndig-heter, som hade fört bort Wallenberg till okänd ort antagligen ansåg det olämpligt att offret hyllades med en minnesstod.

Ären gick. Pál Pátzays vackra staty hördes inte av. Tills den en vacker dag fick nytt liv!

I utkanten av staden Debrecen byggdes nämligen en stor och fin penicillinfabrik. Till fabriken hörde en liten trädgårdsanläggning och — i centrum av den dök Orm-dödaren, minnesstoden över Raoul Wallenberg, upp.

— Symbol som symbol, ansåg tydligen kommunistpamparna i Un-

EN UNGERSK flyktling, som lämnade sitt hemland i samband med att Ungerns frihetskamp dränktes i blod, ger i vidstående artikel några glimtar av de sällsamma öden som fött olika monument resta på ungersk botten. Med hänsyn till familjemedlemmar, som fortfarande befinner sig bakom järnridån, publiceras vederbörandes namn inte.

gern. Har man en gång låtit utföra en dyrbar staty så skall den också komma till användning. Bäst att av-täcka den på nytt! Och kan den inte användas som sinnebild för den mänsklighet som kämpade mot fa-scismen, så kan den i alla fall an-vändas som en symbol för den medi-cinska vetenskapens kamp mot sjuk-domarna.

Detta är sanningen om minnes-stoden över Raoul Wallenberg. Ung-rarna ler bittert och ironiskt: — Javisst var det en fräckhet att de många tusentals människor, som kunde tacka Raoul Wallenberg för sitt liv, vågade resa en staty över honom, fastän han just då försmäk-tade i Ljubljanka.

★

Men händelserna kring minnes-stoden över Raoul Wallenberg är inte någon isolerad företeelse — minnesmärken och statyer har ge-nomgått en egendomlig metamorfos i den ungerska folkrepubliken. Eller vad sägs om den här episoden, som utspelades i Sátoraljaujhely i norra Ungern?

I fängelset i denna idylliska små-stad befann sig under krigsåren ett antal, några hundra, politiska fän-gar, bl. a. jugoslaviska partisaner. 1944 gjorde fångarna en djärv ut-brytning, fångvaktarna avväpnades och fångarna nådde friheten. Men i de omgivande bergen inringades de av tysk militär och nedgjordes till sista man.

Flera år senare skulle en staty avtäckas på stadens torg över dessa martyrer, som det sades, i kampen mot fascismen. Skulpturverket fö-



Frihetsstatyn i Budapest var ursprungligen menad som ett minnesmärke över amiral Horthys son István — den blev ett segermonument av Röda armén.

reställde en yngling i strid mot den tyska örnen, mannen bakom verket var Eugen Kéreny. Allt var klart för ceremonin, som skulle äga rum på årsdagen av revolten i fängelset — statyn stod på sin plats, hölj i skynten. Hela staden flaggade jugo-slaviskt och ungerskt till tecken på den broderliga antifascistiska kam-pen.

Kvällen före avtäckningsceremo-nin kom alarmsignaler från Buda-pest: Förbindelserna mellan Jugo-slavien och Ungern var avbrutna, från ungerskt håll förklarades att Tito var alla arbetandes värsta fiende. Följaktligen ansågs det inte längre från ungerskt håll lämpligt

att avtäcka något minnesmärke över fascismens martyrer — bland dem fanns ju också jugoslaver!

Talartribuner och åskådarläktare revs ner, flaggstängerna försvann, fanorna gömdes undan. Men statyn stod kvar, med "säck på huvudet", som folkhumorn uttryckte det. Ett år förgick.

Stadens invånare höll sina tankar för sig själva. Undrade stillsamt huru ärliga och tappra frihetskämpar ef-ter sin död kunde ha blivit fascister. Främlingar som kom till staden ut-tryckte sin förvåning över den "mu-mie" som stod på stadens största torg.

I hemlighet och djupaste tystnad skedde dock en ändring — det som ingraverats på sockeln ändrades. Det talades inte längre om ungerskt och jugoslaviskt brödraskap, nu hette det: Till minnet av alla för friheten fallna martyrer. Och en dag var statyn inte längre hölj i säckväv.

— Tja, sade ungrarna. Symbol som symbol. Och visst påminner ynglingen som kämpar för sin frihet om vår egen ungdom. Och titta! Ser inte örnen ut som om han slåss mot samma fågel, som på den berömda målningen av Istó försöker slita lag-samlingen, Lex, ur jungfru Finlands hand?

★

Tredubbel är magyarens sanning. heter det i ett gammalt ungerskt ordspråk. Varsågod:

På det branta Gellértberget i Bu-dapest står frihetsstatyn. På en hög granitsockel står frihetens ängel med palmkvist i handen, en symbol för seger och fred. Statyn är ett verk av den berömda Kisfaludi-Strobl. Han gjorde de första utkasterna år 1943 och statyn var ursprungligen avsedd som ett minnesmärke över István Horthy, riksföreståndaren Horthys son, som stupade som flyg-officer på den ryska fronten. Men planerna hann inte förverkligas förrän Horthys makt var slut.

När ryssarna år 1945 hade be-mäktigt sig Budapest restes ett tiot-tal väldiga segerobelisker på olika håll i staden. Men detta var ändå inte tillräckligt för dem — de öns-skade något ännu mer gigantiskt. Och nu förverkligades Kisfaludi-Strobls utkast.

På en 20 meter hög sockel på bergets krön restes en ängel i jät-teformat, 15 meter hög. En fem-uddad stjärna placerades vid sta-tyns fot och intill stjärnan en sta-tyreplik över en soldat ur Röda armén. Soldaten håller en flagga i ena handen, en maskinpistol i den andra. Så blev minnesmärket över István Horthy ett segermonu-ment över Röda armén...

På samma berg, ett stycke där-ifrån, finns statyn över biskop S:t Gellért. På sin tid omvände denne fromme man ungrarna till kristen-

domen. Men så utbröt en revolt bland hedningarna och den fromme mannen fördes till bergets topp och störtades ner därifrån.

När frihetsstatyn avtäcktes under stora festligheter sa de otacksamma budapestborna till varandra:

— Vet du, min vän, vad det är för en skillnad mellan Gellért-statyn och frihetsstatyn?

— Vad då?

— Jo, den helige Gellért störta-des först från berget och fick först senare en staty. Frihetsstatyn restes först och störtas först senare från berget. Men den störtas säkert.

Och det skedde också. I oktober 1956, ungefär i samma veva som den väldiga stalinstatyn i Budapest mötte sitt öde, störtades också den här "befriaren" med sin flagga och sin maskinpistol från berget...

På den gigantiska sockeln stod textat med tjära: Ryssar, res hem!

if. tel.

ca Stry

KUNGL. UTRIKES
DEPARTEMENTET

Pressbyrån

övers. vitboken om
Raoul Wallenberg.

Cirk.nr 61

1 bil.

I 10

Budapest

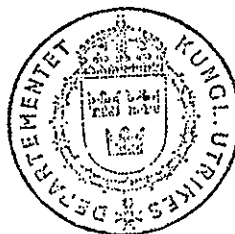
INK. BESK. BUDAPEST		
D. No <u>IV</u> 61		
1713 1957		
AVD.	GR.	MÅL.
R	18	Wallenberg

ua
Ph
X

Utrikesdepartementets pressbyrå har äran översända ett exemplar av "Raoul Wallenberg, dokumentinsamling jämte kommentarer rörande hans fångenskap i Sovjetunionen".

Ytterligare exemplar kunna erhållas från pressbyrån för distribution till utrikesförvaltningens tjänstemän, underlydande konsulat etc.

Stockholm den 11 mars 1957.



Till samtliga beskickningar, delegationer och lönade konsulat.

Raoul Wallenberg

Svenska regeringen har sagt sitt om Raoul Wallenberg. Inte sitt sista ord men ett mest klargörande. Av den vitbok som publicerades på torsdagen framgår varför statsminister Erlander och utrikesminister Nilsson vid samtal med såväl regeringscheferna Chrustjev och Kosygin (1964 och 1965) som utrikesminister Gromyko (1964) med sådan beslutsamhet lävade att Raoul Wallenberg kunde antas vara i livet, trots alla ryska förnekanden.

Vitboken innebär också en konfrontation mellan demokrati och diktatur. I ena fallet plikten att tala öppet och göra sitt yttersta för att rädda en enskild människas liv — i andra fallet tvånget att av politiska skäl hålla tyst och ta tillbaka vad som tidigare sagts, att komma med bortförklaringar och att rent av förebygga vidare konversationer i en brännbar fråga med den ängsliga motivationen att "några privata samtal i detta ämne inte borde förekomma".

Det för regeringens handlingsätt under de senaste åren avgörande vittnesmålet — i sin helhet återgivet på annan plats — kommer från professor Nanna Svartz. Det behöver knappast påpekas hur sensationellt det måste anses vara att en framstående rysk vetenskapsman vid ett samtal i Moskva med professor Svartz år 1961 säger sig känna till fallet Wallenberg med tillägget att Raoul Wallenberg var mycket dålig samt befann sig på mentalsjukhus. Detta yttrande fölls alltså fyra år efter det att ryska regeringen förklarat att Raoul Wallenberg med all sannolikhet avlidit år 1947 och sagt sig vara ur stånd att lämna någon ytterligare information — mer än en papperslapp från en fängelseläkare enligt vilken "fängsen Wallenberg" avlidit, en lapp som för övrigt aldrig har lämnats för någon svensk myndighet.

Det är helt begripligt att den ryske vetenskapsmannen i ett brev till professor Svartz senare skulle förklara: "Som ni säkert erinrar er sade jag er då (dvs vid samtalet 1961) att jag ingenting vet om herr Wallenberg, aldrig hört hans namn och inte har den ringaste aning om han är i livet eller ej." Ingenting vet, ingenting hört... Den ryske vetenskapsmannen medgav i sitt brev att professor Svartz frågat om "denna persons (dvs Wallenbergs) öde" och anmo-

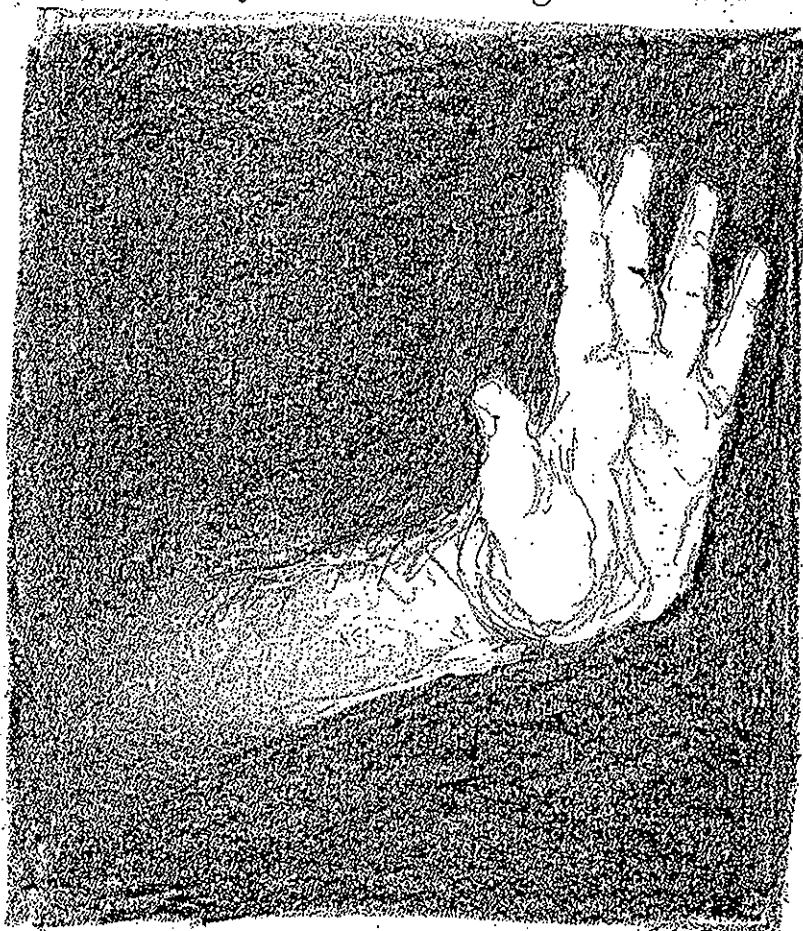
dat sin kollega att höra sig för hos Chrustjev. — med resultatet att den ryske vetenskapsmannen svarade "att N S Chrustjev som alla visste var fullständigt frisk och att jag inte var hans läkare". Det verkar som krumbukter för att komma ifrån själva saken.

Vitboken innehåller också uppgifter om vittnesmål av personer som sagt sig ha varit medfångar till Raoul Wallenberg i fängelset i Vladimir, 20 mil öster om Moskva, under början av 1950-talet, alltså långt efter det han enligt officiellt ryskt besked skulle ha avlidit. Vittnesmålen, vilka väl att märka gjorts oberoende av varandra och i regel avgivits aningen inför tjänstemän vid utrikesdepartementet eller den svenska statspolisens, har granskats av justitieråden Gyllensvärd och Santesson. De finner att vinnenas utsagor "innehåller ett stort antal uppgifter vilkas riktighet kunnat kontrolleras, och de stödjer varandra". Slutsatsen blir att även om det inte föreligger full bevisning, så får utsagorna "anses göra sannolikt att Wallenberg varit vid liv åtminstone i början av 1950-talet och då befunnit sig i fängelset i Vladimir".

Den ryska inställningen har förblivit obevekligt negativ. Vittnesmålen från hemvändande fångar och professor Svartz redogörelse för sitt samtal har inte förmått de ryska makthavarna, vilka de än må ha varit, att vika en tum från sin ståndpunkt: att Raoul Wallenberg avled 1947 och att fängelseläkarens rapport är det enda tillgängliga aktstycket. Ministerpresident Kosygin har uttryckligen förklarat att det inte existerar någon personlig dossier om Wallenberg — ett märkligt förhållande med hänsyn till det faktum att en rad medfångar till Wallenberg vid slutet av 1940-talet blev speciellt utfrågade av sina ryska fängelsvaktare.

Vi vet inte om Raoul Wal-

Sovjet: Fallet är utagerat.



enberg i dag befinner sig i livet, men det bör alljämt vara vår arbetshypotes. Regeringens, främst statsminister Erlanders, ansträngningar för att skapa klarhet är mer än aktningvärda; av vitboken framgår indirekt hur hr Erlander under flera år inte skytt några mödor när det gällt att inför ryska myndighetspersoner driva Raoul Wallenbergs sak och framhålla dess betydelse för svensk opinion.

Ett stort problem — där framtida forskning möjligen kan

lämna svar — är varför de ryska myndigheterna först (1944) förklarade att Wallenberg stod under sovjetiskt beskydd "och behandlades väl", för att sedan dra ned en järnridå och under halv år försäkra att Wallenberg aldrig varit i Ryssland — och så 1957 meddela att han avlidit i ett ryskt fängelse. Det kan tänkas att Wallenberg genom sin verksamhet för att rädda ungerska judar undan tyskarna — en verksamhet som krävde både personliga och ekonomiska uppoffringar — uppträdde på ett sätt som väck-

te de ryska myndigheternas misstänksamhet, vilket vid den aktuella tidpunkten kunde ske utan någon som helst saklig grund.

Att man gå svenskt regeringshåll nu ser mera pessimistiskt på fallet Wallenberg än tidigare är tydligt. Fast står att det officiella ryska beskedet om Raoul Wallenbergs död 1947 med till visshet gränsande sannolikhet är oriktigt och att det i Sovjet rimligtvis finnas flera uppgifter om Wallenberg än ryska myndigheter velat medge.

Ep mot Wallenbergsvittne forskare tog tillbaka allt anna Svartz kurir i Moskva

En sovjetisk vetenskapsman lämnade i januari 1961 till professor Nanna Svartz som enligt hennes berättelse innebär att Raoul Wallenberg vid denna tidpunkt levde, men att han vårdades på ett mentalsjukhus. Han tog dock senare tillbaka uppgiften sedan han kallades av ryske regeringschefen Nikita Chrusjtjev, som samtalat och då blivit mycket upprörd. Missförståndet genom språksvårigheter. Detta avslöjas i den nya utgåvan av Wallenbergsaffären som offentliggjordes på torsdagen. Där nämns de aktioner som regeringen vidtagit sedan 1957.

är hela tiden kategoriskt avvisande från svensk sida. Vid flera tillfällen har irritationen ökat. Irritationen ökar när Nikita Chrusjtjevs besök i Stockholm också den ryske regeringen anser på svensk sida kunde tro sig bevarade Wallenberg i

sig på vittnesmål från krigsbrottsgångare, som uppgivit att Wallenberg i Vladimirfängelset.



Raoul Wallenberg — försvunnen sedan 1945.



DN-man i Pakistan Båda parterna kraftigt censur

skribent BENG T. WELF
i RAWALPINDI, torsdag
säger om det. Både pakis-

Vetenskap och Wallenberg

D W 23/1/66

LEVER RAOUL WALLENBERG? Det vet vi inte. Den kommunistiska diktaturen hindrar den insyn i det ryska samhället som krävs för att nå full visshet.

Svenska regeringens arbetshypotes är att Wallenberg alltför jämt är i livet. Denna hypotes grundar sig på: 1) Vittnesmål från en så relativt sen tidpunkt att de kan antas bevara sin giltighet. Det viktigaste vittnesmålet är det som 1961 avgavs av professor Nanna Svartz efter samtal med en rysk vetenskapsman som kände till fallet Wallenberg. 2) Den omständigheten att ryska regeringens uppgift om att Wallenberg skulle ha avlidit grundar sig på ett enda aktstycke från den 17 juli 1947, en summarisk rapport från chefen för Smoltsöv i Ljubljankafängelse.

Raoul Wallenbergs öde är ämne för ett i dag utkommande arbete av författarna Elsa och Hans Villius: *Fallet Raoul Wallenberg* (Gebers, 26:50). Odiskutabelt värdefullt är det avsnitt som kanske i dagens läge ter sig sekundärt: kapitlet om Wallenbergs räddning bland de förföljda judarna i Budapest, där, han visade prov lika mycket på moraliskt och fysiskt mod som på politiskt föreslagnen när det gällde att förhandla med tyska och ungerska nazister. Författarna framhåller hur räddningsaktionen hade inspirerats och finansierats från officiellt amerikanskt håll. Detta var något som förmodligen bidrog till eller kanske var utslagsgivande för att Wallenberg kastades i fängelse av ryssarna, vilka vägrade att sätta tro till hans uppgifter om en humanitär mission, utan i stället betraktade honom som amerikansk spion — vilket snart nog blev ytterligt farligt. Det kanske bör erinras om att ryska myndighetspersoner i januari 1945 förklarade att Raoul Wallenberg befann sig i ett sovjetiskt beskydd — för att sedan dra ned en järnridå.

Mest uppmärksamhet kommer utan tvivel att framkallas av de två författarnas slutsatser om Raoul Wallenberg i Ryssland. De går i korthet ut på att den ryska uppgiften om Wallenbergs död 1947 med all sannolikhet är korrekt och att de informationer enligt vilka Wallenberg senare varit i livet antingen härrör från källkritiskt suspekta personer (vittnesmål från tidigare interner i fängelset i Vladimir) eller är baserade på missförstånd (Nanna Svartz vittnesmål).

Enligt anmälares uppfattning har makarna Villius därmed givit sig i kast med ett ämne som än så länge överstiger och måste överstiga en historikers krafter. Det går inte att behandla det knapphändiga aktmaterial som från rysk sida ställts till förfogande — det vill säga Smoltsövs dödsattest — på samma sätt som om man hade



Raoul Wallenberg och några av hans medarbetare under Budapesttiden.

ter, förhållningsprotokoll, transportjournaler, vilka knappast kan ha utplånats? Författarna ställer heller aldrig frågan om det inte inom den ryska fängervärden — eller vad man nu skall kalla den — varit eller är möjligt att finna någon enda person som haft kontakt med en så ovanlig fånge som den svenske diplomaten Wallenberg och som kunnat komplettera bilden. Därtill kommer att man i en totalitär stat inte kan stanna vid

Det ryska påståendet att Raoul Wallenberg avled i juli 1947 är av allt att döma sanningsenligt, hävdar historikerna Elsa och Hans Villius i ett arbete som publiceras i dag. Från svensk sida anförda vittnesmål enligt vilka Wallenberg senare skulle ha varit i livet underkänns av makarna Villius. Deras synpunkter diskuteras av Ulf Brandell.

gängse källkritiska metoder. Den gamla latinska sentensen "quod non est in actis non est in mundo" — vad som inte finns i handlingar finns inte i verkligheten — kan minst av allt tillämpas på en diktatur med dess möjligheter att undertrycka vad som syns politiskt oönskat. Författarnas analys av Smoltsövs dödsattest, liksom argumenteringen för att just detta enda dokument blivit bevarat, är i och för sig mycket skicklig. Indicierna för dess trovärdighet kan i förstone te sig bestickande, men vid omläsning får man intrycket av ett källkritiskt skarpsinne som arbetar i tomrum.

(hemliga polisen) vilka utlöst ansträngningar att sopa igen spåren efter Wallenberg." Abakumov framstår som den verkliga skurken liksom i den ryska noten 1957 — med den viktiga skillnaden att makarna Villius anger motiv för hans skurkaktighet.

Men det är mycket som inte går ihop. Vad vet vi i verkligheten om framförandet av en svensk värdjan till Stalin? Uppgifter om tyrannen i Kreml tyder inte på någon högre grad av mottaglighet. Det är — om man delvis följer författarnas resonemang — ytterst osannolikt att Wallenberg skulle ha dött en naturlig död exakt vid den tidpunkt som skulle ha passat mörkläggarna inom NKVD. Om man däremot laborerar med hypotesen att Wallenberg mördats — vilken vikt kan man då tillmätta den av författarna så noga analyserade rapporten av Smoltsöv? En rapport där det inte bara talas om död av hjärtinfarkt, utan där fängelseläkaren också begär anvisning för obduktion under åberopande av instruktion om särskild tillsyn över den avlidne fången?

Om man antar att NKVD sommaren 1947 till varje pris ville undanröja spåren efter Raoul Wallenberg, verkar det mera rimligt att räkna med att han bragts om livet — men så mycket orimligare framstår då Smoltsövs rapport. En sannolikt tolkning är att de ryska myndigheterna sommaren 1947 undersökte fallet Wallenberg, varoför Vysjinskij — som ju hade gamla förbindelser med hemliga polisen — avgav en medvetet lögnaktig deklaration. Smoltsövs rapport ter sig mot denna

ke vetenskapsmannen tillkallade därefter en kollega som på förfrågan bekräftade att han visste vad saken gällde, varpå han begärde att få Wallenbergs namn nedtecknat på ett papper.

Enligt makarna Villius är den andra kollegans handlingssätt obegripligt, "vilken funktion har denne i sammanhanget?" Förmodligen var ärendet så känsligt att den först vidtalade inte vågade agera ensam — Kristusens senare vrede mot honom talar också för en sådan tolkning. Författarna menar vidare att det föreligger en motsägelse mellan den andra kollegans påstående att han är orienterad och hans önskan att få Wallenbergs namn nedskrivet. Det kan lika väl vara tvärtom: kollegan nummer två känner till fallet, och just därför ber han att få skriftligt besked — för att övertyga sig om att det inte föreligger något missförstånd.

Vidare: att kollegan nummer två är "totalt" ovetande om ärendets hemliga natur" framgår enligt författarna av att han "råder Nanna Svartz att vända sig till vice utrikesminister Semjonov". Då är att märka att det är Nanna Svartz som första gången drar in Semjonov i sammanhanget — detta därför att denne under sin tid vid ryska beskickningen i Stockholm varit patient hos professor Svartz och hon därför ansåg sig kunna räkna på hans intresse för saken. Antagandet att hänvisningen till Semjonov skulle tyda på okunnighet om ärendets hemliga natur är ohållbart.

Ifall det rört sig om ett sådant missförstånd som författarna vill göra gällande borde man dessut-

Frågan är om inte den svenska påtryckning som kunde ha blivit verkligt effektiv — och som i så fall skulle ha vidtagits vid årsskiftet 1946—1947, dvs en tidpunkt då Wallenberg levde också enligt makarna Villius — hade varit ett avbrytande av förhandlingarna om en svensk miljardkredit till Ryssland. Enligt initierad uppgift skulle en sådan påtryckningsåtgärd också ha förordats, fast inte inom UD i Stockholm utan på annat svenskt håll, även det officiellt.

Men detta faller utanför ramen för den skildring eller rättare sagt den tolkning av Raoul Wallenbergs öde som Elsa och Hans Villius har presterat. Skickligt så långt den traditionella källkritiken räcker — en kritik som verkar begränsande, försvagande i stället för att ge argumentationen saklig tyngd.

BRANDELI

...personer i januari 1945 förklarade att Raoul Wallenberg befann sig i sovjetiskt beskydd — för att sedan dra ned en järnridå.

Mest uppmärksamhet kommer utan tvivel att framkallas av de två författarnas slutsatser om Raoul Wallenberg i Ryssland. De går i korthet ut på att den ryska uppgiften om Wallenbergs död 1947 med all sannolikhet är korrekt och att de informationer enligt vilka Wallenberg senare varit i livet antingen härrör från källkritiskt suspekta personer (vittnesmål från tidigare intern i fångelse i Vladimir) eller är baserade på missförstånd (Nanna Svartz vittnesmål).

Enligt anmälarens uppfattning har makarna Villius därmed givit sig i kast med ett ämne som än så länge överstiger och måste överstiga en historikers krafter. Det går inte att behandla det knapphändiga aktmaterial som från rysk sida ställts till förfogande — det vill säga Smoltsovs dödsattest — på samma sätt som om man hade att göra med ett aktstycke från en annan miljö. Författarna vänder stort avseende vid ministerpresident Kosygin's förklaring till statsminister Erlander under besöket i Moskva 1965 att den personliga jetunionen förklarade ryska regessern över Wallenberg hade försvunnit — förstört, anser Villius. Men bör inte Wallenberg — tillsammans med andra intern — finnas antecknad i tex collregis-

hävder historikerna Elsa och Hans Villius i ett arbete som publiceras i dag. Från svenska sidan anförda vittnesmål enligt vilka Wallenberg senare skulle ha varit i livet underkänns av makarna Villius. Deras synpunkter diskuteras av Ulf Brandell.

gångse källkritiska metoder. Den gamla latinska sentensen "quod non est in actis non est in mundo" — vad som inte finns i handlingar finns inte i verkligheten — kan minst av allt tillämpas på en dikatur med dess möjligheter att undertrycka vad som synes politiskt oönskvärd. Författarnas analys av Smoltsovs dödsattest, liksom argumenteringen för att just detta enda dokument blivit bevarat, är i och för sig mycket skicklig. Indicierna för dess trovärdighet kan i förstone te sig bestickande, men vid omläsning får man intrycket av ett källkritiskt skarpsinne som arbetar i tomrum.

Omständigheterna kring Smoltsovs rapport var följande: Efter ett tolvårigt förnekande att Raoul Wallenberg någonsin varit i Sovjetunionen förklarade ryska regeringen 1957 att han hade befunnit sig i fångelse i Moskva, där han emellertid skulle ha avlidit 1947; som stöd anfördes rapporten från Smoltsov. Skulden för Wallenbergs kvarhållande i fångelse lades på säkerhetsschefen Abakumov, vilken senare hade avrättats.

Går man tio år tillbaka i tiden visar det sig att nästan på dagen en månad efter det att Wallenberg skulle ha avlidit förklarade ryske vice utrikesministern Vysjinskij med anledning av en svensk démarché att "Wallenberg inte finnes i Sovjetunionen och att han är okänd för oss". Makarna Villius menar nu att Vysjinskij talade i god tro, att han blivit vilseledd av säkerhetstjänsten, denna mäktiga stat i staten. De framhåller hur rapporter från återvändande fångar givit vid handen att sommaren 1947 hade fångar som direkt eller indirekt haft med Wallenberg att göra underkastats noggranna förhör. De hade sedan hållits isolerade. Enligt författarna skulle denna isolering ha betingats av att Wallenberg avlidit, varvid "man också måste räkna med möjligheten att döden inte varit naturlig" — att han med andra ord hade blivit mördad. I varje fall sägs det för vissa ryska myndigheter ha varit angeläget att "sopa igen spåren efter Wallenberg" och att i detta sammanhang isolera hans tidigare medfångar.

Orsaken till en sådan aktion skulle enligt makarna Villius just ha varit de svenska framställningarna. Författarna pekar på hur den 15 juli 1947 till Stalin hade framförts en vädjan att utlämna Wallenberg, undertecknad av organisationer, representerande över en miljon svenskar. "Detta kan ha föranlett förfrågningar till NKVD

...dött en naturlig död exakt vid den tidpunkt som skulle ha passat mörkläggarna inom NKVD. Om man däremot laborerar med hypotesen att Wallenberg mördats — vilken vikt kan man då tillmätta den av författarna så noga analyserade rapporten av Smoltsov? En rapport där det inte bara talas om död av hjärtinfarkt, utan där fängelseläkaren också begär anvisning för obduktion under åberopande av instruktion om särskild tillsyn över den avlidne fången?

Om man antar att NKVD sommaren 1947 till varje pris ville undanröja spåren efter Raoul Wallenberg, verkar det mera rimligt att räkna med att han bragts om livet — men så mycket orimligare framskräms då Smoltsovs rapport. En satolisk tolkning är att de ryska myndigheterna sommaren 1947 undersökte fallet Wallenberg, varefter Vysjinskij — som ju hade gamla förbindelser med hemliga polisen — avgav en medvetet lögnaktig deklaration. Smoltsovs rapport ter sig mot denna bakgrund inte som ett nyckeldokument utan som en undanflykt. Full visshet kan inte nås. Men det verkar ovetenskapligt att — som makarna Villius — på så svaga grunder hävda att "bevisbördan åligger den som vill göra gällande att Wallenberg varit i livet efter 1947".

Vittnesmålen om Wallenberg. Det skulle föra för långt att diskutera författarnas skarpa kritik mot justitieråden Gyllenswärd och Santesson's yttrande på grundval av utsagor av intern från fångelse i Vladimir. Jag vill därför stanna vid kritiken mot vittnesmålet från Nanna Svartz, också därför att detta får anses väga tyngst.

Professor Svartz sammanträffade 1961 i Moskva med en kollega som — efter att hört en redogörelse för fallet Wallenberg — sade sig känna till saken samt veta att Wallenberg var i livet men "i mycket dåligt tillstånd". Den rys-

gans påstående att han är orienterad och hans önskan att få Wallenbergs namn nedskrivet. Det kan lika väl vara tvärtom: kollegan nummer två känner till fallet, och just därför ber han att få skriftligt besked — för att övertyga sig om att det inte föreligger något missförstånd.

Vidare: att kollegan nummer två är "totalt ovetande om ärendets hemliga natur" framgår enligt författarna av att han "råder Nanna Svartz att vända sig till vice utrikesminister Semjonov". Då är att märka att det är Nanna Svartz som första gången drar in Semjonov i sammanhanget — detta därför att denne under sin tid vid ryska beskickningen i Stockholm varit patient hos professor Svartz och hon därför ansåg sig kunna räkna på hans intresse för saken. Antagandet att hänvisningen till Semjonov skulle tyda på okunnighet om ärendets hemliga natur är ohållbart.

Ifall det rört sig om ett sådant missförstånd som författarna vill göra gällande borde man dessutom på officiellt ryskt håll ha varit mera expedit i stället för att förhålla ärendet i flera år. Vittnesmålet från Nanna Svartz är inte hundraprocentigt bindande. Missförståndsteorin kan inte uteslutas — men professor Svartz tolkning synes ha en övervägande sannolikhet för sig.

Vad återstår att göra? Regeringen ser — som indirekt framgick av vitboken förra hösten — pessimistiskt på fallet Wallenberg. På rysk sida har man läst sig. Det båtar föga att fråga vad som kunde ha uppnåtts genom ett mera energiskt svenskt uppträdande på ett tidigare stadium — även om de av författarna anförda ordagranna citaten av tex utrikesminister Undén 1947 om frånvaron av rysk folkbokföring(!) verkar direkt stötande. Dåvarande kabinettssekreterare Arne Lundbergs insats för att driva fallet Wallenberg under 1950-talet kunde nog ha markerats starkare; sannolikt var det Lundberg som fick Erlander att till den grad engagera sig för Raoul Wallenberg.

den tolkning av Raoul Wallenbergs öde som Elsa och Hans Villius har presterat. Skickligt så långt den traditionella källkritiken räcker — en kritik som verkar begränsande, försvagande i stället för att ge argumentationen saklig tyngd.

BRANDELL

DN
23/1-66

ANALYS AV WALLENBERGS ÖDE

Sedan Raoul Wallenberg en ja-
varidag under rysk militär-
esk. försvann från Budapest, där
han räddat livet på tusentals judar,
har hans öde upprört hemmapopula-
ren mer än någon annan svensks.
Docent Hans Villius och hans fru
Elsa Villius sammanfattar i *Fallet
Raoul Wallenberg* (Almqvist & Wik-
sell, 21:50) kända fakta
och söker göra en oengagerad ana-
lys av uppgifter som är dunkla eller
motstridiga.

Något nytt källmaterial presente-
rar Villius inte. Det nya i boken
är tesen att de ryska förklaringarna
i fallet, tvärt emot vad en utbredd
svensk opinion ansett, är följdrik-
tiga och trovärdiga. Villius menar
att svenskt känslotänkande kommit
att skymma de logiska förklaringar-
na till skenbara ryska inkonsekven-
ser.

Förskarparet tror sig sålunda kun-
na fastslå, att Wallenberg i över-
ensstämmelse med den ryska versio-
nen dog i Ljubljankafängelset i
Moskva i juli 1947 — om på ett
naturligt sätt lämnas öppet. Vittnes-
målen om att Wallenberg senare
skulle ha suttit fängslad i Vladimir
inde-ns, och professor Nanna
Svartz uppgifter om att en rysk förs-
are 1961 skulle ha sagt till henne
att den svenske diplomaten ännu
var i livet betecknas som ett miss-
förstånd.

Ref två dagar efter det att Wall-
enberg försvunnit i Budapest med-
delade vice utrikesministern Deka-
nosov i Moskva svenske envoyén
Staffan Söderblom att Wallenberg
påträffats och att de ryska militär-
myndigheterna vidtagit åtgärder
för att skydda honom. I över tolv
år, ända fram till den 6 februari
1957, vidhöll ryssarna sedan bestämt
att de inte visste något om hans
öde. Då förklarades i ett memo-
randum att man i Ljubljankafängel-
sets arkiv funnit en rapport från
förra sjukvårdschef Smoltsov till sä-
kerhetsministern Abakumov, daterad
den 17 juli 1947, om att "den för-
eder bekante fången Wallenberg"
avlidit i sin cell, förmodligen av
hjärtslag. Av en anteckning på rap-
porten framgick att Abakumov
snartligen givit order om att liket
skulle kremas utan obduktion. Ryss-
arna har sedan stått fast vid denna
version, och ministerpresident Kosy-
gin förklarade så sent som i somras,
att någon dossier inte fanns om
Wallenberg, men att om denne var
i livet skulle han ändå snabbt på-
träffas.



Raoul Wallenberg med några av sina medarbetare i Budapest.

Om de ryska uppgifterna är rik-
tiga, innebär detta att säkerhetstjän-
sten kunde hålla Wallenberg fången
i drygt 2 1/2 år utan att Sovjet-
regeringen hade vetskap därom. Vil-
lius finner inte ett sådant förhål-
lande märkligt mot bakgrunden av
att de ryska säkerhetsorganen under
Stalinepoken utgjorde en stat i sta-
ten. När efterforskningarna från
svensk sida blev allt enträgnare, för-
sökte Abakumov att sopa igen spä-
ren efter Wallenberg, bl.a. genom
att undanskaffa kroppen utan ob-
duktion, förstöra hans dossier och
isolera de fångar som haft känne-
dom om Wallenberg. Att rapporten
från Smoltsov till Abakumov, som
låg till grund för det ryska erkän-
nandet att Wallenberg hållits fängs-
lad i Moskva, till sist påträffades
och inte hade förstörts i likhet med

de övriga handlingarna om svensken,
berodde på att den aldrig nådde sä-
kerhetsministern utan blev kvar i
Ljubljanka. Smoltsov underrättade
enligt sina egna anteckningar på
rapporten i stället personligen Aba-
kumov.
Med denna tolkning blir den rys-
ka versionen följdriktig. Men Villius
prövar inte en helt motsatt, för vil-
ken det finns lika goda skäl. Ledar-
na i Moskva kan hela tiden ha
kännt till Wallenbergs öde. Att er-
kännandet, att han hållits fången i
dryga två år efter det han tagits i
"beskydd" dröjde i tolv år, trots
att under tiden allt mer överväldi-
gande bevis samlades från svensk
sida, var inrikespolitiskt motiverat.
Abakumov avrättades 1954, men den
ryska kritiken mot Stalinregi-
men bröt inte fram med full kraft

förrän vid partikongressen 1956.
Först därefter kunde man från rysk
sida skaffa fram en lämplig synda-
bok, Abakumov.

Villius godtar inte vittnesmål från
senare frigivna fångar i Vladimir-
ängelset, att Wallenberg skulle hål-
lits i isolering där långt efter som-
maren 1947. Den ende som påstår
sig ha personligen träffat Wallen-
berg betecknas som helt otillförlit-
lig. Övriga utsagor avfärdas som an-
drabandsuppgifter. I Vladimir isole-
rades fångar som känt till Wallen-
berg i Moskva. Samtal mellan dem
om Wallenberg har via knacksnigs-
telegrafen mellan cellerna "lätt kun-
nat förvandlas" till att Wallenberg
nu fanns där.

I detta stycke verkar Villius re-
sonemang inte helt övertygande.
Sant är, att vittnesmålen från Vla-

dimir saknar den äkthetens detalj-
rikdom som de från Moskva äger,
men de är dock för många och
samtänliga för att utan vidare
kunna avfärdas. Däremot böjer man
sig för Villius argumentering beträf-
fande Nanna Svartz vittnesmål. Om
den ryske forskare och dennes kol-
lega som professor Svartz talade
med 1961 visste att Raoul Wallen-
berg fortfarande levde och hölls
fängslad, måste de också veta att
ryska säkerheten önskade hålla det-
ta dolt. Det är då orimligt att de
skulle ha fått professor Svartz att ta
upp boken med vice utrikesministern
och därmed avslöja att de själva
pratad bredvid munnen i en hem-
lig, mycket ömtålig affär.

Paret Villius har gjort en välskri-
ven, lättläst sammanfattning av vad
som är känt om Raoul Wallenbergs
dramatiska öde, och skarpsinnigt
hävdar rimliga teorier där fakta inte
räcker för visshet. Men det plausib-
la speglar inte nödvändigtvis verk-
ligheten. Villius kan ha rätt i sina
hypoteser, men de kan också vara
fel. Allt för många bitar i pusslet
är ännu okända och kommer kan-
ske att förbli så. Att Villius skulle
ha skrivit den slutliga versionen av
affären, Wallenberg förefaller dock
osannolikt, inte minst med hänsyn
till att åtskilliga av de ännu hem-
ligstämplade akterna, när de friges
bör kunna hjälpa att skingra dunkla
frågor.

Att författarna har hållit sig på
emotionellt avstånd från stoffet har
varit till fördel för stringensen. Men
kanske har de slagit över något i
sin strävan att värja sig för det
känslomättade. Deras ibland litet
snåla bedömningar ger intrycket att
de vill krympa Wallenberg till for-
matet. Detta är olyckligt, ty han
var ändå, hur förläsat ordet än kan
klinga, en verklig hjälte.

TOM SELANDER

131

P.M.

rörande presskommentarer kring vitboken i fallet

Raoul Wallenberg

(Komplement till bifogade svensk pressöversikt nr 58)

I följande redovisning av den svenska pressens kommentarer kring offentliggörandet av vitboken i fallet Raoul Wallenberg har jag utgått från tre frågor:

1. Hur bedömer pressen regeringens hittillsvarande handläggning av fallet?
2. Vad är pressens åsikt om fallets framtida handläggning?
3. Vad är pressens åsikt om offentliggörandet av materialet i Wallenberg-ärendet?

Redovisningen består av direkta citat ur angivna tidningars ledare.

1. Ärendets handläggning hittills

Stockholms-Tidningen (s) 17/9:

Vitboken ger ett mycket starkt intryck av vilka energiska ansträngningar regeringen gjort. Ett stort antal av utrikesdepartementets mest kvalificerade krafter har nästan dagligen arbetat med fallet i flera år. Frågan har tagits upp med de ryska myndigheterna till den grad att varje statsbesök mest handlat om Wallenberg. De svensk-ryska förbindelserna har i över ett decennium dominerats och förbittrats av denna fråga.

Svenska Dagbladet (h) 17/9:

Hur seriöst statsminister Erlander tog professor Svartz utsago framgår av beslutet att begära Wallenbergs hem-

sändande. Vid alla senare personliga kontakter på regeringschefs- och utrikesministerplanet har också hennes vittnesmål varit ett huvudargument i framställningarna till Moskva om nya undersökningar och omprövningar. Det ryska svaret har ständigt blivit detsamma. Dunklet vilar fortfarande tungt över affären, och i stället för en trist resignation känner svensk opinion den gnagande oron och bitterheten växa på nytt. I denna situation är det dock tillfredsställande att kunna konstatera att den svenska regeringen under en följd av år gjort vad som rimligtvis kunnat begäras av den och visat en aktivitet som står i bjärt kontrast till valhäntheterna och försummelserna under tiden närmast efter Wallenbergs bortförande från Budapest.

Aftonbladet (s) 17/9:

Någon anledning finns inte att tvivla på statsminister Erlanders uttalande att de som arbetat med fallet känt sig starkt engagerade i Raoul Wallenbergs öde, att alla uppslag nog prövats och att varje tillfälle utnyttjats till kontakter med framställningar hos den sovjetiska regeringen.

Det är djupt beklagligt att alla dessa ansträngningar inte lett fram till något positivt besked, eller om Wallenberg verkligen avlidit 1947 - till en klarare dokumenterad uppgift.

Expressen (fp) 17/9:

Den andra anmärkningen gäller emellertid just att regeringen utan närmare eftertanke skyndade sig att i stället hos den sovjetiska regimen prisge det utomordentliga vittne prof Svartz råkat på. Genom att ögonblickligen utlämna spået till Chrustjev omöjliggjorde regeringen en precisering och fördjupning av bevismaterialet - måhända rent av en direktkontakt, som skulle ha blivit komplett omöjlig för Sovjetregimen att komma förbi. Hr Erlanders förhastade brev gav Chrustjev möjlighet att snabbt täppa till - såsom också skedde.

Det är obegripligt att regeringen handlade så, med alla tidigare erfarenheter av de ryska regeringskontakterna i minne. Och det är obegripligt att den vågade ta

på sitt ansvar att handla så eller över huvud att handla alls utan minsta kontakt med den parlamentariska opinionen. Ett rådslag med partiledarena skulle under alla förhållanden ha varit självklart, innan någon som helst åtgärd vidtagits. Här vilar ansvaret tungt på en maktfullkomlig regering för en katastrofal felbedömning.

Ny Tid (s) 17/9:

Den nya vitboken i Wallenbergs-affären visar hur oerhört stora ansträngningar den svenska regeringen nedlagt för att få klarhet om Raoul Wallenbergs öde. Alla uppgifter, hur fragmentariska de än har varit, tycks ha kollats minutiöst från svensk sida.

Nya Wermlands Tidningen (h) 18/9:

Den ståndpunkt som regeringen intagit under senare år kontrasterar bjärt mot den man kan väl säga likgiltighet som fanns hos de svenska myndigheterna vid tiden för försvinnandet och de närmast följande åren, då det borde ha funnits möjligheter att komma till ett lyckosamt resultat. Om anledningen till flatheten finns det ingen anledning att nu fälla ett omdöme. Den ligger i öppen dag ,...

Söderhamns-Kuriren (s) 17/9:

Det framgår av vitboken att den svenska regeringen och Tage Erlander personligen nedlagt ett mycket energiskt arbete på att få saken klarlagd. Från svensk sida har man ingen del i ansvaret för att affären Raoul Wallenberg även i fortsättningen kommer att bli en tung belastning i de svensk-sovjetiska relationerna.

Gefle Dagblad (fp) 17/9:

Chrusjtjov blev vid sitt Sverigebesök uppenbart irriterad över att även då bli påmind om Wallenberg, och hr Erlander tillät sig vid sitt besök i Moskva i somras att förklara för ryssarna att "de bilaterala förbindelserna var gynn-samma, så när som på att Wallenbergsfrågan ännu inte kunnat klaras upp". Klarare kunde statsministern knappast ha understrukt vilken vikt man på svenskt håll lade vid affären Wallenberg.

2. Fortsatt handläggning

Stockholms-Tidningen (s) 17/9:

Ryssarna har också uttryckt sin irritation över att Sverige förpestar de svensk-ryska förbindelserna med att ta upp en enda människas försvinnande, när Sovjet, som jämförelse, förlorade 20 miljoner människor i kriget mot nazisterna, som Sverige stod utanför.

Oberoende av tyngden i sådana argument, har svenska regeringen med rätta sett det som en humanitär åtgärd att försöka klarlägga Wallenbergs öde.

Som läget är nu, tycks alla möjligheter ha blivit uttömda. Det är till synes omöjligt att nu komma längre, något som inte hindrar att nya ansträngningar måste göras i den mån nya fakta kommer i dagen.

Dagens Nyheter (fp) 17/9:

Att man på svenskt regeringshåll nu ser mera pessimistiskt på fallet Wallenberg än tidigare kan läsas mellan raderna. Fast står att det officiella ryska beskedet om Raoul Wallenbergs död 1947 med till visshet gränsande sannolikhet är oriktigt och att det i Sovjet rimligtvis måste finnas flera uppgifter om Wallenberg än ryska myndigheter velat medge.

Svenska Dagbladet (h) 17/9:

Utan tvivel har det varit mycket påkostande för statsminister Erlander att gång på gång ta upp och hårt driva affären Wallenberg med ryska kolleger som haft svårt att lägga band på sin irritation och i ett fall - Krusjtjev vid besöket här - råkat i raseri. Strävandena att komma till klarhet har dock varit naturliga och ofrånkomliga. Hur mörka utsikterna att bryta igenom den ryska moståndsvallen än ter sig, kan det svenska folket aldrig i sitt hjärta betrakta affären Wallenberg som utagerad förrän visshet vunnits.

Aftonbladet (s) 17/9:

Efter publiceringen av vitboken står frågan öppen hur regeringen i fortsättningen ska handla. Det förefaller oss mot bakgrund av det material som nu framlagts - hur svårt ett sådant ställningstagande än kan kännas - inte finnas utsikter för ett fortsatt agerande; fallet måste tyvärr

betraktas som avskrivet.

Man får självfallet vara beredd att ompröva en sådan ståndpunkt, om några nya uppgifter eller fakta längre fram skulle bli tillgängliga. Men det måste då vara fråga om ett otvetydigt bevismaterial, med vilket man vet sig med säkerhet kunna undergräva den hittillsvarande ryska ståndpunkten.

Expressen (fp) 17/9:

Vitboken klargör att på senare tid åtskillig och berömvärd möda nedlagts från svensk sida för att rädda Wallenberg. Det har tagit tid, det har tagit kraft och det har frestat på de svensk-sovjetiska överläggningarna i andra ämnen. Men dessa förhållanden kan aldrig få förvandlas till någon ursäkt för att i fortsättningen satsa mindre tid eller kraft eller riskera färre påfrestningar. Om något är utslutet är det att någon svensk regering någonsin skall ta skammen av att sätta punkt för ansträngningarna att klarlägga det upprörande sovjetiska brottet mot vår landsman Raoul Wallenberg.

Detta leder i sin tur till att regeringens vitbok svårligen kan godtas om en obestritt klargörande svensk redovisning av det material som finns och av vad som hänt fram tillnu. En parlamentarisk undersökningsnämnd borde rimligen få företa en egen och suverän utredning av Wallenbergsaffären i desshelhet.

Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning (fp) 17/9:

Efterforskningarna måste självfallet fortsätta. Nanna Svartz' upplevelse visar att nya spår plötsligt kan bli synliga, och de skulle åtminstone kunna föra till klarhet. Den ryska regeringen försöker med all makt sätta punkt. Lyckas den med detta kan det inte innebära något annat än att dess oförmåga att lämna sanna besked blir det bestående intrycket. Hade den verkligen velat bättra sig i detta stycke skulle vi aldrig behövt misstänka att den hindrat räddande händer att nå en döende man och förvandlat en framstående rysk vetenskapsman till lögnare. Är detta slutet så är det ett vanhedrande slut.

Ny Tid (s) 17/9:

Förnyade framstötter till de ryska myndigheterna kan kanske leda till att man på rysk sida omprövar sin hittillsvarande hållning. Det är ett moraliskt krav att den svenska regeringen inte hänskjuter affären Wallenberg till UD:s arkiv.

Vestmanlands Läns Tidning (fp) 17/9:

Som det nu är får tydligen svenska folket och svenska regeringen invänta ännu ett skifte i Kreml för att lyckas åstadkomma undret. Under tiden får dock inte den dossier vi - till skillnad från polisstaten - har i ämnet läggas undan eller anses som redan överfylld.

Arbetet (s) 17/9:

Det är naturligt, om optimismen på svensk sida att få klarhet om Wallenbergs öde minskar efter vad som senast passerat. Men att ge upp och avskriva fallet är för den skull inte motiverat. Frågan måste hållas öppen i hopp att antingen den ryska attityden skall ändras eller att nytt material ger nya möjligheter till efterforskningar.

Sydsvenska Dagbladet (mbs) 17/9:

För regeringen gäller det nu att fortsätta sina aktioner i Wallenbergaffären utan att förtröttnas. Moskva måste få klart för sig att Sverige inte ämnar avskriva denna ytterst dunkla fråga förrän man fått besked om vad som hänt den svenske diplomat som togs under tyskt "beskydd" i Budapest för tjugo år sedan.

Göteborgs-Posten (fp) 17/9:

De nuvarande ledarna i Sovjet har varit synnerligen försiktiga och återhållsamma i sina uttalanden. Det är säkert välbetänkt att också från svensk sida nalkas mystiken kring Wallenbergs öde utan allt för många förutfattade meningar i den ena eller andra riktningen.

Det enda man med säkerhet vet är att Wallenberg utan att tveka riskerade sitt liv i humanitetens tjänst.

Norrbottens-Kuriren (h) 17/9:

Fallet Wallenberg är inte avskrivet, får inte vara det. Statsministern kan vara förvissad om att det stöd han känt av en enhällig opinion i strävan att nå en lösning endast har förstärkts och förutsätter nya framstötter. Ryssarna måste bringas att inse att de inte slipper undan

att göra ordentliga undersökningar och redogörelser i stället för att ständigt säga njet, njet,

Nerikes Allehanda (fp) 17/9:

Vitboken, så kanpphändig i sin redovisning att meningen med den kan ifrågasättas, aktualiserar en tidigare ställd fråga: Skall regeringen nu släppa fallet Wallenberg, avföra det från dagordningen. Frågan har diskuterats i pressen i samband med statsminister Erlanders negativa besked i saken efter återkomsten från Sovjet för några månader sedan. På socialdemokratiskt håll synes man mest vara böjd för att så skall ske.

Och visst måste chanserna att skapa klarhet i Wallenberg-affären beteckas som mikrosköpiskt små. Men det oaktat anser vi att regeringen även i framtiden skall pröva varje ny uppgift om Raoul Wallenberg. Fallet behöver för den skulle inte utgöra en belastning i relationerna mellan länderna.

Nya Wermlands Tidningen (h) 18/9:

Nu kräver hela svenska opinionen - kanske mer än någonsin - att regeringen med förnyad kraft arbetar för att klarlägga Raoul Wallenbergs öde. Framstående ryska läkare har berättat för en framtående svensk kollega att Raoul Walleⁿberg fanns i livet 1961. Han var inte död. Var finns han nu?

Svensk opinion skulle hälsa med tillfredsställelse om utrikesnämnden vid sitt slutliga ställningstagande fastslår att fallet Wallenberg alltjämt innehåller så många dunkla punkter att ärendet ej får avskrivas.

Gefle Dagblad (fp) 17/9:

Kommer nya vittnesmål fram måste nya framställningar göras - och hr Erlander som personligen ägnat fallet ett så utomordentligt intresse, är säkert också beredd att göra det alldeles oavsett om ryssarna blir irriterade eller ej.

Bohuslännningen (fp) 17/9:

Statsminister Tage Erlander har i ett uttalande förklarat, att han nu är mindre optimistisk än förr, vad gäller att få klarhet i fallet Wallenberg. Det kan man förstå. Men denna nedslagenhet får inte resultera i att ansträngningarna att få klarhet minskas.

Vitboken är i och för sig en påtryckning på de sovjetiska ledarna. Den bör följas upp med intensifierade svenska efterforskningar. Den bör i sig själv utgöra en ny anledning till framställningar i Moskva: kan de ryska myndigheterna i vad på dem ankommer bekräfta den i boken lämnade redovisningen?

Sydöstra Sveriges Dagblad (s) 18/9:

Otroligt är heller inte, att Wallenberg-affären kommer att brukas i den fortsatta antisovjetiska propaganda, som fortfarande är mycket hätsk på visst konservativt håll. Naturligtvis tjänas Wallenberg-saken inte därigenom - och inte demokratins sak heller. Hetsighet och hätskhet är inte de rätta medlen att använda om man vill övertyga.

Förnuftigast vore nog, om Wallenberg-affären fick vila och sedan avvecklas i stillhet. De aktioner med syfte att utreda Wallenbergs öde, som är i gång, är förståeliga och icke omöotiverade. Men utsikterna att resultat ska nås är, som redan har sagts, ytterst små om ens några alls. Känslan av att en orätt har blivit begången kan inte elimineras, men detta betyder inte att den ska styra handlingar, som förnuftet måste bedöma som meningslösa.

3. Vitbokens offentliggörande.

Expressen (fp) 17/9:

Hemlighållandet av Nanna Svartz' vittnesmål i fyra och ett halvt års tid kan inte försvaras, vare sig med hänsyn till våra demokratiska arbetsformer eller till det djupa engagemang en bred svensk folkopinion känt i denna sak. Efter den ryska reaktionen på hr Erlanders brev till Chrustjev i februari 1961 fanns det ingen anledning

att låta detta märkliga och upprörande material förbli okänt.

Expressen (fp) 20/9:

Alla papper i Wallenbergsaffären bör framläggas för utrikesnämnden krävs av folkpartiet. Det är orimligt att oppositionen ska kunna bilda sig en uppfattning om affären och regeringens handläggning om man inte får tillgång till samma fakta som regeringen.

Tyvärr bemöter statsminister Erlander dessa självklara önskemål med ett goddag yxskaft: "Urvalet i vitboken har sammanställts av ledande UD-tjänstemän som utfört ett mycket samvetsgrant och gediget arbete", förklarar han. Utrikesnämnden ska få ta del av papperen "om den har tid till det", lovar statsministern dock.

Det blir inte annat att göra än att se till att utrikesnämnden får den tiden på sig, hr statsminister. Det förhållandet att skickliga tjänstemän i UD svarat för texturvalet i vitboken försämrar inte tyngden i kraven på full redovisning. Hr Erlander undanhöll Nanna Svartz' vittnesmål för allmänheten i fyra och ett halvt år. I och med att det äntligen redovisats bör också det ytterligare material som finns ges spridning. När herr Erlander menar att dessa papper inte är särskilt betydelsefulla har han i själva verket talat om varför ytterligare smussel är helt meningslöst.

Sydsvenska Dagbladet (mbs) 17/9:

Regeringen har, som statsministern framhållit, när det gäller Raoul Wallenberg stöd av en enhällig svensk opinion. Men det är ett rimligt krav att regeringen i möjligaste mån ger allmänheten fortlöpande informationer. Att Nanna Svartz uppseendeväckande uppgift om att Wallenberg var vid liv så sent som år 1961 publiceras först nu, kan måhända förklaras av att de följande förhandlingarna med ryssarna förmodades kräva diskretion. Men att inte utrikesnämnden omedelbart informerades därom, måste betecknas som anmärkningsvärt, vilket folkpartiledaren med rätta påpekade i torsdagskvällens radioeko.

Göteborgs-Posten (fp) 17/9:

Regeringen har inte ansett sig kunna lägga fram materialet inför utrikesnämnden förrän efter det svenska regeringsbesöket i Moskva. Om denna bedömning varit riktig kan man ha olika meningar om. Men det förefaller vara en klok åtgärd av nämndens ledamöter att först studera aktmaterialet innan de tar ställning i själva frågan.

Borås Tidning (h) 17/9:

De ryska ledarna är med andra ord ohjälpligt komprometterade. De sitter fast i hela härvan av lögn. De bör få veta, att affären ej har avskrivits på svenskt håll.

Men varför har ej den svenska regeringen tidigare informerat utrikesnämnden angående det sensationella vittnesmål som professor Svartz avgivit?

Bohuslänningen (fp) 17/9:

Den nu av regeringen utarbetade vitboken utgör en mycket nyttig redovisning - även om den kunde ha gjorts fullständigare. Såvitt vi kan bedöma har regeringen gjort sin plikt - den har envist försökt skapa klarhet i en svensk regeringsanställds försvinnande.

Södermanlands Nyheter (fp) 20/9:

Man kan inte undgå att ställa frågan varför inte utrikesnämnden eller åtminstone övriga partiledningar kunnat få kännedom om detta vittnesmål tidigare. Det har hemlighållits i fyra år. När statsminister Erlander besvarade professor Ohlins interpellation i Wallenbergsaffären förra året gav han inte ens en antydning om att regeringen hade detta graverande material att arbeta efter. Finns det möjligen mer? Frågan är relevant eftersom ett av de svar som skall ges är om efterforskningarna skall fortsätta.

Smålandningen (o) 20/9:

Till sist bör oförbehållsamt ges ett erkännande åt statsminister Erlander, som faktiskt inte givit efter i sina försök att bringa klarhet i affären. Betecknande är hans reaktion efter att ha hört Nanna Svartz vittnesmål. Han lät i svenska regeringens namn via ambassaden i Moskva för vården av honom

överlämna en begäran om Wallenbergs omedelbara utlämnande och begärde dessutom att få sända svenska läkare till Moskva för vården av honom vid hemtransporten. Detta skedde i medvetande om att en sådan rakt på sak uttryckt begäran skulle vålla irritation. Att han nu känner sig nedstämd och säger sig ha mist tron på ryssarnas vilja att ändra attityd är mycket förklarligt.

Vad man däremot kan anmärka på är att oppositionen undanhållits så viktiga vittnesmål som Nanna Svartz'. Att det under förhandlingsstadium med ryssarna hade varit olämpligt att offentliggöra det, kan vi dock hålla med om men för oppositionsledarna hade det varit viktigt att ha kännedom om praktiskt taget allt i Wallenbergsaffären för att de i sin politik och sina uttalanden skulle kunna göra de nyanseringar som var nödvändiga.

H Ä N V I S N I N G

Bindes

I n k o m m a n d e

INK.		
D. Nr 52 / 2		
Inkom den 19.10.67		
Avd.	Gr.	Mål
R	18	

Åtgärd se originalet å

R 18

Angående ungersk pappersstandard

daterad den 6 okt. 1967

skrivelse från ~~Leifland~~

chiffertel.,,

enclairtel.,,

handbrev ,, Leifland

till Brandel

Det tillämpliga understrykes

HÄNVISNING

Bindes

A v g å e n d e

Budapest den 19.10.		19 67
Nr	44/2	
Ink. d. nr 53/2		
Avd.	Gr.	Mål
R	18	

Åtgärd se originalet å

R 18

Angående ungersk pappersstandard

PM av

skrivelse till Leifland

chiffertel. "

enclairtel. "

handbrev " Leifland

från Häggström

exp. den

Det tillämpliga understrykes

"general Maslov från Kreml". Han nämnde en österrikare, som kände honom från Vladimir, nämligen Gustaf Tauber i Wien. Denne hade numera gott om pengar, ehuru han icke hade något arbete. Över huvud gick det bra för alla utom för Schöggel. Manfred, som redan i fängelset kunnat ordna extra förplägnadsförmåner, vore numera välbeställd advokat. Turyn, som genom sin bråkighet varit impopulär bland kamraterna, vore också förmögen etc.

Schöggel mindes Hesch väl. Han förnekade emellertid bestämt, att denne talat med honom om andra fångar. Frågan om han hört någon estnisk präst omnämnas bejakade han likväl sedan och tilllade, att det varit en biskop, som Hesch berättat om. Likaså medgav han på direkt fråga, att han hört om en dansk och tillfogade, att det varit Hesch som i Potma sagt att han sammanträffat med honom.

Schöggel mindes också, att då han lämnade svensken i sjukhuset kom han till en cell i corpus III där, förutom Manfred, även Sanitzer och en tysk sutto.

Schöggel meddelade spontant, att han kommit underfund med att hans tidigare uppgift om att huvudbyggnaden i Vladimir vore byggd i vinkel, var felaktig. Då han sagt detta hade han haft Smolensk i åtanke. Manfreds skiss vore riktig.

Fyra à fem månader efter Lorentzens samtal i Zürich med Schöggel, hade den senare uppsökts i Stuttgart av en person, som presenterade sig som journalisten Hans Gross från München. Han hade bevisat sin identitet med ett identitetskort. Gross hade sagt, att han visste att Schöggel varit i Vladimir och suttit tillsammans med Manfred (detta namn nämndes först), Hesch, Tauber, Schörner o.s.v. - journalisten hade nämnt ytterligare några namn. Medfångarna kunde emellertid icke berätta mycket, men Schöggel visste ju en hel del av intresse. Om han gav ut en bok om sina upplevelser skulle han tjäna mycket pengar. Gross skulle gärna hjälpa honom skriva boken, som därefter skulle utgivas av Weiss & Co Verlag i München.

Schöggel antog genast anbudet. Här hade han ju en möjlighet att bli lika ekonomiskt välbeställd som sina forna fängelsekamrater. Under sex dagar i sträck sammanträffade han med Gross på ett café i Stuttgart. Gross frågade ut honom om hans erinringar

och stenograferade ned berättelsen. Egendomligt nog tycktes emellertid Gross vara mest intresserad av vad Schögggl upplevt efter hemkomsten. Han frågade mycket noga med vilka personer han haft kontakt, om han uppsökt några främmande beskickningar o.dyl. Schögggl påstod under samtalet med oss, att han för Gross förnekat, att han någonsin lämnat dylika uppgifter till främmande makts representanter. Såsom i det föregående omnämnts sade Schögggl emellertid vid ett annat tillfälle, att han i boken skrivit, att han icke kunde känna igen de fotografier av sin svenske medfånge, som konsulatet i Zürich förelagt honom.

Gross bjöd honom på restaurangmåltider och gav honom även då och då litet pengar, sammanlagt 620 DM. Då samtalet den sjätte dagen var slut, bad Gross Schögggl komma ut och låta sig bli fotograferad vid den förres bil (Citroen). Gross ville gärna ha ett foto av Schögggl som souvenir. På följande dag återkom Gross icke till den avtalade mötesplatsen. Schögggl väntade en tid men började sedan efterforska Gross. Han fann emellertid, att någon person med det namnet icke existerade i München. Han skrev till förlaget för att förhöra sig om sin bok, men breven returnerades med anteckningen "adressaten okänd". Schögggl förstod då att han blivit lurad.

Schögggl beskriver Gross som en man i åldern 30 - 34 år med vågigt blont hår och i högra mungipan ett ärr som gick upp mot kindknotan. På vänstra handen hade han en mycket vacker juvelring och körde en Citroen av senaste modell. Av språket att döma var Gross otvivelaktigt tysk.

Någon tid efter denna episod hade Schögggl av de schweiziska myndigheterna ombetts komma till Zürich, då man ville förhöra honom om något. Redan vid schweiziska gränsen häktades emellertid Schögggl och polisen började korsförhöra honom om vad han visste om spionageaffären Dubois. Den enda ledtråd polisen hade, syntes emellertid enligt Schögggl vara, att han en gång flugit med samma plan till Paris som Dubois. Då således alla bevis mot honom saknades, ställdes Schögggl i stället inför rätta för brutet äktenskapslöfte och dömdes till åtta månaders fängelse.

Schögggl uppger sig vidare efter återkomsten på egen hand

ha skrivit en ny bok om sina upplevelser i Sovjetunionen, vilken han sändt till Kleines Volksblatt i Graz, där den nu håller på att granskas.

I Schöggls berättelse dyker Manfred upp flera gånger. Schöggel hade efter återkomsten från sjukhuset till corpus III berättat om svensken för Manfred men icke för någon annan. Manfred hade i Potma jämte Spann och polisofficeren Marek gällt för att vara en slags förtroendeman för de österrikiska fångarna gentemot ryssarna. Manfred hade flera gånger varnat Schöggel för att berätta vad han visste och framförallt för att uppsöka någon ambassad. Vid ett senare tillfälle hade Manfred oroligt frågat, huruvida Schöggel ämnade företaga sig någonting beträffande svensken. Sanitzer hade i fängelset sagt, att han icke litade på Manfred. Den senare lyckades ofta skaffa sig bröd och annan extra förplägnad. Schöggel visste icke hur detta hade gått till eller om fängelseledningen kände till detta. Självt hade Manfred sagt att han köpt det svart.

Efter återkomsten till Österrike hade Schöggel icke mera träffat Manfred. Den senare hade emellertid flera gånger ringt upp Schöggel och bitt om sammanträffanden, men Schöggel ville icke bingra ha med Manfred att göra.

Sammanhanget kan vara följande: Schöggel berättar för Lorentzon vad han vet om svensken i Vladimir. Beskickningen i Wien utfrågar bl.a. Manfred om Schöggel, och Manfred är icke dummare än han begriper, att Schöggel lämnat oss upplysningar, som vi funnit vara av intresse. Cirka fyra månader senare kontakter Gross Schöggel och nämner namnen på några av Schöggels fängelsekamrater, först av alla Manfred. Gross lyckas så locka ur Schöggel allt vad han vet.

Bedömning av Schöggels tillförlitlighet.

Schöggel har i Zürich den 22 oktober 1956 för Lonaus och Lorentzon redogjort för sin vistelse i Vladimir. (Se P.M. den 24 oktober 1956). Denna utsaga skiljer sig i flera avseenden från Schöggels nuvarande. Inledningsvis torde kunna konstateras av

Schöggls båda redogörelse för sammanträffandet med den sjuke svensken i Vladimir, corpus II - därest uppgiften överhuvudtaget har verklighetsunderlag - att denne med hänsyn till tidsfaktorn omöjligt kan vara identisk med Tomsen. (Tomsen, alias Grosheim-Krisko, överfördes nämligen i juni 1953 från Vladimir till Tapiaw, varifrån han i december samma år via Friedland hemsändes till Tyskland).

De motstridiga uppgifterna torde lämpligen kunna uppdelas i fem kateogirer:

1. Faktorer, som på grund av normala minnesfel, slarvigt uttryckssätt och bristande medvetande om detaljernas vikt etc. icke torde påverka bedömningen av Schöggls tillförlitlighet.
2. Faktoren, som tyder på att Schöggel icke talar sanning.
3. Faktorer, som tyder på att Schöggel talar sanning.
4. Faktorer, som på olika sätt bör kontrolleras för att ytterligare undersöka Schöggls tillförlitlighet.
5. Övriga omständigheter av betydelse.

(Redogörelsen följer huvudsakligen ovanstående uppteckning av det andra samtalet med Schöggel.)

1. Faktorer som på grund av normala minnesfel, slarvigt uttryckssätt och bristande medvetande om detaljernas vikt etc. icke torde påverka bedömningen av Schöggls tillförlitlighet:

a) I sin första utsaga uppger Schöggel, att han spelat domino med Wallenberg. Vid det andra samtalet erinrar sig Schöggel överhuvudtaget icke domino, men på tillfrågan om han spelat schack, säger han, att han gjort detta under den första vistelsen i sjukhuset efter åderbräcksoperationen med en ryss eller finne. Det torde icke kunna anses anmärkningsvärt att Schöggel missminner sig på denna punkt. (Se även vad som under 2 (a) och 3 (n) anförts om Schöggls divergerande uppgifter om tidslängden för sammanträffandet med svensken.)

b) Vad tidpunkten för Schöggls andra vistelse i sjukhuset beträffar uppgav han första gången att denna ägde rum i mitten av april 1955 till den 28 maj 1955, under det att han under det senare samtalet säger, att det var i februari 1955. Den senare uppgiften torde vara den korrekta. De diverge-

rande uppgifterna synes emellertid icke böra påverka bedömningen av Schöggls tillförlitlighet.

c) Schöggls första utsaga om svenskens rörelseförmåga, där han bl.a. säger, att han "bewegte sich wie ein Kasperl" samt att han var förlamad, överensstämmer icke med den andra utsagan, att svensken aldrig kunde resa sig ur sängen. Detta kan beror på att Lorentzon vid det första samtalet missförstod vad Schöggli inlade i verbet "bewegen". Detta kan ju på tyska även betyda, att svensken rörde sig i sängen.

d) Att Schöggli under första samtalet uppgivit, att svensken var förlamad under det att han vid det andra samtalet icke kan precisera skälen för svenskens svårighet att röra sig, synes icke böra påverka bedömningen av Schöggls tillförlitlighet.

e) Vid det första samtalet erinrade sig Schöggli namnet Wallenberg. Hur kan det komma sig, att Schöggli icke vid det senare samtalet kunde erinra sig Wallenbergs namn? Han visste ju i förväg om svenska beskickningens intresse för honom. Detta kan vara en indikation på att Schöggli har rent mjöl i påsen och endast behöver berätta vad han för tillfället erinrar sig utan att tidigare behöva förbereda sig genom att repetera sina upplevelser. Å andra sidan förefaller det anmärkningsvärt, att Schöggli vid det andra samtalet, när namnet Wallenberg av envoyén Lundberg första gången nämndes, omedelbart begagnade sig av detta namn, vilket dock vid nästa tillfälle förvandlades till Wallenstein. Schöggls medgivande, att han i en tidskrift läst om den svenske diplomaten Wallenbergs öden är anmärkningsvärt i detta sammanhang. Kan Schöggli genom suggerering vid det första samtalet fått uppfattningen att det handlade om denna person? Dessa omständigheter är emellertid mot bakgrunden av Schöggls psyke (se nedan) av den art, att de icke torde påverka bedömningen. Härtill kommer även uppgiften av Schöggli, att han befann sig i ett utomordentligt dåligt tillstånd efter sex dagars vistelse i en ståcell och efter självmordsförsöket.

f) Spanns "kuggfråga" om frisören i sjukhuset synes icke vara en så viktig detalj, att man kan förmoda att Schöggli skulle erinra sig dennes utseende.

g) Spanns andra fråga om "toalett-frekvensen" är irrelevant dels på grund av att båda på grund av sitt hälsotillstånd var bundna till sina sängar, dels på grund av uppgiften att det i cellen fanns tillgång till toalett.

h) Schöggls första uppgift, att han tillsammans med svensken

i en i fängelset tillgänglig tidning läst om förbunds- kansler Raabs besök i Moskva, vilket strider mot hans andra utsaga, kan motiveras på flera trovärdiga sätt (se även under 3 (h)).

i) Schöggls uppgifter om Pelikan kan bero på minnesfel.

j) Den något diffusa beskrivningen av Vladimir, som Schögggl ger vid det första samtalet, synes vara av mindre betydelse. Att Schögggl korrigerar sin första skiss är oväsentligt, då han antagligen talat med Manfred eller andra medfångar om detta och av Lorentzon i Zurich fått reda på att den icke stämmer. Hans förklaring härutinnan bör kunna godtagas.

2. Faktorer, som tyder på att Schögggl icke talar sanning.

a) Vad angår tidslängden för Schöggls vistelse tillsammans med svensken i sjukhuset uppgav han första gången, att denna varade cirka en månads tid, under det att han vid det senare samtalet uppger endast en natt. Detta synes vara ett moment av sådan vikt, att ett direkt minnesfel synes osannolikt. (En tänkbar förklaring till Schöggls betéende härvidlag ges under 3 (h)).

b) Vid Schöggls första utsaga om 1-månadsvistelsen med svensken har han endast kunnat lämna ytterst knapphändiga uppgifter om denne, vilket förefaller egendomligt (se även under 3 (d)). Schöggls första uppgift om att svensken bett honom att det icke skulle komma till släktingarnas kännedom om att han var sjuk, synes plausibel, och det talar mot Schögggl att han icke erinrar sig denna sak.

3. Fakta, som tyder på att Schögggl talar sanning.

a) Schöggls beskrivning av cellen samt dennas läge i sjukhuset med detaljen om att den vette mot rastbox 3 överensstämmer med för oss tidigare kända fakta. (Numreringen på rastboxarna bör kontrolleras.)

b) De båda fångarnas första samtalsämne enligt Schöggls senaste uppgifter synes plausibel.

c) En viktig punkt är att Schögggl uppger, att svensken sagt, att han varit fängslad sedan 1945 och till en början i ett Moskva-fängelse suttit tillsammans med andra fångar, men att han därefter alltid eller nästan alltid suttit isolerad.

d) Därest Schöggls andra uppgift om att han endast en natt vistats tillsammans med svensken är riktig, kan detta förklara, att Schöggel har så knapphändiga uppgifter om denne.

e) Schöggls beskrivning av svenskens vård samt om att läkarepersonalen huvudsakligen varit kvinnlig, överensstämmer i båda utsagorna (se även under 1 (d)).

f) Schöggls uppgifter, att han aldrig hört namnet Tomsen och hans spontana reflektion, att namnet låter engelskt, styrker vad som ovan sagts om att svensken icke kan vara Tomsen. Samtalsledarna fick intryck att Schöggel vid detta tillfälle var fullt uppriktig.

g) Samtalsledarna fick ett gemensamt intryck av att Schöggls uppgifter om skriken i Vladimir och om Kugloff bar prägel av stor sannolikhet.

h) Schöggls uppgifter om tillgången på tidningar i Vladimir stämmer med uppgifter från ett flertal håll.

i) Manfreds uppgifter om Schöggel och Schöggls om Manfred, framför allt att han för denne berättat om svensken, synes trovärdiga.

j) Schöggls relation av sitt bortförande ur svenskens cell har prägel av sannolikhet.

k) Schöggls uppgifter i samband med samtalet om Hesch' sammanträffande med utlänningar kom spontant på ledfrågor.

l) Icke vid något tillfälle har Schöggel försökt att tillskansa sig förmåner av något slag med anledning av de uppgifter, som han lämnat till svenska myndigheter. (Han har emellertid ersatts för förlorad arbetsinkomst.)

m) Man bör hålla i minnet, att Schöggel frivilligt första gången approcherade det svenska konsulatet i Zürich, vilket mot bakgrunden av Schöggls psykiska läggning, för vilken här nedan göres ett försök till bedömning, torde passa in i hans beteendemönster.

n) Det är betecknande för Schöggls minne, att denne kommer ihåg saker och ting bättre, då han kan "haka upp" sina erinringar på viktiga personer. (Se exempelvis vad han säger om "Leningradchefen" och Maslov i Kreml.) För Schöggel torde även svensken ha hört till kategorien viktiga personer. Schöggel säger om sig själv att han ibland har ljusa ögonblick, då han bättre erinrar sig vad som passerat. Det förefaller ävenledes som om hans minne förbättrats under de två år, som förflutit sedan det första samtalet, och själv uppger han att hans hälsotillstånd nu är mycket bättre. Detta

talar för att exempelvis den motstridande uppgiften om att Schöggel första gången säger att han var tillsammans med svensken en månad och andra gången endast en natt, icke torde vara en medveten lögn utan snarare botten i en missräknad ambition att övertyga oss om att hans uppgifter verkligen var sanna. Hans senaste uppgifter torde med anledning av vad som ovan sagts vara de korrekta.

o) Under tidigare samtal med fångar som varit i Vladimir har vi hört talas om en homosexuell finne.

4. Faktorer, som på olika sätt bör kontrolleras för att undersöka Schöggels tillförlitlighet.

a) Manfred uppger, att Schöggel dömts till 10 månaders fängelse i Kreisgericht i Leoben. Självsäger Schöggel att han dömts i Zürich. Fakta bör konstateras av beskickningarna i Wien och Bern.

b) Schöggels skiss av sjukhuset bör jämföras med uppgifter från andra personer, som ävenledes vistats där.

c) Beskickningen i Wien torde kontrollera Schöggels inexakta uppgifter om sin placering efter de två vistelserna i sjukhuset. Förväxlingar synes ha skett. Schöggels uppgifter om undertecknandet av förhørsformulär bör kontrolleras.

d) den av Schöggel omnämnde Gustaf Taubers i Wien tillförlitlighet bör undersökas av beskickningen i Wien.

e) Schöggel bör tillfrågas om gatuadressen till Weiss Verlag & Co i München även om namn och adress på det kafé i Stuttgart, där han träffade Gross.

f) Engelska beskickningen i Wien torde inkopplas för att fastställa Gross' identitet.

g) Beskickningen i Wien bör söka erfara om Schöggels uppgifter om det nya manuskriptet, som lämnats till Kleines Volkblatt i Graz, är riktiga.

h) Manfreds situation i ljuset av Schöggels uppgifter kan tyda på att denne går ryssarnas brenden. Manfred var egendomligt nervös vid Braunerhielms samtal med honom. Beskickningen i Wien torde söka utreda, hur det förhåller

sig härmed.

1) Från tillförlitliga fångar, som vistats i sjukhuset, bör söka utrönas, hur tändning och släckning av ljuset i sjukhuset skedde, samt om ljuset var tänd under natten. Dessa omständigheter kan påverka bedömningen av den omständigheten, att Schöggel kan beskriva svensken relativt dåligt.

5. Övriga omständigheter av betydelse.

a) Det förefaller vara av intresse, vad Schöggel säger om att han måste underteckna ett papper om att han icke kände till svensken.

b) Schöggels dåliga rykte bland medfångarna kan vara en indikation på att han även i Zürich gick ryssarnas ärenden som provokatör. Härefter talar emellertid det förhållandet, att han spontant lämnat uppgifter om en episod i Stuttgart, då han tydligen själv varit utsatt för en provokatör, som sökte lista ut Schöggels gårdanden och låtanden efter frigivningen, ehuru inbakat i allmänna redogörelser för fångenskapen. Det förefaller högst osannolikt, att en man med Schöggels läggning vid detta tillfälle icke skulle briljerat med att flera utländska beskickningar haft intresse för hans person.

Intryck av Schöggel.

(Anteckningar av envoyén Lundberg, vars uppfattning samtliga i samtalet deltagande delar.)

Schöggel är patolog. Enligt vittnesutsagor tycks han ha företett psykiska särdrag redan på ett tidigt stadium i rysk fångenskap, varför det är möjligt, att hans psyke varit ur balans redan från barnaåren. Han äger sjukdoms insikt. "Om någon ger mig en order, kan jag utmärkt genomföra den. Om jag är lämnad på egen hand, kan jag icke hålla samman saker och ting. Mitt minne faller ibland bort, men rätt vad det är återvänder det." Han har, utsatt för press av ryssarna, sina medfångar och inhemsk polis, upptäckt, att hans psykiska särbeskaffenhet i viss utsträckning skyddar honom. Då den ryske polisofficeren frågar ut honom om "der Schwede", spelar han medvetet idiot och kommer undan. Uteslutet är därför icke, att han avsiktligt ibland upprepar sitt "mehr weiss ich nicht" eller låtsas icke förstå i syfte att dölja något eller få tid att tänka

efter. Han kan t.o.m. ha spelat in rollen som utpräglad patolog i syfte att dölja vissa förhållanden.

Inför oss hade han ingen förnuftig anledning att dölja något. Men han greps gång på gång av rädsla och osäkerhet. Han skäms över att han är oredig och obildad, han blir förskräckt, då han upptäcker att vi vet åtskilligt om Vladimir, han undrar, vart vi vill komma, han frågar, om vi verkligen är svenskar.

Då jag frågar: "Känner ni Hesch?" svarar han ja. "Talade Ni med Hesch om andra fångar?" utlöser ett blixtsnabbt och kategoriskt nej, vilket kan tydas som fånens reflex att neka på alla alltför allmänna frågor, vars innebörd han icke riktigt förstår. På frågorna: "Hörde Ni talas om någon estländsk präst, om någon dansk?" kommer lika säkert och snabbt jakande besked, i första fallet i form av korrigering "han var biskop" och han tillägger genast och spontant, att Hesch talat om dessa fångar. Möjligen är inte endast rädslan orsak till detta reaktionssätt. Han har uppenbarligen utomordentliga svarigheter att följa en tankegång, att hålla samman saker och ting, hans omdöme är ära nog obefintligt, han reagerar inför varje detalj instinktivt som ett djur. Möjligen fungerar hans minne så, att han har svårt att associera från det allmänna (Hesch - medfångar) till det enskilda (en dansk - en estländare), medan associationerna i motsatt riktning löper lättare.

Schöggl är en lögnare, därför att han blandar ihop olika tillfällen, blandar ihop vad han upplevat med vad han hört eller läst, vill skryta med sin kroppsstyrka (boxar-myten, myten om striderna i Vorkuta med skottskador i benen, som han nu spontant uppger vara åderbräck), därför att han känner sig hjälplös i tillvaron, utlämnad åt ryssar, ilskna medfångar, som anklagar honom för att vara en "Spitzel" och arga kvinnor, arbetskamrater och arbetsgivare. Hjälplösheten tvingar honom att ibland fantisera ihop något till sin fördel, ibland neka till något, som han tror kan skada honom. Han ljuger skickligt, att han fick bättre mat av ryssarna för att han arbetade bra, inte därför att han var "Spitzel". Försvarsattityden dominerar hans uppträdande. Om någon behandlar honom vänligt, kan han vara naivt öppen, och om någon kommenderar honom hårt, vågar han inte sätta

sig till motvärn. Han har lytt ryssarnas order att spionera på medfångarna, men han har gjort det som en hund reagerar på kapprapp och karameller och inte av kallblodig beräkning, och känner sig därför moraliskt oskyldig.

Han säger sig ibland umgås med tanken att bli medlem av någon "organisation, som hjälper människorna" och i den andan har han tagit kontakt med svenska konsulatet i Zürich för att meddela vad han vet om "der Schwede". Det verkar inte, som om

han väntade sig någon belöning för vad han berättat. Det verkar snarast, som^{om} hans hjärna vore full av minnena från Ryssland, och han företar sig ibland det ena, ibland det andra (t.ex. bokskrivandet) för att avreagera sig.

Stundom har man intrycket att Schöggel åtminstone för en kort period lyckas vara slug och är stolt över det. Han försäkrar, att han ingalunda är dum, och många yttranden visar en normal reflexionsförmåga. Det är svårt att bedöma, om en del av hans berättelse avsiktligt är konstruerad för att övertyga dem som förhör honom.

Vid första förhöret berättade han detaljen om Wallenbergs budskap, då man gemensamt läste om förbundskanslerns besök. Denna detalj verkade spontan och trovärdig, icke minst mot bakgrunden av Brugger's vittnesmål. Det visar sig nu, att det hela var lögn. Detaljen kan lätt hopfantiseras, därför att den består av 1 ryska fängelser upplevda element.

Vid andra förhöret går historien om samvaron med Wallenberg och vad denne berättat om sin isolering utmärkt väl ihop med vad vi vet om Wallenbergs öde. Men Schöggel kan mycket väl ha upplevt eller hört talas om liknande episoder, som han nu diktat in i sammanhanget.

Vad Schöggel berättade om polisofficerens förhör med honom om "der Schwede" före avresan från Sovjetunionen, stämmer utomordentligt väl överens med bilden från 1947, men Schöggel kan ha varit förhörd om flera medfångar, han kan ha hört om liknande förhör med kamrater.

Ingen av de episoder eller fakta Schöggel berättat, är så unik och typisk, att den kan sägas med största sannolikhet vara möjlig endast i samband med Wallenberg. Den avgörande frågan är, om Schöggels initiativ och berättelse om "der Schwede" har hela sin grund i den artikel om Wallenberg, som han läste i en bildtidning eller om den bygger på ett sammanträffande med Wallenberg. Någon

bestämd slutsats tycks icke kunna dragas.

Schöggls berättelse kunde möjligen bättre värderas av en psykiatriker än av UD:s folk efter vanliga sammanställningar av nakna fakta. Ett förhör med honom bör pågå under minst ett par dagar med visst mellanrum, varvid eftersträvas att insmyga alla relevanta frågor i form av små obetydliga detaljer, som inte väcker affekter hos honom och av vilka han inte genast kan dra slutsatser om avsikterna. På grund av Schöggls svårigheter att uppfatta sammanhang kan en välplanerad korsförhörsmetodik vara givande.

Wien den 10 november 1958.

(Erik Braunerhielm)

(Gunnar Lorentzon)

KUNGL.

SVENSKA AMBASSADEN

samtal med Otto Schöggel

*Schöggel
Manfred*

Manfred 20/11 ✓
Wien den 17 november 1958.

Nr 848. 3 bil.(vardera 3 ex.)

R 18. Strängt förtroligt.

Polich. stt.

Till Hans Excellens Herr Ministern för Utrikes Ärendena.

1-3
Härmed får jag vördsamt insända trenne promemorior angående dels ett nytt samtal med Otto Schöggel, dels vissa upplysningar om dr Maximilian Manfred, dels slutligen uppgifter lämnade av dr Raphael Spahn för kontroll av Schöggels vittnesmål.

Under samtalet med Schöggel förtydligade denne vissa punkter i sin tidigare utsaga. Han överlämnade även en avskrift av sina förteckningar över medfångar, vilken bifogats promemorian.

Hittills har intet framkommit, som minskar trovärdigheten av Schöggels uppgifter. Beskickningen skall emellertid fortsätta efterforskningarna och återkomma.

Sven Allard
Sven Allard

1352

P.M.

angående samtal den 12 november 1958 med Otto Schöggl.

Schöggl uppsökte mig oannald i dag på beskickningen. Han överlämnade närslutna lista, som utgör en avskrift av de namnförteckningar över medfångar han haft. Originallistorna hade han lämnat kvar hos sin hustru i Steiermark. Jag sade honom, att det av olika skäl vore av värde för oss att få se även originalen. Schöggl blev till en början misstänksam men lovade efter någon tvekan att ge mig dessa i nästa vecka.

Han berättade vidare, att han i Potma gjort en första förteckning upptagande 45 namn (de 45 sista i närslutna avskrift), som han smugglat hem till Österrike. Denna hade han överlämnat till österrikiska röda korset, som behållit originalet men givit honom en avskrift. Övriga namn hade han med hjälp av kamrater sammanställt vid olika Heimkehrer-möten efter hemkomsten. Två namn, polacken Lesinski och ungraren Rotter hade han erinrat sig, då han gjorde den avskrift han nu lämnade mig.

De personer, vars namn äro försedda med asterisk, arbeta enligt Schöggl med säkerhet för Sovjetunionen. Personer, vars namn utmärks med ? kunna misstänkas gå ryssarnas ärenden. Att Suppinger var rysk agent visste Schöggl av den anledningen, att han före fångenskapen av amerikanarna satts att övervaka honom. Beträffande Hawlik sade sig Schöggl veta, att denne i Potma lovat ryssarna att arbeta för dem.

Medan vi tittade på listan, nämnde Schöggl att han suttit i tyska koncentrationsläger. Jag uttryckte min överraskning häröver, då ju Schöggl varit SS-officer. Schöggl förnekade, att detta var riktigt men tillfogade, att han i Vladimir till en början utgivit sig för att vara SS-man för

att komma på god fot med de tyska och österrikiska medfångar, med vilka han varit tillsammans. Vi kom så att tala om Schöggls förflutna, varvid han berättade följande.

Fadern hade varit en ganska förmögen och framstående man i Schwechat. (i Schöggls födelseattest står att fadern var bokhållare). Vid unga år hade Schöggel anslutit sig till furst Starhembergs Heimwehr och där lärt sig avsky nazisterna. 1936 hade han gjort arbetstjänst i Österrike och 1938 inkallats i militärtjänst, varvid han tjänstgjorde vid pionjärbataljon 86 i Krems. Han hade deltagit i inmarschen i Tjeckoslovakien och efter krigets utbrott i fälttåget mot Frankrike.

I trakten av Metz hade han kommit ifrån sin trupp och övernattat i en fransk bondgård. Där hade han sammanträffat med ett par fransmän, som tillhörde en motståndsgrupp med beteckningen H-2-4. Han hade vunnit deras förtroende och lovat arbeta för dem. Han hade lämnat smärre uppgifter om tyska truppernas dislokation och till och med smugglat åt dem några pistoler. Slutligen deserterade han men blev i augusti 1940 häktad och förhördes av Gestapo i Bremen. (Hans berättelse var på denna punkt otydlig, men jag ville inte pressa honom.) Han överlämnades av Gestapo till 165. divisionens krigsdomstol, av vilken han dömdes till livstids straffarbete i koncentrationsläger. Han satt till en början i "Moorlager" vid holländska gränsen och därefter i Buchenwald. Han blev så småningom tilldelad ett straffkompani, som skulle gräva fram blindgångare. Slutligen blev han i Ebrach vid Bramberg befriad av 65. amerikanska divisionen. Han fick tjänstgöra som chaufför åt amerikanska officerare och kom med dessa till Linz. Han vann så småningom amerikanarnas förtroende och fick för deras räkning utföra smärre uppdrag. Han hjälpte sålunda till att häkta Gauleitern i Linz, Eigruber. Då jag litet senare under samtalet frågade honom om hans bekantskap med fältmarskalk Schörner, svarade han, att han såsom chaufför varit närvarande vid det tillfälle, då Schörner i Linz av amerikanerna utlämnats till ryssarna. Slutligen hade Schöggel blivit chef för ett "Verbindungsstelle" mellan den amerikanska militärförvaltningen och staden Linz' myndigheter. Borgmästare Koref borde kunna erinra sig, att han vid denna tid icke kunde vidtaga några åtgärder utan samråd med Schöggel. Kort tid herefter hade Schöggel knutits till CIC. För amerikanerna hade Schöggel uteslutande arbetat inom Österrike, huvudsakligen i Linz.

Jag sade Schöggel, att jag gärna ville taga tillfället i akt att få några förtydliganden av hans berättelse föregående vecka. Schöggel förklarade sig genast beredd att omtala allt jag ville veta. Han var denna gång betydligt lugnare än tidigare och lättare att förhöra. Jag sökte dessutom på allt sätt vinna hans förtroende och undvek därför att ställa frågor, som kunde skrämma honom. Trots detta var hans berättelse många gånger oredig och jag måste ofta återkomma i detalj till samma frågor för att få klarhet.

Schöggel upprepade sin tidigare lämnade utsaga om svensken. Då han kommit in i svenskens cell, hade sålunda denne efter en stund på ryska frågat om han vore ryss. Schöggel hade på samma språk svarat, att han var österrikare. Svensken övergick då till tyska och frågade om Schöggel verkligen vore österrikare och icke tysk. Därefter hade medfångaren omtalat, att han vore svensk, att han varit fängslad sedan 1945, till en början suttit i Ljublanka, där han 1949 eller 1950 varit tillsammans med en person, varefter han alltid varit ensam. Schöggel erinrade sig plötsligt, att svensken sagt, att han redan i Ljublanka varit sjuk, sedan blivit bättre men därefter på nytt insjuknat och nu blivit alldeles "fertig". Ryssarna gävo honom icke den vård han behövde och ville tydligen icke göra honom frisk.

På fråga var svensken hade tillfångatagits, svarade Schöggel, att svensken sagt, att han 1945 häktats i Ungern. Schöggel uttryckte saken på följande underliga sätt: "Er war seit 1945 in Ungarn verhaftet". Schöggel kunde icke erinra sig, att svensken sagt något om sitt yrke eller bakgrund. Icke heller kunde Schöggel angiva, huruvida svensken sagt sitt namn. Jag frågade då också Schöggel, om han hade en känsla av att han under de senare förhören ljugit eller talat sanning, då han sagt ryssarna, att han icke visste svenskens namn. Icke heller detta kunde Schöggel erinra sig. Under utfrågningen fick Schöggel plötsligt ett intryck av att svensken kanske sagt något mera om den fänge han suttit tillsammans med i Moskva. Medfångaren torde icke ha varit en ryss. Mera härom kunde Schöggel likväl för tillfället icke komma ihåg. Schöggel har numera definitivt fastnat för att svensken skulle ha suttit i Lubljanka, men det är möjligt, att detta beror på en suggestion i efterhand. Om svenskens signalement kunde Schöggel för övrigt icke

erinra sig något nytt annat än att han trodde att denne haft här på bröstet.

Schögggl hade talat med svensken en ganska kort stund, kanske bara några minuter. Därefter hade den kvinnliga läkaren kommit in och givit svensken en spruta, varav den sistnämnde syntes ha blivit så medtagen, att han icke längre orkade tala. Först påföljande morgon hade de båda växlat ett par ord. Schögggl kunde icke säga, om svenskens tunga ryska och tyska berodde på att denne icke behärskade dessa språk eller om han varit för sjuk för att tala. Själv hade Schögggl varit mycket sjuk och icke haft något intresse för längre samtal.

Om belysningen i cellen meddelade Schögggl, att det vid dörren fanns en lampa, som brann både dag och natt.

Påföljande morgon hade vid visitationen en politisk officer - Schögggl minns ej längre, att han skulle ha hetat Stråffof - tittat in och utbrustit: "vad är det där för en typ". Han hade kallat ut läkaren ur cellen, stängt dörren och samtalat med henne ute i korridoren. Fem minuter senare hade två bärare kommit in och på en bår burit ut Schögggl som var för sjuk att gå själv. Vid förra samtalet sade ju Schögggl, att han föruts ut tämligen bryskt och vi fingo intrycket att han fått gå själv. Denna uppgift lämnade han dock som direkt svar, då envoyén Lundberg uttryckte sin överraskning att han trots sin sjukdom förflyttades så plötsligt.

Schögggl hade förts till en cell, som låg ungefär mitt emot svenskens. Huruvida denna var belägen i samma korridor eller ännu en trappa högre (alltså på andra våningen) kunde Schögggl icke med bestämdhet uttala sig om. Några timmar senare hade samme politiske officer kommit in till honom, gett honom ett par cigaretter och frågat rätt vänligt: "Nå, vad sa' den där dären? Vad berättade han?" Schögggl svarade, att han endast omtalat, att han var svensk. Officeren hade då svarat, att den sjuke visst inte var svensk utan tysk. Hade han inte sagt sitt namn? Detta förnekade Schögggl bestämt, varefter officeren efter en stund gått sin väg. Han lämnade ett paket cigaretter kvar i cellen.

Schögggl hade vistats i denna cell tre å fyra veckor. Under denna tid hade han ytterligare tre eller fyra gånger blivit förhörd av chefen för kontraspionaget i fängelset personligen. Denne hade sökt pressa ur Schögggl svenskens namn och förhöret hade ofta

varit ganska bryskt. Efter varje utfrågning hade Schöggli fått underteckna en förklaring av ungefär följande innehåll. "Jag förpliktar mig att icke för någon av mina medfångar omtala något om den sjuke, som utgivit sig vara svensk. Om jag bryter mot detta, kommer jag alltid att få vistas i ensamcell och får aldrig se hemlandet igen." Schöggli's formulering torde enligt min mening endast mycket ungefärligt återgiva innehållet i förklaringen. Jag är icke säker på att den sista satsen verkligen fanns med. Muntligen hade emellertid ryssarna ofta upprepat detta hot. I varje fall var det enligt Schöggli icke fråga om ett förhörsprotokoll i egentlig mening utan endast om en försäkran att han icke skulle tala om svensken.

I Potma hade Schöggli icke utsatts för något förhör. Han hade liksom alla medfångarna inkallats till en politisk officer som frågat honom om han icke i fortsättningen ville arbeta för ryssarna. Officeren hade framhållit, att han icke hade någon hjälp att vänta sig när han återkom till hemlandet. Den enda som bistode de återvändande vore det kommunistiska partiet. Av amerikanerna och engelsmännen hade han intet gott att vänta. Hela hans framtid berodde på om han ville samarbeta med kommunisterna. Schöggli hade icke vågat avvisa ryssarnas förslag utan svarat, att han skulle tänka över saken. Ryssen hade då hänvisat till att Schöggli ju utgivit sig för att vara boxare. Man kunde därför träffa det arrangemanget att Schöggli efter hemkomsten skulle uppsökas av en person, som gav lösenordet: "Vi skola ordna en match i Prag". Från denne skulle Schöggli erhålla sina order. Till dags dato hade Schöggli ännu icke träffat någon som gett honom detta lösenord. Därefter hade Schöggli liksom övriga fångar fått underskriva en förklaring om att han icke skulle berätta om sina upplevelser i Sovjetunionen. Denna förklaring gällde icke något speciellt förhållande utan fångenskapen i allmänhet. Muntligen hade emellertid officeren erinrat honom om den sjuke i Vladimir som utgivit sig för att vara svensk och allvarligt tillhållit honom att icke för någon berätta om denne. Han hade tillagt den varningen att om Schöggli bröt mot detta förbud, skulle ryssarna kunna komma åt honom var han än befunno sig.

Efter de cirka tre veckorna i sjukhuset hade Schöggli

överförts till huvudbyggnaden. Det var till en början mycket svårt att få ur honom, till vilken cell han då kom. Han uppgav först att han införts i en cell i den andra våningen tillsammans med Supplinger, Manfred, Sanitzer, den japanske Abwehrchefen i Manchuriet, Sacha (namnet betydde socker) och flera tyskar samt att han suttit i denna cell ända till frigivningen. På förnyade frågor förklarade han emellertid, att han efter återkomsten till Corpus III satt i flera celler. I den första av dessa sutto Manfred, Sanitzer och två eller tre tyskar, däremot icke Döring. Jag övergick då till att tala om någonting annat. Då jag senare återkom till ämnet och nära nog frågade Schöggel om varje steg han tagit, erinrade han sig plötsligt, att han från sjukhuset fördes till en cell i Corpus III, där endast greker och tyskar sutto. Detta hände den 21 februari 1955, hans födelsedag. Han minde detta därför att medfångarna ställt till en liten födelsedagsfest för honom och sammanställt en present med livsmedel ur sina gåvopaket. Schöggel själv hade ju aldrig fått mottaga några paket förrän i Pötma.

Schöggel ställde emellertid till med bråk för att han icke kom tillsammans med landsmän. Han begärde att få tala med en politruk men då ingenting hände, satte han i gång med en hungerstrejk. Efter fem à sex dagar blev han äntligen förd till en politisk officer, som tydligen först hade grälat på honom, varnat honom för att ställa till med bråk och återigen tillhållit honom att akta sig för att säga något om den sjuke i Corpus II. Därefter hade Schöggels framställning beviljats och han hade kommit till en cell i nedre våningen, där Manfred, Sanitzer och en tysk sutto. Han kan icke erinra sig att tysken var Döring, vilken han hade träffat tidigare i fängelset. Schöggel synes förväxla Döring med en annan person. Det var för Manfred, som han nu trots förbudet, nämnde svensken.

Någon tid senare hade han av okänd anledning straffats med "Stebkerke" i sju à åtta dagar. Han hade icke fått detta straff i samband med Manfred. Han hade till en början litat på och sett upp till Manfred och först i Pötma erfarit att denne ansågs gå ryssarnas ärenden.

Manfred hade under några månader efter hemkomsten hållit kontakt med honom och bland annat hjälpt honom att uttaga pass. Det var efter återkomsten till Wien som Manfred uppmanat honom att icke

göra samma dumhet som alla andra att lämna uppgifter om utländska fångar till främmande ambassader. Det kunde bli farligt för honom, hade Manfred sagt. Av denna anledning hade Schögl hittills undvikit de utländska beskickningarna i Wien och i stället lämnat sina upplysningar till olika diplomatiska missioner i Schweiz.

Jag frågade Schögl på nytt om dennes första vistelse i sjukhuset i samband med äderbräcksoperationen. Efter något trevande, framkom att Schögl intagits i Corpus II för denna operation vid två olika tillfällen. Första gången hade varit 1953, då man opererat det ena benet. Han hade då vistats i en å två månader i en cell tillsammans med en finne. Det var denne finne, som hade varit stor och stark och av landsmännen betraktades som cellspion och det var med denne han spelat schack. Även det andra benet behövde emellertid opereras och han gjorde flera framställningar om att på nytt intagas på sjukhuset. Det dröjde emellertid ända till december 1954 tills denna framställning beviljades. Det var nu han kom till en finne som var homosexuell och omedelbart förflyttades till en annan cell, där han några veckor var ensam. Han kom därefter tillbaka till Corpus III, blev snart straffad med "Stehkerker", försökte begå självmord genom att skära sig i halsen och kom så på nytt till sjukhuset och träffade svensken.

Under samtalets gång kom Schögl på att den homosexuelle icke varit finne utan tysk. En tysk medfånge vid namn Rühmann eller liknande hade vid något tillfälle berättat, att hans homosexuelle landeman haft någon historia i fängelset tillsammans med några japaner.

Såvitt jag kan förstå, kan vår uppfattning att Schögl tidigare sagt sig ha vistats i sjukhuset för äderbräcksoperation endast en gång ha berott på att vi missuppfattat hans slarviga uttryckssätt. Han torde aldrig ha sagt, att han endast en gång varit intagen för äderbräck. Han berättade exempelvis under ett förra samtal, att han först varit tillsammans med en ryss eller finne och sedan med en annan finne, men han har aldrig uttryckligen sagt, att detta var under en och samma vistelse. Uppgifterna att "finnen" dels var homosexuell dels stor och stark lämnade han under olika tidpunkter av samtalet men angav icke tillräckligt tydligt att han avsåg två olika finnar.

Tidpunkten för Schöggls andra sjukhusvistelse synes vara osäker. Schöggel insisterade på att han varit intagen i Corpus II i december 1954 men ville även hävda att han efter den sista åderbräcksoperationen satt ungefär två månader i Corpus III, innan han begick självmordsförsöket. Om Schöggel minns rätt beträffande tidpunkten för sin återkomst till Corpus III den tredje gången, bör han emellertid ha sammanträffat med svensken tre å fyra veckor före den 21 februari 1955, d.v.s. i slutet på januari månad.

I övrigt kunna Schöggls två senaste sjukhusvistelser mycket väl placeras in under den tid från augusti 1954, då han sågs av bl.a. Hawlik, till mars 1955, då han kom till Manfred och Sanitzer i cell 11. Hans uppgifter stämma också med hans medfångares uppfattning, att han upprepade gånger varit i sjukhuset. Tyvärr kan han icke erinra sig med vilka personer han satt i Corpus III efter den andra åderbräcksoperationen och till självmordsförsöket.

Schöggel korrigerade sin tidigare uppgift om att operations-salen skulle ha varit belägen i sjukhusets kortända mellan de två cellraderna. Han berättade, att för att komma till cellerna gick man från huvudingången i en korridor genom den ene cellraden så att man kom in i mellanrummet mellan cellraderna. Till höger om huvudingången och innan man kommit fram till den första cellraden ledde en i vinkel byggd trappa upp till första våningen. Här låg vid byggnadens kortända operationssalen och till vänster, d.v.s. vid den mot cellraden vettande väggen, tandläkarens rum. (se bif. skiss).

Om journalisten Hans Gross i Stuttgart berättade Schöggel följande:

Gross var i 30- å 35-årsåldern, något kortare än Schöggel själv, d.v.s. något över medellängd, kraftigt byggd. Han hade vågigt ljusblont hår, vackra tänder och ett ärr från ungefär högra mungipan upp mot kindknotan. Schöggel kunde icke säga, om detta var ett mensaurärr. Han hade flera ringar på fingrarna och körde en splittersny Citroën.

Gross hade identifierat sig dels med ett identitetskort, försett med foto, från någon journalistkola, dels med ett tyskt Heimkehrerausweis. Han hade talat tyska som en infödd men dessutom bättre ryska än Schöggel själv samt god engelska. Av det senare

språket torde dock Schöggel själv förstå mycket litet. Gross hade berättat, att han själv varit i rysk fångenskap. I vilka fångelser han vistats visste icke Schöggel.

Typiskt för Schöggels reaktioner är att då jag bad om Gross' adress, sade han sig icke kunna minnas denna, men lovade att se efter hemma. Strax därefter rann den plötsligt ur honom: Dachhausstrasse 26, München. Schöggel hade flera gånger skrivit att men fått breven i retur med anteckningen: "adressaten okänd". Några andra försök att efterforska Gross hade han icke gjort. Adressen till förlaget Weiss & Co hade han aldrig haft. Gross hade vetat att Schöggel suttit tillsammans med Manfred och många andra och sagt, att dessa medfångar uppgivit att Schöggel hade mycket att berätta.

Sammanträffandena med Gross hade ägt rum på Markt Café vid Hauptplatz i Stuttgart. Schöggel hade hjärtligt roligt åt att vi på grund av hans dialekt trott att kaféet hette Mord eller något liknande. I övrigt gav Schöggel om denna episod samma uppgifter som vid föregående tillfälle.

På frågan om till vilken tidning i Graz Schöggel lämnat sitt nya manuskript, svarade denne: "Kleines Blatt". Då jag sporde, om det inte var Kleine Zeitung, svarade Schöggel, att detta nog vore rätta namnet.

Sedan jag sagt Schöggel, att jag icke hade några flera frågor att ställa till honom, halade denne fram några handlingar, som han bad mig titta på. Det var intyg om att hans hustru, som är havande, icke hade någon egen bostad utan bodde hos sina föräldrar i Steiermark, att han själv bodde på ett Jungferl-hotell å 23 Schilling om dagen, att han hos Austrian Airlines tjänade 1.800 Schilling i månaden, att han var registrerad hos bostadsmyndigheten i Wien samt två brev från denna myndighet med försäkran om att man gjorde vad man kunde för honom. Schöggel sade så att orsaken till att han uppsökt mig i dag och icke väntat till vårt avtalade möte på fredag var, att han ville be om hjälp i sin bostadsfråga. Han hade nu blivit erbjuden en lämplig våning i Wien men för att få denna måste han betala 1.800 Schilling för den spis och det badkar som den förre hyresgästen låtit installera. Han hade själv sparat 800 Schilling och ville fråga om jag kunde låna honom de 1.000 Schilling som fattades.

Jag blev ganska förfärad och tvekade mycket länge. Jag

sade Schöggel, att vi absolut inte ville köpa upplysningar av honom. Till vilken annan person som helst skulle jag utan vidare lånat pengarna, men i detta sammanhang tyckte jag det var mycket obehagligt. Jag ville icke heller att han skulle stå i tacksamhetsskuld till oss och därför försöka vara oss till lags; då skulle allt han sade oss vara värdelöst.

Schöggel bedyrade, att hans begäran om ett lån icke hade något som helst med hans vittnesmål att göra. Han hade frivilligt svarat på alla mina frågor, innan han bett att få låna pengarna. Denna möjlighet att få en bostad och äntligen bilda ett eget hem kunde han emellertid icke låta sig gå ur händerna. Om han hade haft mera tid på sig, hade han kanske kunnat låna ihop det belopp han behövde bland sina vänner, men han måste lämna svar till kl. 8 påföljande dag. Vi hade verkat så vänliga och Lorentzon hade redan i Zürich sagt honom, att om han någon gång behövde hjälp skulle han bara vända sig till oss. Han hade därför varit säker på att vi nu skulle vara beredda att träda emellan.

Då jag fortfarande tvekade, brusade han upp och sade: "Ni tror inte på mig", "Ni litar inte på mig". Då jag frågade om han verkligen icke hade möjlighet att låna pengar från något annat håll, svarade han slutligen att han blott hade att vända sig till Manfred, så skulle han få allt han behövde. (Tidigare under samtalet hade Schöggel nämnt, att Manfred för ett par dagar sedan ringt honom och bett om ett sammanträffande samt tillagt, att han kunde ordna så att Schöggel förtjänade mycket pengar.) Schöggel framhöll, att han emellertid hittills icke velat gå till Manfred eller andra av hans typ men om ingen annan utväg fanns öppen, måste han göra detta.

Slutligen gav jag honom pengarna. Schöggel försökte truga på mig sitt pass som pant men för att skapa förtroende vägrade jag att taga emot detta eller någon annan säkerhet. Alla yttre tecken till trolse, tror jag icke att det ursprungligen var Schöggels mening att utföra någon utpressning. Jag vågar också tro, att han punktligt kommer att betala igen pengarna. Mitt intryck är att han intet hellre vill anse sig som en desperat än att han på andra sidan i en desperat situation skulle kunna sälja sig till vem som helst.

Medan jag hade Schöggels pass i min hand passade jag på att teckna ned uppgifterna däri om hans utlandsresor. Flera stamplar

sade Schöggel, att vi absolut inte ville köpa upplysningar av honom. Till vilken annan person som helst skulle jag utan vidare lånat pengarna, men i detta sammanhang tyckte jag det var mycket obehagligt. Jag ville icke heller att han skulle stå i tacksamhetsskuld till oss och därför försöka vara oss till lags; då skulle allt han sade oss vara värdelöst.

Schöggel bedyrade, att hans begäran om ett lån icke hade något som helst med hans vittnesmål att göra. Han hade frivilligt svarat på alla mina frågor, innan han bett att få låna pengarna. Denna möjlighet att få en bostad och äntligen bilda ett eget hem kunde han emellertid icke låta sig gå ur händerna. Om han hade haft mera tid på sig, hade han kanske kunnat låna ihop det belopp han behövde bland sina vänner, men han måste lämna svar till kl. 8 påföljande dag. Vi hade verkat så vänliga och Lorentzon hade redan i Zürich sagt honom, att om han någon gång behövde hjälp skulle han bara vända sig till oss. Han hade därför varit säker på att vi nu skulle vara beredda att träda emellan.

Då jag fortfarande tvekade, brusade han upp och sade: "Ni tror inte på mig", "Ni litar inte på mig". Då jag frågade om han verkligen icke hade möjlighet att låna pengar från något annat håll, svarade han slutligen att han blott hade att vända sig till Manfred, så skulle han få allt han behövde. (Tidigare under samtalet hade Schöggel nämnt, att Manfred för ett par dagar sedan ringt honom och bett om ett sammanträffande samt tillagt, att han kunde ordna så att Schöggel förtjänade mycket pengar.) Schöggel framhöll, att han emellertid hittills icke velat gå till Manfred eller andra av hans typ men om ingen annan utväg fanns öppen, måste han göra detta.

Slutligen gav jag honom pengarna. Schöggel försökte truga på mig sitt pass som pant men för att skapa förtroende vägrade jag att taga emot detta eller någon annan säkerhet. Alla yttre tecken till tröts, tror jag icke att det ursprungligen var Schöggels mening att utföra någon utpressning. Jag vågar också tro, att han punktligt kommer att betala igen pengarna. Mitt intryck är att han intet hellre vill anse sig fri än att han å andra sidan i en desperat situation skulle kunna sälja sig till vem som helst.

Nedan jag hade Schöggels pass i min hand passade jag på att teckna ned uppgifterna däri om hans utlandsresor. Flera stämplat

voro tyvärr oläsliga. När Schöggel såg min förvåning över hans resor till Frankrike och Holland, sade han att han en gång skulle berätta för mig, hur det kom sig att han kunnat göra sådana färder. "Alla" hade sökt förmå honom att arbeta för dem men orsaken till att han vistats så kort tid på varje plats han besökt hade varit, att han avvisat anbuden och återvänt hem.

• Stämplat i Schöggels pass:

22 nov. 1955 utresa ur Österrike, Feldkirch-Bahn
22 nov. 1955 inresa Buchs, Schweiz
1 dec. 1955 inresa Buchs, Schweiz
8 dec. 1955 utresa, Kufstein Bahnhof
14 juni 1956 inresa? St Margareten, Schweiz
18 juni 1956 " " "
20 juni 1956 utresa, Walserburg Bundesstrasse
17 juli 1956 utresa, Zürich flyghamn
17 juli 1956 inresa, Orly
18 juli 1956 utresa, Orly
31 juli 1956 ? Basel Bahnhof
23 aug. 1956 inresa, Kön. Marachaussee, Nederländerna
19 sept. 1956 ? Basel Bahnhof
20 sept. 1956 ? Carnavain, Genève

Passet bär formulärnr Serie B 657193, utställningsnr
B 3610/55, utfärdad den 24 oktober 1955.

Wien den 12 november 1958

Erik Braunerhielm

Manfred
S. 11.11.58

Bil. 2. ad 848 Besk Wien 17.11.58
Strängt förtroligt.

P.M.

angående Dr Maximilian Manfred

Jag uppsökte i dag Dr Pammer i inrikesministeriet för att begära vissa upplysningar bl.a. om Schöggls fängelsestraff i Schweiz och Leoben samt om journalisten Hans Gross. Pammer lovade mig att icke bedriva egna efterforskningar i Tyskland och Schweiz och icke på något sätt besvara Schöggel utan inskränka sin undersökning till de österrikiska myndigheternas akter.

På min fråga, huruvida säkerhetspolisen hade sig något bekant om Dr Maximilian Manfreds förehavanden efter hemkomsten från Sovjetunionen, svarade Pammer, att man numera hyste mycket starka misstankar om att denne arbetade för sovjettrysk räkning. Man hade dock inga som helst konkreta bevis utan blott en mängd strödda upplysningar som pekade i denna riktning. Bl.a. hade han uppträtt som försvarare för ett par personer anklagade för spionage för Sovjetunionen. Manfreds ställning som advokat gjorde det ganska svårt att komma åt honom. I varje fall ville Pammer beteckna honom som en utomordentligt farlig man, som vi måste vara mycket försiktiga med.

Pammer hoppades, att dessa upplysningar skulle räcka för oss. Han ville icke gärna lämna ut säkerhetspolisens akter i ärendet och vi skulle för övrigt knappast ha någon större nytta av dessa.

Wien den 13. november 1958.

Erik Braunerhielm

1354

Strängt förtroligt.

P.M.

angående samtal den 15 november 1958 med Dr Raphael Spann

I syfte att kontrollera Otto Schöggls minnesförmåga och tillförlitlighet hade jag i dag ett samtal med dr Spann, vilken som bekant tidigare hjälpt oss i samband med Schöggls vittnesmål. Jag nämnde icke den senares namn utan låtsades som om jag sökte bekräftelse av olika utsagor, som vi fått från skilda håll.

Vad de av Schöggel omtalade förhören i Potma beträffar, meddelade Spann, att det vore riktigt, att alla de österrikiska fångar, som på sensvåren 1955 samlats i Potma för repatriering, inkallats till enskilda förhör inför ryska politiska officerare. Syftet med denna utfrågning hade emellertid varit att noggrant fastställa vederbörandes identitet och utesluta möjligheten av att någon person lyckades bli frigiven genom att falskeligen utgiva sig vara österrikare. Med ledning av dossieren över fången genomgicks därvid dennes upplevelser under olika faser av fångenskapen. Det vore möjligt, att ryssarna under dessa förhör i några fall tillhållit fången att i hemlandet icke berätta om sin fångenskap, men dylika varningar hade icke varit allmänt förekommande. I varje fall hade Spann aldrig hört talas om att någon fånge tvingats avgiva en skriftlig försäkran att tala om sin fångenskap.

Vidare hade ryssarna givetvis icke sökt övertala alla repatriander att efter hemkomsten arbeta för dem. Spann kände emellertid till tre eller fyra fall, då fångar, troligen just i Potma, åtagit sig att framdeles gå ryssarnas ärenden. Övertalningsförsöken torde ha koncentrerats till dem, som redan under fångenskapen varit cellspioner eller vilkas allmänna karaktärslöshet var känd.

Corpus II beskrev Spann på följande sätt: Sjukhusets

framsida hade icke haft någon förbyggnad. Sedan man trätt in genom huvudingången befann man sig således mitt i den cellrad, som löpte utmed byggnadens framsida. I denna cellrad fanns en trappuppgång, som - såvitt Spann erinrade sig - förde upp till tredje våningen. För att komma till operationssalen, gick man från trappan i denna våning till vänster. Spann trodde dock, att man måste gå genom en korridor runt hela huset och att operationssalen således låg på husets baksida. Han var likväl icke säker på denna punkt. Han ville minnas, att man på väg till operationssalen passerade tandläkarens rum på vänster hand.

Cellerna voro möblerade med en säng utefter vardera långsidan samt ett bord. Det elektriska ljuset var i de ryska fängelserna i regel placerat vid dörren. Huruvida detta var fallet även i sjukhuset kunde Spann icke bestämt säga. Han hade ett dunkelt minne av att ljuset ibland släcktes om nätterna.

Vad toiletterna beträffade, förekommo i de ryska fängelserna två system: antingen särskilda toiletter, dit fångarna vid regelbundna tider fördes, eller en hink i cellen. Spann kunde icke säkert erinra sig, huru det var i sjukhuset. Det vore icke uteslutet att åtminstone vissa celler haft hinkar.

Det fanns en kvinnlig judisk läkare i sjukhuset. Spann hade vidare sett två av sjuksköterskorna - en äldre rysk judinna samt en ung ryska, som skulle varit vacker, om hon icke varit skelögd. Det vore troligt, att sjukhuset hade flera frisörer.

De felaktiga uppgifter som vårt vittne (Schöggel) lämnat om sjukhusets konstruktion, berodde enligt Spann säkerligen på normala minnesfel. Det rådde intet tvivel om att vederbörande verkligen vistats i byggnaden. Såsom av det föregående framgår kunde Spann, som är en mycket intelligent och omdömesgill man med god iakttagelseförmåga, icke längre giva en exakt beskrivning av sjukhuset.

Wien den 15 november 1958.

Erik Braunerhielm

20/11 ✓

KUNGL.
SVENSKA AMBASSADEN

Wien den 17 november 1958.

R. 18. Strängt förtroligt.

Schöggel
Manfred
Stelzer
Rensinghoff
Lob.

Schöggel man.

Broder,

Före Din avresa bad Du mig undersöka, huruvida Manfred vid något tillfälle själv nämnt Schöggels namn. Efter att ha gått igenom dossiererna ber jag nu få meddela följande.

Mina första samtal med Manfred gällde denna sammankommande dels med den "falske Wallenberg" i Vorkuta (observera att Manfred själv från början framhöll, att denne icke kunde vara identisk med den svenske diplomaten), dels med Stelzer och Rensinghoff i Vladimir. Dessa förhör kommo därför att koncentrera sig på de tyska officerars och diplomater, som sutto i sistnämnda fängelse. Manfred nämnde emellertid att han även varit tillsammans med Sanitzer.

Första gången som Manfred blev systematiskt utfrågad om alla de celler i vilka han vistats i Vladimir, var vid Ditt samtal med honom i september 1955 (jfr 612 B. 20.9.55). Han omtalade då, att han under tiden 2 februari - 12 maj 1955 suttit i straffcellen 11 tillsammans med Sanitzer och Döring. Han har uppenbarligen vid detta tillfälle underlåtit att omtala, att även Schöggel kom till denna cell.

Därefter hade vi ingen närmare kontakt med Manfred förrän jag i november 1956 utfrågade honom om Schöggel (jfr 721 B 13.11.56). Tyvärr framgår det inte av min promemoria huruvida Manfred då spontant nämnde den senare. Emellertid

Herr Sekreteraren Gunnar Lorentzon,
Utrikesdepartementet.

1356

började jag samtalet med att be honom redogöra för medfångarna i cell 11 och Manfred måste då i varje fall ha förstått, att han icke längre kunde dölja sin bekantskap med Schögggl.

Därest Schöggls uppgift är riktig, att han för Manfred berättat om svensken i Corpus II, är det egendomligt att den senare icke kan erinra sig detta eller ens minnas, att Schögggl varit i sjukhuset. Manfred hade nämligen innan sitt sammanträffande med Schögggl av Stelzer och Rensinghoff hört talas om Wallenberg och borde därför ha hajat till, då han på nytt hörde om en viktig svensk fånge.

A. propos "Ghostwritern" Hans Gross från München vill jag erinra om att Manfred kort efter återkomsten till Österrike företog en resa till München och att detta besök enligt hans egna uppgifter stod i samband med att han funderade på att skriva en bok om sina upplevelser i Sovjetunionen (jfr 549 B 23.8.55). Vidare talade ju skojarern Frank Olmody Posh på sin tid om en mystisk förbindelse i München - en grekisk-katolsk biskop, som skulle känna till den präst, som i Lemberg berättat om Wallenberg för Posh. Den senare var så angelägen att komma till München att han till och med frågade om beskickningen kunde bekosta resan.

Slutligen kan vara värt att notera, att Manfred själv, efter det att jag förhörde honom om Schögggl, sört för att vi icke förlorat kontakten med honom. I november 1956, då jag hörde honom om Schögggl, var han bosatt i Burgenland. Omkring ett halvår senare - om jag minns rätt - uppsökte han mig emellertid på beskickningen för att meddela, att han öppnat eget advokatkontor i Wien och erbjuda sina tjänster åt beskickningen som juridisk rådgivare. I juli månad innevarande år kom han på nytt till mig för att å en ung läkares vägnar begära upplysningar om överföringen av österrikiska läkare till Sverige. Vid intet av dessa tillfällen visade han någon otillbörlig nyfikenhet om våra efterforskningar, men han har således sett till att vi alltid skulle veta var han kunde nås.

Erik Braunerhielm

Manfred

Utdrag ur strängt förtroligt handbrev
från l.sekreteraren Braunerhielm till
sekreteraren Lorentzon, dagtecknat
Wien den 21 november 1958.

Vidare är det riktigt som Manfred tidigare
uppgivit, att Schögg1 i juni i år av
distriktsdomstolen i Leoben dömdes till
10 månaders fängelse, sedan han främlurat sin
hustrus familj en större summa pengar.

1357

P.M.Över samtal med Emil Brugger den 24 november 1958 i Bern.

Samtalet ägde rum hos kriminalkommissarie Schmidt vid den schweiziska säkerhetspolisen och hade - liksom Leiflands samtal med Brugger den 3 november 1958 - förmedlats av legationsrådet dr. Hunziker i schweiziska utrikesdepartementet. - I nedanstående uppteckning har Bruggers utsaga systematiserats; uppteckningen följer alltså icke samtalets gång.

5. Vid en genomgång om med vilka utländska fångar Brugger varit tillsammans svarade han följande:

a. Bastamov kände han till, dock icke från Verchne-Uralsk utan endast från Vladimir. Han kände till att "finnarna" gemensamt kommit i rysk fångenskap i samband med en incident, vilken med största sannolikhet var Leino-gruppens överförande till Sovjetunionen. Han uppgav antalet finländare, som i detta sammanhang överlämnats till Sovjetunionen, till "18 eller 19". - Bastamov skulle man akta sig särskilt för. Han vore "ein ganz gefährlicher Mann". Enligt Brugger hade Bastamov frigivits i juli eller augusti 1956 och då förts till Villa Paulus. Bastamov hade varit svårt magsjuk under sin vistelse i Vladimir.

b. Rehekampff hade Brugger aldrig hört talas om.

c. Posh kände han till. Även denne vore "ein ganz gefährlicher Mann", men Brugger hade personligen aldrig träffat honom. Han trodde, att Posh vore ungrare.

d. Tamvelius kände icke Brugger till.

e. Lanzfelder vore honom obekant.

f. Schöggli var honom obekant, liksom

g. Manfred (i artikeln i Berner Tageblatt den 20 november

1958 avser Brugger med förkortningen M.v.M. icke Manfred utan en österrikisk medborgare vid namn Müller-Melborn).

h. Huber letade Brugger länge i minnet efter men gav upp.

i. Maximoff hade frigivits i oktober 1955 och vore "kein Spitzel".

j. Gouazé hade varit Bruggers bästa vän under fångenskapen. Han hade för några dagar sedan fått ett brev från Gouazé, i vilket denne inbjudit Brugger att besöka honom i Paris under en week-end.

.....
Stockholm den 26 november 1958.

Utdrag.

P.M.

angående samtal med Otto Schögggl den 26 november 1958.

Schögggl började med att meddela, att han hade något att berätta, som jag säkert skulle finna intressant. Han hade för ett par dagar sedan uppsökt en från Sovjetunionen nyss hemkommen österrikare, Walter Weiss. Denne Weiss häktades 1945 av ryssarna i Österrike och vistades i Vorkuta tillsammans med Schögggl. Han hade emellertid frigivits, sedan han - enligt Schögggl - antagit sovjetiskt medborgarskap, men samtidigt erhållit utreseförbud. Weiss, som aldrig torde ha suttit i ryskt fängelse, kan möjligen vara kommunist. Jag bifogar ett klipp om honom.

Schögggl hade varit blott en kort stund hos Weiss, då Manfred anlände tillsammans med en tjeck, som kallades Hanne. Schögggl ansåg sig ha konstaterat, att den senare arbetade som chaufför eller liknande på det tjeckoslovakiska beskickningen. Manfred hade tydligen känt sig besvårad av Schögggls närvaro och samtalet hade endast rört sig om allmänna ting. Manfred och Hanne hade snart lämnat Weiss och Schögggl hade då också gått. Manfred hade bett Schögggl följa med och dricka en kopp kaffe på Hochhaus. Här hade Manfred på nytt antytt, att han kunde hjälpa Schögggl att tjäna mycket pengar. Medan de sutto där, hade två män kommit fram och hälsat på Manfred. Den ene tyckte Schögggl sig känna igen. Han hade tidigare sett honom i Zürich, och det torde ha varit samma person som vid två tillfällen stått på vakt utanför det hotell i Wien, där Schögggl bodde, uppenbarligen för att övervaka denne. Dagen därpå hade Schögggl, som ju arbetar på flygfältet i Schwechat, av en händelse upptäckt, att denne tjeck är anställd som chaufför hos det tjeckoslovakiska flygbolagets kontor i Wien.

Även om Schöggel icke varit en så durkdriven agent, som han själv vill göra gällande, kan hans äventyrslysta lätt driva honom att taga kontakt med personer och kretsar, som kunna bli farliga för honom. Han har gjort många mystiska och dunkla uttalanden om den internationella agentverksamheten i Wien och han vet uppenbarligen mer än han borde. På prov frågade jag honom om han kände till Erna Hausner. Denna är en österrikiska, som 1955 återvände från rysk fångenskap, och av Török uppgivits vara kommunistisk agent, vilket Pammer sedermera indirekt bekräftat. Hon uppträdde till en början som nakendansös på nattklubben Moulin Rouge i Wien, men flyttade senare till München. I samband därmed hyllades hon för övrigt med två bildsidor i en tysk tidskrift som den utmärklade flickan från de ryska fångelserna som återvunnit sin skönhet. Då jag sporde Schöggel om henne, reagerade han genast. "Javisst, hon är rysk agent. När hon kom tillbaka från Sovjet, höll Manfred henne med våning och kläder."

.....

Wien den 27 november 1958.

/u/Erik Braunerhielm

Manfred
412

Avskrift av strängt förtroligt handbrev
från ambassadören Allard till utrikes-
rådet Åström, dagtecknat Wien den 3.12.58.

./.

Härmed ber jag få insända en promemoria med vissa
strängt förtroliga upplysningar, som vi erhållit från en
absolut säker källa, rörande Ernst Brugger, Otto Schögl och
Maximilian Manfred.

Vi skola fortsätta våra efterforskningar och åter-
komma så snart ytterligare uppgifter stå till vårt förfo-
gande.

1359

P.M.

Ur absolut säker källa har beskickningen erhållit följande upplysningar om i samband med efterforskningarna aktuella personer.

Maximilian Manfred var gift med en ryska. Han var efter kriget anställd som juridisk rådgivare i den sovjetryska USIA-förvaltningen i Österrike och var ävenledes medlem av kommunistiska partiet. Han förde emellertid ett dubbelspel i det han mot hög ersättning, förmodligen bl.a. genom att muta sovjetryska officerare, arrangerade frigivning av häktade ur ryska fängelser och även ordnade utresetillstånd för olika personer ur den ryska ockupationszonen. De sovjetryska myndigheterna torde ha upptäckt detta och anhöll honom. Han arresterades av den sovjetryska militärpolisen, då han tillsammans med sin maka och några sovjetryska officerare och tjänstemän befann sig på en fisketur. Hans ryska vänner frigåvos givetvis omedelbart, men han själv och hans hustru bortfördes till Sovjetunionen.

Beskickningens källa har sig intet bekant om hans nuvarande verksamhet.

Otto Schögg tog år 1956 i Zürich tillsammans med Johann Sanitzer kontakt med det brittiska Secret Service. Han uppgav då om sig själv att han under kriget tjänstgjorde i tyska flygvapnet, dock ej som pilot.

Senare hade han likaledes med Sanitzers hjälp tagit kontakt med egyptiska organ i Zürich. Han hade då förfrågat sig om möjligheterna att erhålla en anställning i egyptiska flygvapnet, ehuru icke som pilot. Detta kan vara anledningen till att han av schweiziska polisen misstänktes för delaktighet i spionageaffären Dubois.

Wien den 3 december 1958.

Manfred

Stockholm den 10 december 1958.

Strängt förtroligt.

Broder,

Efter att ha tagit del av Din P.M. den 27 november 1958 angående det senaste samtalet med Schöggel, ber jag få göra några egna kommentarer därtill.

Vid det tillfälle, då Lonaeus mötte mig i Zürich, är det för mig fullkomligt obegripligt, hur Schöggel kunnat gömma sig i en portgång. Som Du vet har flygplatser i allmänhet den egenheten att de ligger på öppna fält. Detta gäller icke minst Kloten. Skulle Schöggel mena, att han stod i en portgång i flygplatspaviljongen och iakttog hur Lonaeus och jag talade med piloten omedelbart efter landningen, så kan lokalbeskrivningen möjligen stämma, men varken Lonaeus eller jag talade med någon av flygpersonalen. Vi träffades först i vänthallen bland alla övriga avstigande.

Vad episoden på bänken beträffar är denna så till vida rätt, att vi satt på en bänk utanför flygplatspaviljongen, men det fanns ingalunda någon fjärde person som kom och slog sig ned där. Dessa omständigheter jämte alla andra, som tyder på fria fantasier, torde väl vanligen tala emot en persons trovärdighet. Min uppfattning om Schöggel är emellertid, att han trots att han mycket ofta ljuger även ibland talar sanning. Han har ju icke

Förste Beskickningssekreteraren Braunerhielm,

W i e n .

tvekat att berätta de mest negativa saker om sig själv, vilket på något underligt sätt ger intryck av att han ibland är sanningsenlig till gränsen till ren dumhet.

Om han nu uppfattar mig som storspionen från Wien, så vet jag icke ord nog kvalificerande för att beskriva Din verksamhet i samma stad. Akta Dig så att Du icke också kommer i denna falska dager, och att Sohlman-planen ersätts med någon annan plan.

Vad Schöggls vidare uppgifter beträffar vill jag parantetiskt erinra om att under ockupationen kafeet i Hochhaus alltid var en samlingsplats för allehanda Öststatsfolk. Om Schöggls beskrivning av sammanträffandet med Manfred och tjecken är korrekt, pekar väl detta på att, som vi ofta trott, Manfred är en skojare eller agent. Det är ägnat att väcka förvåning, att Manfred hyser sådant intresse för en typ som Schöggel. Manfred kanske (genom ekonomisk ersättning) har bättre handlag med Schöggel, men jag skulle betacka mig för att ha Schöggel och Manfred med - för den delen - som medarbetare i min föregivna spionageorganisation.

Som framgår av de schweiziska uppgifterna om Schöggel har denne vistats utomlands efter den sista passkontrollmarkeringen (Din P.M. den 12 november 1958), vilket av allt att döma borde vara utresan Cornavain i Genève. Efter Lonsaus och mitt samtal med Schöggel i Kloten har denne tydligen begivit sig till Genève och därifrån avrest med flyg. Senare har han tydligen vistats utomlands och har väl då en dublett på det första passet. Om icke passfrihet föreligger vore det intressant att erfara, vad Österrikarna säger härom.

Man frågar sig onekligen återigen, varifrån Schöggel, som ju ger intryck av att ha det ganska knalt ställt, fått pengar till alla dessa resor, varav en hel del företagits med flyg. Som Du ser av den promemoria med upplysningar, som schweizarna lämnat om Schöggel, har de beredvilligt lämnat uppgifter om hans brott på äktenskapsmarknaden och bedrägerifronten. Schweizarna kände även till att han arbetat för CIC. Det föreföll emellertid, som om kriminalkommissarie Schmidt, när han läste Schöggels akt, vilken han uppenbarligen aldrig sett tidigare, hoppade över vissa partier. Måhända handlade dessa om Dubois eller om för schweizarna känd agentverksamhet från Schöggels eller andra personers sida. Det vore därför intressant erfara, om den uppteckning av Österrikiska polisens undersökning rörande Schöggel,

vilken insändes med Ditt handbrev den 21.11., även inkluderar i Österrike tillgängliga uppgifter från Interpol. Eftersom Schöggel ej haft något otalt med svenska polismyndigheter, figurerar han ej i de Interpol-förteckningar, som finns att tillgå hos polisen här, och har vi svårt att infordra dem utan att för Interpol angiva skälet härför. Jag tycker det vore intressant att veta, om Schöggels syndaregister sträcker sig utöver vad vi erfarit genom österrikiska och schweiziska polisen.

(Gunnar Lorentzon)

Manfred

Utdrag ur skrivelse från Otto Schögg1 till
sekreterare Braunerhielm den 18.12.1958
(Insänt med hbr Braunerhielm/Lorentzon 25.10.58)

12 di

Heute habe ich eine Nachricht erhalten, von Manfred "Doppel-
spiel". Ihr habt Manfred viel vertraut. Auch Manfred
hat von den Russen Geld bekommen. Dr seine Haft in Russland
wie Frau Dr. Ottilinger, nur Max Manfred in Geheimen. Ich lege
Ihnen auch meine letzte Beobachtung von Manfred bei. Jetzt
haben nur zwei Menschen von alle Russland Heimkehrer Geld
erhalten.

1361

11.XII.1958

Manfred hat gesprochen mit diesem Herrn über zwei Stunden von 29 - 311 in Opernstrasse (?) Die Nummer des Auto DT 454 CD war rot. Mercedes 180 schwarz es waren zwei Herrn. Einer ein Dicker rundes Gesicht und eine Klose (?) 50-55 Jahre, und der andere jünger 25-28 Jahre alt, gross, schwarze Haare.

Dann fuhr Manfred mit seine VW-Wagen ab, wohin? Und die anderen fuhren auch ab.

Taström (Hotel) Schwede

(Tason) Sonnenaufgang)

Taström ist der Name des Schweden der im selben Hotel wohnt, wo ich bin. Er fährt in der Früh ab und kommt immer nach 24 Uhr nach Hause.